

T.C.

NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ

HACI BEKTAŞ VELİ ARAŞTIRMA VE UYGULAMA

ENSTİTÜSÜ

ALEVİ BEKTAŞİ KÜLTÜRÜ ANA BİLİM DALI

SÜNNİLİK, ŞİİLİK VE ALEVİLİKTE MİRAC HADİSESİ

Yüksek Lisans Tezi

Eren SALKAYA

Danışman

Dr. Öğretim Üyesi. İlgar BAHARLU

Nevşehir, 2022

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Tezi Hazırlayan

Eren SALKAYA

TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK

“Sünnilik, Şiilik ve Alevilikte Miraç Hadisesi” adlı Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Enstitüsü Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzu’na uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan

Eren SALKAYA

Danışman

Dr. Öğretim Üyesi İlgar BAHARLU

Alevi Bektaşî Kültürü Ana Bilim Dalı Başkanı

Dr. Öğretim Üyesi İlgar BAHARLU

KABUL VE ONAY SAYFASI

Dr. Öğretim Üyesi İlgar BAHARLU danışmanlığında Eren SALKAYA tarafından hazırlanan “Sünnilik, Şiiilik ve Alevilikte Miraç Hadisesi” adlı bu çalışma, jürimiz tarafından Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Enstitüsü Alevi Bektaşî Kültürü Ana Bilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

..... / /

JÜRİ

İMZA

Danışman : Dr. Öğr. Üyesi İlgar BAHARLU/.....

Üye : Prof. Dr. Mehmet ÇERİBAŞ/.....

Üye : Doç. Dr. Bülent AKIN/.....

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun / / tarih ve

Sayılı Kararı ile onaylanmıştır.

..... / /

.....

Enstitü Müdürü

TEŞEKKÜR

Öncelikle bu çalışmanın ortaya konulmasında emeğini, desteğini, zamanını ve anlayışını esirgemeyen kıymetli hocam Sayın Dr. Öğretim Üyesi İlgar BAHARLU'ya; şartlar ne olursa olsun hiçbir zaman desteğini eksik etmeyen biricik anneme, babama ve kardeşime; her zaman iyiye ve güzele teşvik eden değerli ağabeylerim ve müzik alanındaki hocalarım Erkan ÇANAKÇI, Caner YILMAZ, Deniz PEKTAŞ, Burak AYKAÇ, İsmail İLGÜN ve Ertan KESER'e; desteklerinden ötürü Can ASLAN'a teşekkürü bir borç bilirim.

Ayrıca tezin ilgili bölümlerindeki Farsça ve Arapça çeviriler için değerli danışmanım Sayın Dr. Öğretim Üyesi İlgar BAHARLU'ya teşekkür ederim.

SÜNNİLİK, ŞİİLİK VE ALEVİLİKTE MİRAC HADİSESİ

Eren SALKAYA

**Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama
Enstitüsü, Alevi Bektaşî Kültürü Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2022**

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi İlgar BAHARLU

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, Sünni-Şii mezhepleri ile Alevi inanç sisteminin Mirac hadisesine yaklaşımlarını, sade ve anlaşılabilir şekilde incelemeye çalışmaktır. Çalışmanın ilk bölümünde İsrâ ve Mirac hadiseleri tanımlanmış; ardından sıralı şekilde Sünni-Şii mezhepleri ile Alevi inanç sisteminin Mirac hadisesine olan yaklaşımları, benzer ve farklı yönleri kronolojik olarak ele alınmıştır. Ayrıca Miraçlamalar müzikal olarak, Hz. Muhammed'in Mirac hadisesiyle bağlantılı tasvir ya da minyatür niteliğindeki görseller de çalışmada değerlendirilmiştir. Mi'râciyye ve Mi'rac-Nameler de bu bağlamda çalışma kapsamına dahil edilmiştir.

Çalışmada yöntem olarak nitel araştırma türleri içerisinde yer alan doküman analizi kullanılmıştır. Doküman analizi, basılı olan ve elektronik olan tüm yazılı materyallerin incelenmesinde ve değerlendirilmesinde kullanılan sistemli bir yöntemdir. Bu çalışmada Kur'an-ı Kerim, erken dönem ve sahih hadis kaynakları, Sünnilik ve Şiilik mezhebi için çağdaş kaynaklar, Alevilik'in yazılı ve sözlü kaynaklarında; Mirac ve Kırklar kavramları incelenmiştir.

Çalışma sonucunda; Sünni-Şii mezhepleri için mirac hadisesine yönelik tartışmalı alanlar; hadisenin vuku bulduğu mekânın neresi olduğu, hangi zaman dilimleri arasında yaşandığı, Mirac hadisesinden sonra İslam alemine müjdelenen çeşitli dini uygulamaların neler olduğu, söz konusu hadisenin cismen, ruhen ya da rüya halinde yaşandığı, Mirac hadisesinin Hz. Muhammed'in mucizesi olup olmadığı, Mirac kandilinin ne zaman kutlanılması gerektiği, Hz. Peygamber'in Mirac hadisesine inanıp inanmama gibi konulardır. Sünnilik ve Şiilikte tartışma konuları ve çözüm önerileri ortaktır. Alevilikte ise Mirac hadisesi kendine "Kırklar" kavramı olarak yer bulmuştur. Ayrıca "Kırkların Cemi" ve "Kırkların Sohbeti" gibi isimlerle de farklı kaynaklarda karşımıza çıkar. Sünni ve Şii mezheplerindeki tartışma konularının hiçbirisi Alevilikte yoktur. Bununla beraber Aleviliğe ait kaynaklarda Kırklar kavramı, Aleviliğin kendi dinamikleri doğrultusunda değerlendirilmiştir. Konuya farklı açılardan yaklaşılarak Hz. Muhammed'in mirac hadisesine yönelik iki büyük mezhebin ve bir inanç sisteminin birbirleriyle hangi konularda ortak kanaatte oldukları, hangi durumlarda birbirlerinden ayrıldıkları detaylarıyla analiz edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mirac, Kırklar, İsrâ, Alevi.

MIRAJ EVENT IN SUNNISM, SHI'ISM AND ALAWITE

Eren SALKAYA

**Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama
Enstitüsü, Alevi Bektaşî Kültürü Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2022
Danışman: Dr. Öğr. Üyesi İlgar BAHARLU**

ABSTRACT

The aim of this study is to try to analyze the approaches of the Sunni-Shiite sects and the Alawite belief system to the Mir'aj event in a simple and understandable way. In the first part of the study, the events of Isra and Mir'aj were defined; Then, the approaches, similar and different aspects of the Sunni-Shiite sects and the Alawite belief system to the Mir'aj event are discussed chronologically. In addition, the Mirajlamalar musically, Depictional or miniature images related to the Mir'aj event of Muhammad were also evaluated in the study. Mi'raciyye and Mi'rac-Names are also included in the scope of the study in this context.

In the study, document analysis, which is one of the qualitative research types, was used as a method. Document analysis is a systematic method used in the examination and evaluation of all printed and electronic written materials. In this study, the Quran, early and authentic hadith sources, contemporary sources for Sunnism and Shiite sect, written and oral sources of Alevism; The concept of Mir'aj and the Forties was examined.

In the results of working; Controversial areas regarding the Mir'aj event for Sunni-Shiite sects; Where is the place where the event took place, between which time periods it took place, what are the various religious practices that were heralded to the Islamic world after the Mir'aj event, the event in question was experienced physically, spiritually or as a dream, Whether there is a miracle of Muhammad, when the Mir'aj lamp should be celebrated, Hz. They are matters such as whether or not to believe in the Mir'aj event of the Prophet. Discussion topics and solution proposals are common in Sunnism and Shiism. In Alevism, the Mir'aj event has found a place for itself as the concept of "Forties". In addition, it appears in different sources with names such as "Forty's Cemi" and "Forty's Conversation". None of the topics of discussion in Sunni and Shiite sects exist in Alevism. However, in the sources of Alevism, the concept of the Forties has been evaluated in line with the dynamics of Alevism. Approaching the subject from different angles, Mir'aj. It has been tried to analyze in detail the two major sects and a belief system regarding the Mir'aj event of the Prophet Muhammad on which subjects they agreed with each other and in which situations they differed from each other.

Key Words: Mir'aj, the Forties, İsrâ, Alawite.

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK.....	ii
TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK.....	iii
KABUL VE ONAY SAYFASI.....	iv
TEŞEKKÜR.....	v
ÖZET	vi
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR VE SİMGELER	xi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MİRAC

1.1. Mirac Nedir?	7
1.1.1. Kur'an-ı Kerim'de İsra ve Mirac	9

İKİNCİ BÖLÜM

SÜNNİLİKTE MİRAC

2.1. Sünni Mezhebinde Erken Dönem Hadisler Bağlamında Mirac Değerlendirmesi	12
2.2.Sünni Mezhebinde Sahih Hadisler Bağlamında Mirac Değerlendirmesi	14
2.3. Sünni Mezhebinin Siyer Kitaplarında Mirac	21
2.4. Sünni Mezhebinin Çağdaş Kaynaklarının Değerlendirilmesi	24

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ŞİİLİKTE MİRAC

3.1. Şii Mezhebinde Mirac.....	27
--------------------------------	----

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ALEVİLİKTE MİRAC

4.1. Aleviliğin Yazılı Kaynaklarında Mirac	34
4.1.1. Türk İslam Tasavvufunda Kırklar Kavramı.....	34
4.1.2. Buyruk Kitaplarında Mirac	39
4.1.3. Erkannamelerde Mirac	46
4.1.4. Velayetname ve Menakıbnamelerde Mirac	50
4.2. Aleviliğin Sözlü Kaynaklarında Mirac	55
4.2.1. Miraçlama	55
4.2.1.1. Miraçlama Örneği 1	57
4.2.1.2. Miraçlama Örneği 2	62
4.2.1.3. Miraçlama Örneği 3	66
4.2.1.4. Miraçlama Örneği 4	69
4.2.1.5. Miraçlama Örneği 5	74
4.2.1.6. Miraçlama Örneği 6	77
4.2.1.7. Miraçlama Örneği 7	79
4.2.2. Cem Törenlerinde İcra Edilen Farklı Semahlarda Mirac.....	81
4.2.2.1. Semah Örneği 1	83
4.2.2.2. Semah Örneği 2	86
4.2.2.3. Semah Örneği 3	91

4.2.2.4. Semah Örneği 4	93
4.2.2.5. Semah Örneği 5	93
4.2.3. Cem Törenlerinde Okunan Gülbenkler Bağlamında Kırklar.....	93
4.2.3.1. Gülbenk Örneği 1.....	94
4.2.3.2. Gülbenk Örneği 2.....	94
4.2.3.3. Gülbenk Örneği 3.....	94
4.2.3.4. Gülbenk Örneği 4.....	95
4.2.3.5. Gülbenk Örneği 5.....	95
4.3. Alevi İnancında Kırkların Zahir Yönü.....	96
SONUÇ	101
KAYNAKÇA.....	110
DİZİN.....	115
EKLER	117
Ek 1: Sünnilik, Şiilik ve Alevilikte Miraç Hadisesiyle İlgili Görseller	117
ÖZGEÇMİŞ	

KISALTMALAR VE SİMGELER

ABD	: Ana Bilim Dalı
Akt.	: Aktaran
bk.	: bakınız
Çev.	: Çeviren
Dü	: Düzenleyen
dt.	: Doktora Tezi
Ed.	: Editör
h.	: Hicri
Hız.	: Hazreti
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TTK	: Türk Tarih Kurumu
vb.	: ve benzeri
y.y.	: yüzyıl
yyl.	: Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi

GİRİŞ

Çalışmanın konusunu, Sünni ve Şii mezhepleri ile Alevi inanç sisteminin Hz. Peygamber'in Miraç hadisesine yaklaşımları ile kullanılan kaynaklar doğrultusunda söz konusu iki büyük mezhebin ve inanç sisteminin Miraç hadisesini ele alış biçimleri oluşturmıştır.

Çalışmanın amacı ise, Sünni-Şii mezhepleri ile Alevi inanç sisteminin Hz. Peygamber'in Miraç hadisesine olan yaklaşımlarını anlayıp bu yaklaşımları bir çalışma altında toplayarak karşılaştırmalı olarak değerlendirmek ve birbirlerine benzer olan ya da birbirlerinden farklı olan yanlarını ortaya koymaktır.

Çalışmanın evrenini Hz. Muhammed'in Miraç hadisesi oluşturmaktadır. Çalışmanın sınırlılığını ise, Sünni ve Şii mezhebi ile Alevi inanç sisteminin söz konusu hadiseye olan yaklaşımları belirlemiştir. Yani bütün İslam dinine mensup olan toplulukların yerine ismi sayılan iki büyük mezhep ve bir inanç sisteminin değerlendirilmesi sınırlılığımızı oluşturmıştır.

Çalışmanın yöntemi ise nitel araştırma yöntemidir. Nitel araştırma türleri; insanların görüşlerini, davranışlarını ve tecrübelerini detaycı bir yaklaşımla anlamlandırıp yorumlamaya çalışan bir yöntem türüdür. Söz konusu yöntemde olayların sayısı, ortalaması ya da ölçülebilen özellikleri yerine olayların nasıl ya da niçin gibi sorular üzerinden anlama ve yorumlama amacının olduğunu belirtebiliriz (Denzin, N.K. & Lincoln, Y.S. 1998).

Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinin içerisinde yer alan doküman analizi metodu takip edilmiştir. Doküman analizi: Basılı olan ve elektronik olan tüm yazılı materyallerin incelenmesinde ve değerlendirilmesinde kullanılan sistemli bir yöntemdir. Konuyu anlamlandırmak ve ampirik bilgi geliştirmekle beraber verileri inceleyip yorumlamayı da amaç edinmektedir (Corbin, J. & Strauss, A. 2008).

İslam dininin şüphesiz olarak asıl kaynağı Kur'an-ı Kerim'dir. Buradan hareketle Kur'an'ın Hz. Muhammed'in İsra ve Miraç hadiselerine doğrudan ya da dolaylı olarak değindiği Necm ve İsra surelerine bakmak çalışmamız için önemlidir.

İslam dinine dolayısıyla da kültürüne sahip olan toplulukların Hz. Peygamber'in Miraç hadisesine bakış açılarını anlayabilmek adına İslam dininin asıl kaynağı olan Kur'an-ı Kerim'den sonra son derece hacimli bir konumda olan hadis kaynaklarına da göz gezdirmek önemlidir. Hz. Peygamberin İsra ve Miraç hadiselerini anlayabilmek adına İsrail Balcı'nın hem erken dönemde yazılmış olan hadis kaynaklarını hem de sahih olarak genel kabul görmüş olan hadis kaynaklarını toparlayarak değerlendirdiği çalışmasına bakılabilir (Balcı, 2012).

İslam dininin yine hadis kaynaklı olarak Hz. Peygamber'in İsra ve Miraç hadiselerini değerlendiren Ahmet Molu'nun ve Bekir Tatlı'nın iki farklı çalışmasına da bakılabilir (Molu, 2001; Tatlı, 2000).

Hz. Peygamber'in Miraç hadisesine yönelik olan farklı tartışma ve görüşlerin belirtilmiş olduğu sayısız siyer kaynakları da mevcuttur. Hz. Peygamber'in yaşantısını ve yaşamını konu edinen siyer kitapları Miraç hadisesine de değinmek durumunda olmuşlardır (Nedvi, 2008; Paşa, 2004).

Edebiyat kavramı içerisinde değerlendirilebilecek olan mi'racyye ya da mi'rac-name isimleriyle anılan manzum ve mensur şekilde yazılan eserler de mevcuttur. Bu eserler hem mi'racyye ve mi'rac-name türlerinin Türk edebiyatındaki yerini anlayabilmek adına hem de klasik Osmanlı geleneği bağlamında yaygın olarak gelişen İslam anlayışının ve dolayısıyla da Miraç hadisesine olan bakışın daha iyi görülebilmesi adına Hatice Kelpetin'in ve Metin Akar'ın kapsamlı çalışmalarına bakılabilir (Akar, 1987; Kelpetin, 2000).

Hz. Peygamber'in İsra ve Miraç hadiselerinin çağdaş kaynaklarda yapılan değerlendirmeleri de önemlidir. Bu bağlamda kaleme alınan sayısız çalışmanın varlığını belirtmekle birlikte Çağfer Karadaş, Ahmet Ağırakça, Yener Öztürk ve Münire Kevser Baş gibi isimlerin müstakil çalışmalarına bakılabilir (Karadaş, 2019; Ağırakça, 2014; Öztürk, 2014).

Şii mezhebinde olan Miraç kavramının anlaşılabilmesi için temel olarak yine Kur'an-ı Kerim'e hemen ardından da Şii mezhebinin önde gelen bazı âlimlerinin müstakil çalışmalarına bakmak önemlidir. Bu bağlamda Tabatabai, Abdullah Şebber, Muhammed b.

Saduk ve daha çağdaş konumda olan Ali Şeriati'nin çalışmaları örnek gösterilebilir (Tabatabai, 1990; Şebber, 1997; Saduk, 2002; Şeriati, 1998).

Alevi inancının Hz. Peygamber'in Miraç yolculuğuna “Kırklar” isimlendirmesi yaptığını belirterek, bu bağlamda Bülent Akın'ın müstakil çalışmasına bakılabilir (Akın, 2020). Aleviliğin Kırklara dolayısıyla da Hz. Peygamber'in Miraç hadisesine olan bakış açılarını ve Alevi inancının gereklerini görmek adına buyruk kaynaklarına bakmak kayda değerdir (Aytekin, 1958; Bozkurt, 2018; Cura, 2012).

Alevi inanç sisteminin yazılı kaynaklarından olan velayetnameler, menakıbnameler, erkannameler ve kelam-ı serencam kaynakları da günümüzde hem Alevilik adına hem de ilgilenmiş olduğumuz Kırklar anlatıları bağlamında önem teşkil etmektedir. Bu bağlamda yapılan müstakil çalışmalara da bakmak önemlidir. Günümüzde ismini saydığımız kaynakları, içerisinde barındıran çalışmalarda mevcuttur (Gölpınarlı, 1958; Kaplan, 2014; Soltani, 2017).

Günümüzde teknolojinin bu denli ileri bir seviyede olması ve ilerleyişini de son derece hızlı olarak kaydetmesiyle beraber tarihsel bağlamda geçmiş dönemde ya da antik dönemlerde olan inançlara ve bu inançların ritüelleri hakkında insanların günümüzde yaptıkları yorumlara göz gezdirdiğimizde, yorumların büyük bir kısmı genelleme üzerine yapılarak bilimsel bir bakıştan uzak olup hatta alaycı bir tutumla karşımıza çıkmıştır. Geçmişte olan ritüellerin, tapınmaların ya da inanışların günümüzde hurafe ya da batıl inanç vb. gibi kavramlarla birlikte anılmasından Alevilik inancın da ki Kırklar olgusu da nasibini almıştır. Tarihsel bağlamda yüzyıllar boyu gerek yazılı olarak gerekse de sözlü olarak kendini günümüze kadar getirebilmiş bir inancın önemli konumunda olan Kırklar olgusunu, günümüz şartları ile ele alıp incelemek ancak anakronizm ile açıklanabilecek bir tarihi yanlışlıkla mümkün olacaktır.

Günümüzde yapılan bu yorumların bir başka sebebi ise yazılı kaynaklarda geçen Kırklar anlatılarının biraz daha soyut olması ve insanların da tam aksi olarak zahir bir gözle bunu yorumlama ya da anlama çabalarıyla doğrudan bağlantılıdır. Yazılı kaynaklardaki Kırklar

anlatıları batın bir gözle analiz edilerek ve Alevi inancının tasavvufi anlayışını göz önünde bulundurarak anlamaya ya da yorumlamaya çalışmak daha isabetli olacaktır.

Bu bağlamda araştırmamızın birinci bölümünde genel bir giriş yapılarak Miraç kavramı hakkında bilgiler verilmiştir. Çalışmada İslam dininin kutsal kitabı olan Kur'an-ı Kerim en temel kaynak olarak görülmüştür. Miraç hadisesine doğrudan ya da dolaylı olarak hangi surelerde nasıl yer verildiği tespit edilmiş ardından da söz konusu hadise tanımlanmıştır. İsrâ hadisesinin Miraç yolculuğu ile bağlantısı Kur'an-ı Kerim'den faydalanarak analiz edilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde ise Hz. Peygamber'in Miraç hadisesi Sünni ve Şii mezhepleri ile Alevi inanç sisteminin kendi çizgileri doğrultusunda ayrı bölümler ve başlıklar halinde ele alınmıştır.

Sünni mezhebindeki Miraç algısını anlayabilmek adına tarihsel anlamda ve kronolojik bir şekilde Hz. Muhammed'in peygamberlik görevini yürüttüğü yıllara en yakın zaman dilimini göz önünde bulundurup, günümüze kadar uzanan çağdaş çalışmalar evreninden seçtiğimiz kaynaklara bağlı kalarak Miraç hadisesi değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda öncelikle İslam dininin erken dönemde yazılan hadis kaynaklarına ve yine İslam dininin sahih olarak genel kabul ettiği hadis kaynaklarına değinilmiştir.

Sünni mezhebi için ele almaya çalıştığımız bir başka kaynak türü ise siyer kitaplarıdır. Siyer kitaplarının asıl konusu Hz. Peygamber'in hayatı olduğu için İsrâ ve Miraç hadiselerini de içerisinde barındırması açısından değerlidir. Buradaki asıl belirleyici husus ise siyer kitapları yazarlarının Miraç hadisesine olan tutumlarından oluşmaktadır. Çeşitli görüş ve fikirlerin ileri sürülmesi farklı tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Ayrıca Hz. Peygamber'in miracına günümüzdeki araştırmacıların bakış açılarının anlaşılabilmesi için seçtiğimiz çağdaş kaynaklar da değerlendirilmiştir.

Şii mezhebindeki Miraç algısını anlayabilmek için öncelik olarak Şii mezhebi çatısı altında değerlendirilen inanç zümreleri sıralanmıştır. Konuya bu zümrelerin Miraç anlayışları yerine, Şeriatçı Şia'nın Miraç hadisesine olan tutumuna bakılacağı belirtilmiştir. İlgili zümrelerin Şia mezhebi çatısı altında değerlendirilemeyeceği belirtilmiş ardından da Şeriatçı

Şia'nın önemli âlim ya da düşünürlerinin görüşlerine yer verilmiştir. Şii mezhebinin Hz. Peygamber'in miracına olan bakışı değerlendirilmiştir.

Alevi inanç sisteminin Kırklar kavramına bakışı ve söz konusu kavramdan edindikleri izah edilmiştir. Hz. Peygamber ile Hz. Ali'nin de içerisinde bulunduğu Kırklar ceminin olay örgüsü Alevi inancının yazılı ve sözlü kaynaklarında kronolojik sırayla ayrı başlıklar halinde incelenmiştir. İlk etapta Türklerin İslamiyet'i benimsemelerinin ardından Türk tasavvuf çevrelerinin ve bazı sufilerin kaleme aldıkları eserler ele alınarak XII ve XIII. yüzyıllarda Anadolu ve çevresinde Aleviliğin arkaik modellerini oluşturan toplulukların Kırklar olgusunu işleyişi anlaşılmaya çalışılmıştır.

Alevi inancı için önemli olan bir başka yazılı kaynak konumundaki buyruk kitapları da analiz edilmiştir. Buyruk kitapları Alevi pirleri ile bireyleri için son derece önemlidir ve Kırkların anlatısını içerisinde barındırmaktadır. Tam olarak bu gerekçe ile elimizde olan buyruk kitapları araştırmanın içerisine dâhil edilmiştir. Yine yazılı kaynak konumunda olan erkanname ve kelamı serencam kitapları da çalışmanın bu bölümü içerisinde değerlendirilmiştir.

Alevi inancı bağlamında ele aldığımız başka yazılı kaynak çeşitleri ise velayetname ve menakıbnamelerdir. Söz konusu iki kaynak türünün Kırklar kavramıyla ilgili terimleri ya da bazı durumları ele almaları bakımından önem teşkil ettikleri için çalışmanın bu bölümü içerisinde değerlendirmeleri yapılmıştır.

Alevi inancının kendini tarihsel süreçte var edebilmiş olmasının en büyük gerekçelerinden biri yazılı kaynaklar ile beraber sözlü gelenekte olan anlatılarını da devam ettirmiş olmasıdır. Bu durum araştırmacılar tarafından sık sık vurgulanmıştır. Çalışmada ise Alevi sözlü kaynağının en büyük temsilcilerinin Alevi pirleri ve cem ibadetlerinin zakirleri olduğuna kanaat getirilmiştir. Aleviliğin sözlü kaynaklar kategorisinde; Miraçlamalar, semahlar, dualar ve gülbenkler çeşitli örnekleri ile analiz edilmiştir.

Alevi inancındaki Kırklar olgusu hem batını ve tasavvufi olarak hem de zahiri olarak

değerlendirilmiştir. Bâtını ile zahiri yönlerinin ayrı ayrı değerlendirilmesi ve birbirlerine karıştırılmaması Kırklar kavramının daha sağlıklı anlaşılabilmesi bakımından önem teşkil etmektedir.

Üçüncü bölümde ise kullandığımız kaynaklar karşılaştırmalı olarak değerlendirilerek Miraç hadisesinin Sünni ve Şii mezhepleri ile Alevi inanç sisteminin benzer ya da farklı yönleri ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

MİRAC

1.1.Miraç Nedir?

İslam dinini benimseyen toplumların İslam kültürü altında hayatlarını devam ettirmeleri ile birlikte geçmiş kültürlerine nispeten bazı değişimleri meydana getirmiş ve bu değişim sadece inanç boyutunda kalmayıp müzik ya da edebiyat gibi alanlarda da kendini hissettirmiştir (Güngör, 2007: 201).

Toplumların İslam dinini benimsemelerinin ardından, toplumsal ve bireysel yaşantılarında farklılıklar meydana gelmiştir. Bu farklılıklar; İslam dinini ve dinin gereklerini kabul eden toplulukların; mimari, sanat, musiki, din, edebiyat ve kültürel gelenekleri gibi bazı alanlardaki değişimleri beraberinde getirmiştir. İslam'ı benimseyen topluluklar, bazı eski geleneklerini İslam'ı yaşama şekline dahil ederken, İslam dinin kültürel ve dini motiflerini de hayatına katmıştır. Bu karşılıklı kültür alışverişinde; İslam dininin peygamberi Hz. Muhammed'in hayatı, katıldığı savaşları, düşünceleri ve Miraç hadisesi gibi önemli bazı olgular şiirleştirilerek, musiki eşliğinde bestelenmiş, kulaktan kulağa destansı şekilde aktarılmış ve hatta hadis kaynakları gibi dini kaynaklara dayandırılarak günümüze getirilmiş ve farklı şekillerde yorumlanmıştır.

Bu çalışmada; Sünnilik'te, Şiilik'te ve Alevilik'te "Miraç" olgusuna; iki mezhebin ve inanç sisteminin miraca bakışlarına, benzerliklerin ve farklılıkların ortaya konulmasına, konuların karşılaştırmalı olarak ele alınmasına, elde edilen verilerin değerlendirilmesine çalışılmıştır.

Miraç kelimesi: Miraç a-r-c kökünden türemiştir ve mif'al kalıbında olan bir İsm-i alet'tir. Yükselmeye yarayan araç, alet ya da merdiven anlamını taşımaktadır. Kur'an da tam olarak bu haliyle karşımıza çıkmaması ile birlikte "uruc" veya yükseliş aracı olan "mearic" olarak karşımıza çıkmaktadır (Yavuz, 2011: 16).

Terim olarak ise Miraç kelimesi Hz. Muhammed'in bir gece Mekke'den (Mescid-i Haram) Kudüs'e (Mescid-i Aksa) gitmesi ve oradan da Allah'ın katına yükselerek, Allah'a Kâbe

Kavseyn mesafesinde yaklaşmasıdır. Bu âlemde ise kendisinden önceki peygamberlerin ruhları ile görüşmesi, cennet ile cehennemi ve melekleri görmesi, hemen ardından da çok kısa bir an içinde Mekke'ye geri dönmesi mucizesini anlatır (Pala, 1986: 372-374).

Terim olarak Miraç kavramı Hz. Peygamber'in göğe yükselmesi ve Allah ile görüşmesini ifade etmektedir. Miraç kavramı ile aynı zamanda manevi boyuttaki yolculuk ve ruhun yükselişi de kast edilir (Uludağ, 2002: 247; Cebecioğlu, 2004: 438).

Kısa ve bilinen şekli ile Miraç kavramı Hz. Peygamber'in Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksa'ya bir gecede yürüyüşü (İsra Hadisesi) hemen ardından ise Cebrail ve bineği Burak¹ ile birlikte göğe doğru hareket etmesi ile bilinen bir yolculuktur. Miraç yolculuğunun mekânı ve zamanı ile alakalı olarak birbirinden farklı görüşler ve yorumların olması farklı tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Miracın hicretten önce ya da sonra gerçekleştiği yönünde görüşlerin de olduğunu belirterek Türkiye'de yaşayan Ehl-i Sünnet topluluklar ve bireylerce Recep ayının 27. günü olarak genel kabul görmüştür.

Ayrıca belirtmekte fayda var ki Ortodoks İslam'a² mensup bireyler tarafından Miraç hadisesi ile İsra hadisesi bir bütün olarak değerlendirilip kabul görmüştür. İsra olayı Hz. Muhammed'in miraca yükselmesinden hemen önce yeryüzündeki yolculuğu olarak düşünülüp sonrasında ise miraca yükselerek Allah ile görüştüğü genel olarak kabul görmüştür. Buradan hareket ile Miraç ve İsra hadiseleri hakkında Kur'an-ı Kerim'de yazılanları da incelemek gerekmektedir.

¹ Ayrıntılı bilgi için Bk. (Öz, 1992: 417-419). Miraç hadisesinde Burak'tan sonraki binit Refref'tir. Ayrıntılı bilgi için Bk. (Taşpınar, 2007: 534).

² Çalışmada Ortodoks İslam kavramının kullanılmasındaki en önemli amaç, genel kuralları çoğunluk olarak şeriattan beslenen ve bu kurallar bütünü'nün sınırlarının keskin şekilde çizilerek heterodoks yapıya sahip olan inanç sistemlerine karşı konumda olan düşünceyi aktarabilmekten ibarettir. Ortodoks İslam anlayışı, heterodoks temelli inançlara kendi inanç ve kurallar bütününe aykırı olarak bakmıştır. Çoğunluk olarak Ehl-i Sünnet anlayışını güden Sünni mezhebi Ortodoks İslam anlayışının bel kemiğini oluşturmaktadır. Çalışmada zikrettiğimiz heterodoks kavramı; çoğunluk olarak Alevi inanç sistemi gibi daha yerel kalan inanç topluluklarının sahip olduğu inanç sistemlerini kast etmek maksadıyla kullanılmıştır. Heterodoks yapıya sahip olan inanç sistemleri ise genel kabulden ve sınırları keskin olarak koyulmuş olan kurallar ya da dini uygulamalar bütünlüklerinden farklı olarak kendi içerisindeki dinamikler vasıtasıyla kurallarını ve uygulamalarını belirleyen inanç sistemleri için kullanılan çatı bir kavramdır. Çalışmada da bu maksat ile kullanılmıştır.

1.1.1. Kur'an-ı Kerim'de İsrâ ve Mirâç

İslam dininin kutsal kitabı olan Kur'an-ı Kerim'de İsrâ hadisesinden 17. surede bahsedilmiştir. Müslüman kitlenin büyük çoğunluğu tarafından Mirâç hadisesi ile bir bütün olarak değerlendirilmiştir ve Mirâç yolculuğunun ilk evresi³ olarak yorumlanmıştır. İsrâ suresinin ayetlerine göz gezdirdiğimizde Mirâç hadisesine inanan Müslümanlar tarafından özellikle birinci ayet doğrudan Mirâç hadisesi ile ilişkilendirilmektedir.

Bir gece, kendisine bazı ayetlerimizi gösterelim diye kulunu Mescid-i Haram'dan⁴ çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksa'ya götüren Allah, eksikliklerden münezzehtir. O, gerçekten her şeyi işitmekte ve görmektedir. (Hz. Peygamber'in Mekke'deki Mescid-i Haram'dan Kudüs'teki Mescid-i Aksa'ya⁵ götürülmesi şeklinde gerçekleşen olağaniüstü olay, "geceleyin yürüme, gece yolculuğu" anlamına gelen İsrâ⁶ kelimesiyle anılır. Bu yolculuk, hadislerde anlatılan "göklere yükseltme" sıfatıyla birlikte Mirâç kelimesiyle ifade edilir. Mirâç "yükselme, yukarı tırmanma" anlamındaki uruc kökünden türetilmiş olup, "yükselme vasıtası, aleti" manasına gelir⁷ Musa'ya kitabı verdik ve benden "Benden başkasına güvenip dayanmayın" diyerek o kitabı İsrailoğullarına bir hidayet rehberi kaldık⁸. Ey Nuh ile birlikte taşıdıklarımızın soyundan gelenler! Bilesiniz ki Nuh çok şükreden bir kul idi⁹ Biz kitapta İsrailoğullarına şöyle bildirmiştik: "Yeryüzünde mutlaka iki defa fesat çıkaracak, çok böbürleneceksiniz"¹⁰ Bu iki fesattan ilkinin zamanı gelince üzerinize güçlü kuvvetli kullarımızı gönderdik. Bunlar, evlerin arasında dolaşıp köşe bucak her tarafı aradılar. Bu, yerine getirilmiş vaat idi¹¹ Bir zaman sonra onlara karşı size tekrar üstünlük verdik, servet ve oğullarla gücünüzü arttırdık; adamlarınızın sayısını daha da çoğalttık¹². Eğer iyilik ederseniz kendiniz için iyilik etmiş olursunuz; kötülük ederseniz yine kendinize edersiniz. Nihayet ikinci cezalandırma vakti gelince, düşmanlarınız onurunuzu çiğnesinler, daha önce girdikleri gibi yine mescide girsinler ve ellerine geçirdikleri her şeyi yakıp yıksınlar istedik¹³ ... (Karaman, Çağrı, Dönmez ve Gümüş, 2018: 281).

³ İsrâ hadisesine Mirâç hadisesinin ilk evresi isimlendirmesi yapılmasının sebebi söz konusu iki olayın Müslüman kitlenin büyük çoğunluğu tarafından bir bütünlük gibi değerlendirilmesidir. Hz. Peygamber'in Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksa'ya bir günde yürütülmesi İsrâ hadisesidir ve Mirâç hadisesinin ilk evresi olarak değerlendirilmiştir. Hemen sonrasında ise ikinci evre konumunda olan Mirâç yolculuğu başlamıştır.

⁴ Konuyla ilgili daha ayrıntılı için Bk. (Bozkurt ve Küçükbaş, 2004: 273-277).

⁵ Konuyla ilgili daha ayrıntılı için Bk. (Bozkurt, 2004: 268-271).

⁶ Konuyla ilgili daha ayrıntılı için Bk. (Yavuz, 2020: 132-135).

⁷ İsrâ suresi birinci ayet. S.281

⁸ İsrâ suresi ikinci ayet. S.281

⁹ İsrâ suresi üçüncü ayet. S.281

¹⁰ İsrâ suresi dördüncü ayet. S.281

¹¹ İsrâ suresi beşinci ayet. S.281

¹² İsrâ suresi altıncı ayet. S.281

¹³ İsrâ suresi yedinci ayet. S.281

Kur'an-ı Kerim'de Miraç hadisesinden çok az da olsa Necm¹⁴ suresinde bahsedilmiştir. Necm suresi Kur'an-ı Kerim'in 53. suresidir. Necm suresinin bazı ayetleri Miraç hadisesinden dolayı olarak bahsederken, bazı ayetleri ise doğrudan Miraç hadisesi ile bağlantılıdır. Miraç ile ilgili bilgilerin en net şekilde aktarıldığı bazı ayetler:

Battığı sırada yıldız and olsun ki bu arkadaşınız (Hz. Muhammed) ne sapıtmış ne de eğri yola gitmiştir¹⁵.

Kişisel arzularına göre de konuşmamaktadır¹⁶.

O (Hz. Muhammed) (size okuduğu) kendisine indirilmiş vahiyden başka bir şey değildir¹⁷ Onu, çok güçlü, üstün niteliklerle donatılmış biri (Cebrail) öğretti. O, ufku en yüce noktasındayken asıl şekliyle göründü¹⁸. (Surenin inişi erken Mekke dönemine rastlamakla beraber, bu ayetler kümesinin ve özellikle 13-18. ayetlerin, Mekke döneminin sonlarına doğru gerçekleştiği bilinen Miraç olayı ile ilgili olduğu kabul edilir. Tefsirlerde bu ayetlerde yer alan kelimeler için yapılan geniş açıklamalar ve buna göre ortaya çıkan farklı yorumların özeti için bk. Kur'an Yolu, bu ayetlerin tefsiri.)

Sonra yaklaştıkça yaklaştı. Öyle ki iki yay kadar hatta daha yakın oldu¹⁹ Böylece Allah kuluna vahyini iletti²⁰.

Gözün gördüğünü kalp yalanlamadı.²¹

Şimdi siz şüpheye düşüp gördükleri hakkında onunla (Hz. Muhammed) tartışmaya mı kalkışıyorsunuz?²²

And olsun ki onu (meleği) iniş esnasında en sondaki sidre²³ ağacının yanında bir daha gördü.²⁴

Ki onun yanında huzur içinde kalınacak cennet vardır.²⁵ O an sidreyi bürüyen bürümüşü²⁶.

Göz ne kaydı ne de hedefinden şaştı.²⁷

Hiç kuşkusuz o. Rabbinin ayetlerinden en büyüğünü görmüştü.²⁸

... (Karaman, Çağrı, Dönmez, & Gümüş, 2018: 525).

Kur'an-ı Kerim'de İsrâ ve Miraç hadiseleri görüldüğü gibi iki farklı surede açıklanmaya çalışılmış ve farklı ayetlerle söz konusu hadiseler hakkında detaylı bilgiler verilmeye

¹⁴ Konuyla ilgili daha ayrıntılı için Bk. (Yaşaroğlu, 2006: 495-496).

¹⁵ Necm suresi birinci ve ikinci ayet. S. 525

¹⁶ Necm suresi üçüncü ayet. S.525

¹⁷ Necm suresi dördüncü ayet. S. 525

¹⁸ Necmsuresibeşinci,altıncıveyedinciayet.S.525

¹⁹ Necmsuresisekizincivedokuzuncuayet.S.525

²⁰ Necm suresi onuncu ayet. S. 525

²¹ Necm suresi on birinci ayet. S. 525

²² Necm suresi on ikinci ayet. S.525

²³ Konuyla ilgili daha ayrıntılı için Bk. (Uludağ, 2009: 152-153).

²⁴ Necm suresi on üçüncü ve on dördüncü ayet. S. 525

²⁵ Necm suresi on beşinci ayet. S. 525

²⁶ Necm suresi on altıncı ayet. S. 525

²⁷ Necm suresi on yedinci ayet. S.525

²⁸ Necm suresi on sekizinci ayet. S. 525

alıřılımtır²⁹.

23 İıra ve Miraç hadiseleri Müslümanlar tarafından bir bütün gibi değerlendirilmiş olsa dahi aslında isra hadisesi Hz. Peygamber'in Mekke'den Kudüs'e bir gecede yürütülmesini konu edinmiştir. Bunun ardından ise gerçekleşecek olan Miraç hadisesinde ise Cebail ve Burak binek ile beraber göğe doğru hareket ederek Hz. Peygamber'in ilk etapta kendisinden önceki peygamber ile sonrasında ise Allah ile görüşüp yeryüzüne geri dönmesini konu edinir. Birbirinden farklı olan bu iki olay muhtemelen arka arkaya geliştiği için Müslümanlarca bir btnmş gibi düşünülüp değerlendirilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

SÜNNİLİKTE MİRAC

İslam dininin doğması ve insanlar arasında yayılmaya başlaması ile birlikte Hz. Peygamber'in yaşamını ve yaşadığı olayları anlatan çeşitli edebi kaynaklarda oluşmaya başlamıştır. Bu kaynaklara; siyer, hadis, mevlid, mi'racyye yahut mi'racname gibi manzum ve mensur yazılan bazı eserler örnek gösterilebilir (Kelpetin, 2000: 13-25).

Çalışmada İslam dininin doğmasından kısa bir süre sonra mezheplere ayrılması ve bu mezheplere dâhil olan şahsiyetlerin ürettikleri tarihî kaynakların Hz. Peygamber'in Mirac hadisesini nasıl değerlendirdiği ayrı başlıklar halinde incelenmeye çalışılmıştır. Her mezhebi, kendi âlimleri ve çeşitli kaynakları doğrultusunda ele alarak benzer ve farklı yönleri ortaya koyulmuştur.

2.1. Sünni Mezhebinde Erken Dönem Hadisler Bağlamında Mirac Değerlendirmesi

Erken dönemde yazılan hadislerin İsra ve Mirac anlatıları hakkında ve sonrasında gelecek olan sahih hadis kaynaklarının İsra ve Mirac anlatıları hakkında kendi araştırma sınırlılıklarımız dâhilinde çalışma yürütülüp ilgili kısımlar ele alınacaktır.

Hz. Peygamber'in İsra ve Mirac yolculuğunu konu alan yazılı metin içeriklerinin izahatı sadece ismi anılan Kur'an sureleri bağlamında yapılamaması muhakkaktır. Son derece hacimli bir yer tutan hadis kaynaklarının da Mirac yolculuğunun anlatısı ve olay örgüsü bakımından önemli rolü olduğu görülebilmektedir. Yaklaşık olarak otuz sahabenin İsra ve Mirac hadisesi üzerine çeşitli rivayet ya da anlatılarının olduğunu söylemek yerinde olacaktır (Molu, 2001: 48).

İslam dini açısından Kur'an-ı Kerim'den sonra gelecek olan bir başka önemli kaynak ise hadis kitaplarıdır. Mirac hadisesine daha yakından bakabilmek adına çalışmada ilk etapta sahih hadis olarak kabul görmeyen ancak günümüze ulaşan ve Hz. Peygamber'in peygamberlik görevini yürüttüğü döneme en yakın tarihler arasında yaşamış olan bazı şahsiyetlerin hadis kaynakları da ele alınmaya çalışılmıştır. Çalışmanın sınırlarını bir hayli

aşacağından erken dönemde yazılan bütün hadis kaynaklarına bakmamız mümkün değildir. Bu sebeple de çalışmada seçtiğimiz kaynakların en büyük özelliği, yazılı olarak günümüze ulaşabilen en eski erken dönem hadis kaynaklarından olmalarıdır. Seçtiğimiz kaynaklar kronolojik şekilde sıralanarak Miraç kavramına verdikleri anlatı ya da rivayetler ele alınmaya çalışılacaktır.

Ehl-i Sünnet anlayışının sahih olarak değerlendirdiği Kutüb-i sitte öncesindeki daha erken dönemde olan hadis kaynaklarına baktığımızda: Hemmam b. Münebbih (132 / 750) Malik b. Enes (179 / 795), Rebi b. Habib (180 / 796), Abdullah b. Mübarek (181 / 797), Ebu Davud (204 / 819) vb. gibi şahsiyetlerin hadis kaynaklarını görmek mümkündür. İsmi geçen şahsiyetlerin yazmış oldukları eserlerine genel olarak bakılacak olursa Hz. Peygamber'in Miraç hadisesine ilişkin anlatılar bu eserler içerisinde yoktur. Miraç anlatısı yerine çoğunlukla İsra hadisesi ele alınmıştır. Hemmam b. Münebbih'in yazmış olduğu eserinin son derece dar kapsamlı olduğunu, İsra ya da Miraç hadiselerine ilişkin bir anlatının olmadığını söylemek mümkündür ancak bu eserin yazılmış olan ilk erken hadis kaynakları arasında olması açısından önemi büyüktür. Malik b. Enes'in Muvatta isimli hadis kaynağında Miraç hadisesine dair bir anlatı mevcut olmamakla birlikte İsra hadisesi ile ilgili kısa açıklamalara yer verilmiştir. Rebi b. Habib'in eserinde ise yine yalnızca İsra hadisesi ile alakalı olarak kısa bir anlatı ele alınmıştır. Bu anlatı Hz. Peygamber'in namaz kılarken kible yönünün ilk önce Kâbe, yaşanan İsra hadisesi ile birlikte ise bu yönün değişerek Mescid-i Aksa olması ile ilgilidir. Eserlerde Miraç hadisesi ile ilgili herhangi bir rivayet ya da açıklamaya yer verilmeyerek, Abdullah b. Mübarek'in Kitabü'z-Zühhd isimli eserinde ise İsra hadisesi ile ilgili iki farklı rivayetin varlığı göze çarpmaktadır. Bu rivayetlerden birincisi Salih Ebul-Halil'e dayanan rivayettir ve şu şekilde aktarılmıştır: Peygamber gece yolculuğuna çıkarıldığında meleklerin çoğunluğu samimi bir karşılamada bulunurken Mescid-i Aksa'da namaz kılan birinin aynı şekilde samimiyet göstermediğini fark etmiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber'de o kişinin neden soğuk durduğunu sormuş ve cevap olarak; aslında onun da mutlu olduğunu ancak o kişinin cehennem bekçisi olduğu yanıtını almıştır. İkinci rivayet ise: Malik b. Enes kaynaklı olup İsra hadisesinin yaşandığı gece Peygamber, dudakları kesilmiş olan bir topluluk görmüş ve bunun sebebini Cebrail'e sormuştur. Cevap olarak ise Cebrail; bu topluluk Kur'an okuyup gereklerini yerine getirmeyen insanlardır aynı zamanda

insanlara iyilik yapmaları gerektiğini söyleyip kendileri iyilik yapmayanlardır. Bunun için bu halde olduklarını söylemiştir. Miraç hadisesi ile ilgili bir bilgi yahut anlatı söz konusu eserde ele alınmamıştır. Ebu Davud'un Tayali isimli eserinde ise Miraç ile alakalı bir bilgi yoktur. Söz konusu kaynakta İsra hadisesine dâhil edilen bir anlatı mevcuttur. Bu anlatının kaynağı Huzeyfe'ye dayanmaktadır ve tartışılan konu ise Hz. Peygamber'in Mescid-i Aksa'da namaz kılıp kılmadığı konusudur (Balcı, 2012: 155-160).

Çoğunluk olarak VIII. ve IX. yüzyıllar arasında yaşadığı görülen erken dönem hadis kitapları yazarlarının kaynaklarına bakıldığında kendilerinden öncesini ve içerisinde bulundukları dönemi yansıtmaları gerekçesiyle bu çalışma ve Miraç kavramı bakımından önemli olmuştur.

Belirtmekte fayda gördüğümüz bir başka husus ise; iki farklı olay olan İsra ve Miraç hadisesini tek bir olay gibi görüp anlatan kaynaklara da bazı siyer yazarları karşı çıkmıştır. Bununla beraber bazı siyer yazarları da Miraç hadisesini, İsra hadisesinden sonra kurgulanmış şekilde ortaya çıkarılan bir olay olarak değerlendirmişlerdir (Balcı, 2012: 223-226).³⁰

Erken dönemde yazılan birden fazla hadis kaynağı kronolojik olarak ele alınmıştır. Bu bağlamda incelenen erken dönem hadis kaynaklarının çalışmada yer alan Miraç kavramına değinmediğini belirtmek açık şekilde mümkündür. Miraç kavramından ziyade olarak ise İsra hadisesine eğilim gösterdikleri ve İsra hadisesini yer yer kısa anlatılar ile yer yer de çeşitli rivayetler eşliğinde izah etmeye çalıştıklarını belirtmek mümkündür.

2.2.Sünni Mezhebinde Sahih Hadisler Bağlamında Miraç Değerlendirmesi

Genel olarak Sünni İslam'ın çatısı altında toplanan bireylerin Miraç hadisesi üzerine yapılan tartışmalarında büyük çoğunluğun Miraç hadisesinin hangi tarih dilimleri içerisinde

³⁰ Erken dönemde yazılan hadis kaynaklarında Miraç kavramına yer verilmemiştir. Buna ek olarak sadece isra hadisesine dair rivayet ya da anlatılar yer almıştır. Dolayısıyla bu durum Miraç hadisesinin aslında isra hadisesinden sonra kurgulanarak senaryo haline getirilip, yaşanmış gibi anlatılması ile oluşturulduğu yönünde kanaat getiren kimselerde vardır. Detaylı bilgi için bk. (Balcı İsrail, İsra ve Miraç Gerçeği, s.223, 2012.)

gerçekleşmiş olabileceği üzerine yapılan tartışmalardan oluştuğu görülmektedir. Söz konusu yolculuğun aklen mümkün olup olmadığı, Miracın Hz. Muhammed'in bir mucizesi olup olmadığı, Miraç hadisesine inanıp inanmama durumu ve Hz. Peygamber'in ruhunun mu Miraç yolculuğu yaptığı tartışılan diğer konular arasındadır.

Başka bir deyimle miracın hangi mekânda gerçekleştiği, miraca çıkarken kullanılan araçların ne olduğu, Miraçtan edinilen dini uygulamaların neler olduğu, Hz. Muhammed'in rüyasında mı yoksa fiziki olarak mı söz konusu yolculuğu gerçekleştirdiği tartışma konuları üzerine farklı değerlendirme ve yorumlar vardır. Çalışmanın bu bölümünde ilk etapta yukarıda bahsedilen tartışma konularını değerlendirmeye çalışıp hemen akabinde sahih hadis kaynaklarında Miraç yolculuğunun anlatımları ele alınmaya çalışılacaktır.

Miraç yolculuğunun aklen imkânını Fahreddin er-Razi iki aşama halinde incelemektedir. Bunlardan ilki olayın aklen mümkün olması, ikincisi ise Miraç yolculuğunun doğrulanması. Aklen mümkün olup olmayışını Razi, kendi döneminin astronomi bilgilerinden yararlanarak arar. Durumu; Cebrail'in çok kısa sürede vahiy getirmesi, diğer melek ve cinlerin hareketlerinin son derece hızlı olması, hava içerisinde bazı cisimlerin hızlı hareket etmesi ve Hz. Süleyman'ın ordusunun rüzgâr aracılığıyla hızlı taşınması delil gösterilerek aklen ispatı sağlanmaya çalışılmıştır (Karadaş, 2019: 59).

İsra ve Miraç hadiselerinin mekânı ve zamanı konusundan birbirinden farklı tartışmalar ve farklı görüşler mevcuttur. Hz. Peygamber'in sahabelerinden olan Hz. Enes ve Hz. Enes'e bağlı olan Hasan el-Basri Miraç hadisesinin Hz. Muhammed'in peygamberliğinden önce yaşandığı kanaatindelerken, büyük bir çoğunluk ise Miraç yolculuğunun Mekke döneminde ve hicretten bir yıl kadar önce gerçekleştiği konusunda mutabıktır. Ayrıca söz konusu hadisenin birden fazla kez olarak gerçekleştiği yönünde fikir ileri sürenler de mevcuttur. Miraç yolculuğunun hicretten bir yıl kadar önce olduğu ve bir kere olduğu göz önüne alınıp bu değerlendirmenin daha sağlıklı olduğu belirtilmelidir (Karadaş, 2019: 61).

Söz konusu hadisenin vuku bulduğu mekân ise yine yaygın görüşe göre Mekke ve Mescid-i Haram içerisinde yaşanmasıdır. Anlatıların büyük çoğunluğu Hz. Peygamber'in Kâbe

yakınlarında Hicr bölgesinde gerçekleştiği kanaatindedir. Bir başka rivayet ise Hz. Peygamber'in amcasının kızı olan Ümmü Hani'den alınmıştır. Bu rivayete göre Hz. Peygamber Ümmü Hani'nin evinde uyuduğu bir gecede olay gerçekleşmiş ve Hz. Peygamber sabah olduğunda bunu bizzat Ümmü Hani'ye anlatmıştır. Ümmü Hani'nin evi de harem sınırları içinde olduğu için olayın gerçekleştiği yer Harem bölgesidir (Karadaş, 2019: 61).

Hz. Peygamber'in İsra ve Miraç yolculuğunun nasıl gerçekleştiği yönünde olan tartışmalar da vardır. Bu tartışmalarda çeşitli görüşlerin olduğu daha önce de belirtilmiştir. Hz. Peygamber'in söz konusu yolculuğuna Hz. Aişe, Huzeyfe ve Muaviye gibi sahabeler ve kendilerine bağlı olan Hasan el-Basri gibi şahsiyetler İsra ve Miraç yolculuğunun rüyada ve ruhen gerçekleştiği yönünde fikir belirttiklerini söylemek mümkündür. Hz. Huzeyfe, Muaviye, Hasan el-Basri ve İbn İshak gibi şahsiyetler bu yolculuğu rüya ile açıklamışlardır. Hz. Aişe ve Muaviye'den gelme bir başka anlatı ise yolculuğun beden olarak değil de ruhen gerçekleştiği yönündedir. Bu anlatılarını ise şu gerekçe ile desteklemişlerdir: "Sana gösterdiğimiz rüyayı ve Kur'an'da lanetlenmiş olan o ağacı ancak insanlar için ağır bir imtihan kıldık" mealindeki ayetle Hz. Aişe'nin "O gece Allah Resul'ünün cesedi hiç gözden kaybolmamıştı" şeklinde olan sözüdür (Karadaş, 2019: 62).

Sahabeden olan Huzeyfe b. Yeman Hz. Peygamber'in İsra ve Miraç hadiselerini biniti olan Burak'ın üzerinden hiç inmeden gerçekleştirdiği görüşündedir (Karadaş, 2019: 62-63). Bu konudaki farklı bir görüş ise Hz. Peygamber'in söz konusu yolculuğunun İsra aşamasını bedeniyle, Miraç aşamasını ise ruhen gerçekleştirdiği yönündedir. Bu şekilde düşünen şahsiyetlerin en büyük dayanağı ise ayette sadece İsra hadisesinin olması ve sonrasında bir anlatı ya da rivayete yer verilmemesidir. Eğer her iki olay da aynı şekilde gerçekleşmiş olsaydı Kur'an da her iki olaya da ayrı ayrı yer verilirdi (Karadaş, 2019: 63).

Bu konuyla ilgili bir başka görüş ise şöyledir: Sahabeler ve sahabelere bağlı olan şahsiyetlerin büyük çoğunluğu, Sünni mezhebinin büyük çoğunluğu, Hariciler ve Şii ulemanın büyük çoğunluğu Miraç yolculuğunun ruh beden birlikteliği içerisinde gerçekleştiği yönünde ortak görüşe varmışlardır. İsmi geçen mezhepler ve mensuplarına

göre söz konusu yolculuk eğer rüya halinde gerçekleşseydi hem yaşandığı günde hem de günümüzde bu olay bu kadar tartışma konusu olamazdı. Bununla birlikte müşriklerin de konuya olan itirazlarından hareketle ruh-beden birlikteliği içerisinde söz konusu yolculuğun gerçekleştiği ortak görüşte ismi geçen mezhepler ve mensupları kümelenmişlerdir (Karadaş, 2019: 63).

İsra ve Miraç hadisesinin çeşitli tartışmaları, görüş ayrılıkları, fikir birliktelikleri ve birbirinden farklı şahsiyetlerin konuya yaklaşımları bu şekildedir. Miraç hadisesi ile ilgili olarak yapılan tüm bu tartışma konularına ortak bir açıdan bakabilmek adına Sünni İslam mensuplarınca da genel kabul görmüş olan bazı kaynaklar üzerinden devam edilmeye çalışılacaktır. Bu kaynaklar ise Sahih hadisler arasında sayılan kaynaklar ve Ortodoks İslam dini mensuplarının büyük çoğunluğunun genel olarak kabul ettiği ortak kaynaklar olacaktır.

Hz. Peygamber'in İsra ve Miraç hadiselerini daha yakından inceleyebilmek adına İslam dininin önemli konumunda olan sahih hadis kitapları da ele alınmaya çalışılacaktır. Çalışmanın bu aşamasında Sahih hadis kitapları arasında gösterilen Buhari'nin Sahih-i Buhari ve Tercümesi ile Sahih-i Müslim'in Tercüme ve şerhi eserlerinden yararlanılacaktır. Söz konusu iki eserde olay örgüsü incelenmeye çalışılacaktır.

Buhari'nin eserinde:

“Ben Mekke'deyken içinde olduğum evin tavanı aniden açıldı, Cebrail melek indi. Göğsümü yardıktan sonra zemzem suyu ile yıkadı. Hemen sonra hikmet ve iman ile dolu olan altın bir leğeni alıp göğsüme boşalttı ve göğsümü kapattı. Sonra elimden tuttu ve beni gökyüzüne doğru çıkarmaya başladı. Yere en yakın olan gökyüzüne ulaştığımızda Cebrail melek ile oranın bekçisi arasında şu diyalog geçti:

Cebrail: Aç! dedi. Bekçi kim olduğunu sorunca Cebrail kendini ve yanındakini tanıttı. Sonra bekçi Cebrail'e, ona buraya yükselmesi için haber verildi mi? diye sordu ve Cebrail, evet verildi, aç! dedi (Aksay, 2016: 9).

Sonra yere en yakın gökyüzüne çıktığında gördüm ki bir kişi oturmuş, sağ tarafında ve sol

tarafında karartılar var. Bu kişi sağ tarafına bakınca gülüyor, sol tarafına bakınca ağlıyordu. O kişi bana: Merhaba salih peygamber ve salih oğul diye seslendi. Ben de Cebrail'e bu kişinin kim olduğunu sordum. Cebrail: Âdem peygamberdir dedi. Sağındaki karartılar cennetteki çocuklarının ruhlarıdır, solunda olanlar ise Cehennemdeki çocuklarının ruhlarıdır. Sağında olan çocukları için güler, solunda olan çocukları için ağlar dedi. Sonra Cebrail melek beni bir basamak daha gökyüzüne çıkardı ve bekçisine aç dedi. Bekçisi de önceki bekçi gibi sorular sorup cevaplarını aldıktan sonra kapıyı açtı (Aksay, 2016: 9).

(Enes anlatıyor) Cebrail ile beraber İdris peygambere uğradıklarında İdris peygamber: merhaba salih Peygamber ve salih kardeş dedi. Peygamber sordu: bu kişi kimdir? Cebrail melek bu İdris Peygamberdir dedi.

Sonra Musa'ya uğradım o da merhaba salih Peygamber ve salih kardeş dedi. Bu kişinin kim olduğunu sordum Cebrail ise Musa Peygamberdir dedi. Sonrasında ise sırayla İsa Peygamber'e ve İbrahim Peygamber'e uğradım ve Cebrail'e aynı soruları sorarak cevaplarımı aldım (Aksay, 2016: 9).

Eser içerisinde olan ve eserin devamı niteliğinde olan farklı bir rivayete göre ise:

(İbn Hazm haber verdi: İbn Abbas ve Ebu Habbe el-Ensari anlatıyor) sonrasında Cebrail melek beni gökyüzüne doğru götürmeye devam etti ve ben artık kaza ve takdir kalemlerinin çıkardıkları sesi duymaya başladım (Aksay, 2016: 10).

(İbn Hazm ve Enes İbn Malik anlatıyor) Allah bana ve ümmetime elli vakit namazı farz kıldı. Bu emri alarak geri döndüm ve Musa Peygamber ile karşılaştım. Musa Peygamber bana, ümmetine ve sana ne emredildi diye sordu. Bende elli vakit namaz olduğunu belirttim. Bunun üzerine Musa Peygamber rabbine geri dön çünkü ümmetin bu emri yerine getiremez dedi. Hemen geri dönüp rabbimden yardım istedim ve rabbim bu vakit sayısının bir kısmını azalttı. Musa Peygamber yine sordu ve cevapladım; birazını azalttı dedim ancak yine aynısını söyleyerek rabbine geri dön, ona danış dedi. Allah yine bir kısmını indirdi, Musa Peygamber yine sordu ve tekrar cevaplayıp Allah'ın vakit sayısını biraz daha indirdiğini

söyledim. Musa Peygamber yine Allah’a gitmemi söyledi. Vakit sayısı beşe inene dek bu git gel sürdü. Allah en sonunda; benim nezdinde beş vakit namazın, elli vakit namaza eşit olduğunu belirtti. Musa’nın yanına döndüğümde o yine Allah’a geri dönmemi istedi ancak ben cevaben; Rabbinden utanır oldum dedim. Sonrasında ise Cebrail beni Sidret’ül Munteha’ya kadar götürdü ve hemen ardından cennete girdim.”³¹

Anlatı büyük ölçüde Sahih Müslim’in eserinde de aynı şekildedir (Müslim, 1985: 162-163). Ayrıca belirtmekte fayda var ki; Buhari ve Müslim’den farklı olarak yine önde gelen bazı İslam düşünürleri İsrâ ve Mirâç hadiselerini değerlendirmişlerdir. Bu şahsiyetler; İbn Dîhîye, Nevevî, Beyhâkî, Kadî İyâz, Süyûtî, İbn Hacer, Kastallânî, Kirmanî ve İbn Kesir gibi kişilerdir (Tatlı, 2000: 204-211).

Buhari ve Müslim’in sahih hadis kaynaklarından aldığımız bilgilere göre Hz. Peygamber’in Mirâç yolculuğunun ana hatları ile kısaca özeti şöyledir:

Hz. Peygamber bir gece Kâbe’de Hicr ya da Hatim denilen bölgedeyken bazı rivayetlerde uyku esnasında, bazı anlatılarda ise uyku ile uyanıklık halindeyken Cebrail melek gelerek Peygamberin göğsünü açıp zenzem suyu ile yıkayıp göğsünün içini iman ve hikmetle doldurmuştur. Hemen ardından Burak adlı bineğe kendisini bindirerek Beytül-Makdis’e götürmüştür. Peygamber Mescid-i Aksa’da iki rekât namaz kıldı ve ardından dışarı doğru yöneldiğinde Cebrail melek biri süt, diğeri şarap dolu olan iki kap ile Peygambere yaklaştı. Peygamber sütü tercih etti ve Cebrail melek kendisine fitratı seçtiğini belirtti. Ardından Peygamberi alıp gökyüzüne doğru çıkardı. Gökyüzünün her bir katında sırasıyla Âdem, İsa, Yusuf, İdris, Harun ve Musa peygamberler ile karşılaşmış sohbet etti ve hayır dualarını aldı. En son katta olan Hz. İbrahim ile Beytül-Mamur’da buluştu. Sidretü’l-munteha’ya³² vardıklarında ise yazmakla görevli olan meleklerin kalem cızırtılarını duymaya başladı ve

31 Hadis ve rivayetin tamamı ya da şerhi için bk. (Sahih-i Buhari, Sahih Hadis, Kitabü’l Enbiya, Ter. Sofuoğlu Mehmet, 2009, C.17, Ötüken yay.)

32 Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi’nde yer verilen Sidretü’l-munteha kavramının; terim ve sözcük anlamları ile Kur’an da geçen bölümleri detaylı olarak görmek için bk. Uludağ Süleyman, Sidretü’l-munteha maddesi, C. 37, S.151-152

sonrasında Allah'ın huzuruna çıktı. Allah kendisine elli vakit namazı farz kıldığını bildirdi. Dönüşte ise Peygamber Hz. Musa ile karşılaştı ve kendisine bildirileni Musa Peygamber'e söyledi. Bunun üzerine Hz. Musa, Hz. Muhammed'e; elli vakit namazın ümmetine ağır geleceğini söyleyip, Allah'tan bunu hafifletmesini istemesi gerektiğini söyledi. Namazın vakit sayısının beşe indirilene kadar Allah'a müracaatı ve Hz. Musa ile olan söz konusu diyalogu devam etti (Aksay, 2016: 8).

Sahih hadisler arasında gösterilen Buhari ve Müslim'in eserlerindeki hadislerden yola çıkarak Miraç anlatısının genel olarak Sünni mezhebine bağlı kişiler tarafından yukarıda anlatıldığı gibi kabul gördüğünü söylemek mümkündür. Miraç anlatılarının tamamı neredeyse birbirine benzemektedir ve sahih hadis sayılan eserlerden ele aldığımız kadarı ile Miraç hadisesinin Sünni mezhebindeki anlatısı ve olay örgüsü bu şekildedir.

Hadis kaynakları hakkında kısa bir değerlendirme yapmak gerekirse; erken dönemde yazılmış olan hadis kaynaklarına bakıldığında Miraç hadisesi bağlamında değinilen bir konu görülmemiştir. Buna ilave olarak İsrâ hadisesi de sınırlı anlatı ve birkaç rivayet olarak aktarılmıştır. Erken dönem hadis kitaplarının Hz. Peygamber'in yaşamış olduğu İsrâ ve Miraç hadiseleri konusunda dar kapsamlı olduklarını söylemek mümkündür.

Sahih hadis kaynaklarında ise; anlatı büyük oranda ortak kabul görmüştür. Çalışmanın bu bölümü içerisinde değerlendirmiş olduğumuz farklı tartışma konularını, Miraç hadisesi ile ilgili ortaya konan fikir benzerliği ya da ayrılıkları açısından çeşitli görüşler analiz edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda sahih kabul edilen hadisler çerçevesinde Miraç hadisesinin bütün olay örgüsü detaylarıyla verilmiştir. Hz. Peygamber'in Miraç hadisesine dair anlatıları ya da rivayetleri, erken dönemde yazılan hadis kaynakları ile sahih olarak kabul gören hadis kaynaklarında söz konusu hadiseler birbirlerinden içerik olarak farklı şekillerde ele alınmıştır.

İlgili kaynakların hemen hepsinin İslam dininin ortaya çıkışından kısa bir süre sonra ortaya konduğunu düşünürsek, dolayısıyla anlatı ya da rivayet sahiplerinin de büyük bölümünün sahabe ve ilgili dönemde yaşamış yahut tanık olmuş olan kişiler olduğunu belirtmek

gereklidir. Bu sahabe ve tanıklık iddiasında bulunan şahsiyetler Hz. Peygamber'in Miraç hadisesine inanmış ve kendisinin mucizesi olarak değerlendirmişlerdir (Karadaş, 2019: 62-63).

2.3. Sünni Mezhebinin Siyer Kitaplarında Miraç

Siyer kavramı sözlükte; “davranış, hal, yol, adet, bir kimsenin ahlakı, karakteri ve hayat hikâyesi” gibi kavramlara karşılık gelen siret sözcüğünün çoğulu konumundadır. Siret ve siyer Hz. Peygamber'in hayatı, yine Hz. Peygamber'in hayatını konu edinen bilim dalı ve bu dalda yazılan kaynaklar için terim ifadesiyle kullanılmıştır (Apak, 2017: 174).

Siyer kitapları Hz. Muhammed'in hayatını konu edinmektedir. Miraç hadisesi de Hz. Peygamber'in yaşamında başına gelen en tartışmalı olaylardan biri olduğu için, Miraç hadisesi siyer kitaplarında kendine yer bulmuştur. Böylelikle siyer kaynakları hem bu çalışmada hem de Miraç kavramının daha iyi anlaşılması adına önemlidir.

Çalışmanın sınırlılığını aşmaması adına, bütün siyer kitapları ele alınamayacağından, seçilen çağdaş, tarihi ve ulaşılabilen siyer kaynakları ele alınacaktır. Tarihsel süreçte yazılan ve çağdaş dönemde kaleme alınan eserler arasındaki köprüyü kurabilmek adına incelenen siyer kaynaklarının genel değerlendirmesi şu şekildedir:

Öncelik olarak ele alınan siyer kitaplarının neredeyse tamamında Hz. Muhammed'in Mekke'de geçirdiği yılları esas alınmış ve Miraç mucizesine kısa açıklamalar getirilerek müstakil başlık altında ele alınmıştır. Hüzün yılı, boykot, Taif'ten üzgün dönüş, Hz. Peygamber'in Cebrail eşliğinde Kudüs'e götürülmesi ve orada imamlık yaparak namaz kıldırması siyer kaynaklarında yer alan ortak konulardır. Buna ek olarak Hz. Peygamber'in Cebrail ile göklere çıkarak her bir katta bir peygamberle görüşmesi, Sidretü'l-Münteha'ya gidip sonrasında Allah ile konuşması, Bakara Suresinin ayetlerinin tamamlanması, namazın vakit sayısının beş olarak belirlenmesi, Allah'a şirk koşanlar haricindekilerin bağışlanması gibi konular miracın kapsamı dahilindedir. Hz. Ebubekir'in bu olayları bilmeden onaylamış olmasından dolayı da kendine “sıddık” denmesi gibi konuları da siyer kitaplarında görmek mümkündür (Yılmaz, 2016: 37-38).

Hız. Muhammed'in Mekke'de geçirdiği yıllarda yařadđı olaylar detayları ile verilmiştir. Miraç hadisesi ise boykot ve hüzün yılı olarak belirlenen bölümlerin ardından ve Hız. Peygamber'in Taif'ten üzđün bir şekilde geriye dönmesiyle beraber hem dini gerekleri haber vermek adına hem de kendisinin moralini düzelteek adına İsra ve Miraç hadiseleri yaşanmıştır. Ayrıca İsra ve Miraç hadiselerinin kısaca tanımlamalarına değinilmiştir. (Sarıçam, 2003: 110) Ele alınan bazı siyer kitaplarında ise Miraç hadisesi ayrı bir başlık altında ve kısa bir şekilde değeriendirilmiştir (Paşa, 2004: 69).

Siyer kitaplarında yazarlar yer yer kendi görüşlerine de yer vermişlerdir. Bu görüşler Hız. Peygamber'in Miraç hadisesine yaklaşımlarını da belirlemiştir. Hız. Peygamber'in Miraç hadisesini mucize olarak değeriendiren bazı siyer yazarlarının temel dayanakları Kur'an-ı Kerim'de olan ilgili hadisler ve ayetler olmuştur. Bu görüşe sahip olan siyer yazarları; söz konusu hadisenin insani akıl ve beş duyu organı ile anlaşılamayacağı hususunda hem fikir olmuşlardır (Nedvi, 2008: 138).

Miracın mucize olduğu hakkında değeriendirme yapan siyer kaynaklarına en güzel örnek Siyer-i Veysi'nin kaynağıdır: Eserin başlangıcından itibaren Miraç hadisesinin mucize olduğu konusuna dikkat çekilerek konuya giriş yapılmıştır. Miraç hakkında olan kararını mucize olarak yorumlamış ve Miraç yolculuğunun ruh-beden birlikteliği ile beraber ve uyanık bir halde Burak binek ile beraber dokuz kat göğe yükselerek ilahi alemlerin gezildiği çok büyük bir mucize olarak değeriendirmiştir. Filozofların bedenle yükselmenin mümkün olmasını söylemeleri üzerine ise bu itirazların yersiz olduğunu belirtmiş ve filozofların kendilerini dayandırdıkları mantık ve astroloji gibi dayanaklara kelimcilerin gereken cevabı verdiğini belirtmiştir (Öztürk, 2020: 397).

Hız. Peygamber'in Kur'an-ı Kerim'den başka bir mucizesinin olmadđını düşünen siyer yazarları da vardır. Hız. Peygamber'in Miraç yolculuğunu akıl yolu ile anlayıp tanımlamaya çalışan ve uyku halinde ya da rüya esnasından yaşanmayarak bizzat kendisinin ruh ve beden birliği içerisinde yařandđını savunan siyer araştırmacıları da mevcuttur³³ (Öz, 2012: 64).

33 Çalışmanın ilgili yerinde Öz'ün verilen eserinde kullanmış olduğu ifadesi tam olarak: şahsen Hız. Muhammed'e mucize

Siyer kitaplarının üzerinde durduğu bir başka konu ise İsrâ ve Mirâç hadiselerinin birbirlerinden farklı zaman dilimleri içinde gerçekleştiği yahut İsrâ olayının ilk adım olduğu, akabinde gelişen Mirâç olayının ikinci adım olduğu düşünceleridir. Bu konuda gözümüze çarpan önemli husus ise şudur ki: incelemiş olduğumuz siyer kaynaklarının büyük çoğunluğunda Hz. Peygamber'in bu yolculuğuna Mirâç başlığı altında yer verilmiş ya da İsrâ ve Mirâç olarak başlık isimlendirmesi yapılarak, İsrâ ile Mirâç hadiseleri tek başlık altında ele alınmıştır. Durumun bu yönde seyredişinden anlaşılabilir ki, siyer yazarları tarafından genellikle yaygın olarak kullanılan tez iki farklı yolculuğun olmayışdır. Bu şekilde düşünen yazarların asıl savundukları kaynak ise aslında yapılmış olan tek bir yolculuğun iki farklı aşamasının olduğu dayanağıdır (Paşa, 2004: 69; Nedvi, 2008: 138). Mirâç hadisesi bazı yönleriyle siyer yazarları tarafından eleştirilmiştir. Bu eleştiriler İsrâ ve Mirâç hadiselerini bir bütünlükte gibi ele almak ve İsrâ hadisesine gereken önemi vermeyerek Mirâç hadisesinin gölgesinde bırakmak olmuştur (Balcı, 2013: 271).

Siyer kaynakları üzerinde değerlendirilen bir başka tartışma konusu ise söz konusu hadisenin rüya halinde mi yoksa uyku halinde mi gerçekleştiği durumudur. Ehl-i Sünnet âlimlerinin büyük çoğunluğu İsrâ ve Mirâç hadisesinin aynı gece içerisinde yaşandığını ve Hz. Peygamber'in uyanık bir biçimde yolculuğunu gerçekleştirdiği yönünde fikir birliği sağlamışlardır. Ehl-i Sünnet alimlerinin bu düşüncesini destekler öneme sahip olan Ali Şeriatî'nin görüşüne göre ise Şii âlimleri de tıpkı Ehl-i Sünnet âlimleri gibi düşünmektedir³⁴ (Şeriatî, 1998: 25).

Siyer kitapları Hz. Peygamber'in hayatını konu edinmesi açısından çalışma için önem teşkil eden kaynaklardan biridir. Bu bağlamda incelenmeye çalışılan siyer kaynakları da tıpkı hadis kaynakları gibi aynı tartışma konuları üzerinde durmuştur. İlgili tartışma konularının cevapları önceki bölümlerde verildiği için çalışmanın bu bölümünde de aynı cevaplar

verilmediği konusunda (Kırbaçoğlu) ile hem fikiriz. Öz ile fikir birliği kuran Kırbaçoğlu'nun kullanmış olduğu ifadesi ise şu şekildedir: Kur'an'ın Hz. Muhammed'in ısrarla normal bir insan olduğunu ve mucize göstermesinin söz konusu olmadığını vurguladığı görülebilmektedir.

³⁴ Şeriatî ilgili kaynağında şu ifadeleri kullanmıştır: "Şia'nın tamamına ve güvenilir tarihçilerin pek çoğuna göre isrâ ve Mirâç hadiseleri bir gecede vuku bulmuştur ve Mirâç hadisesi cismani olarak gerçekleşmiştir."

geçerlidir. Bu konuda belirtmemiz gereken en önemli husus ise hadis kaynaklarının yazarları kendi fikir ve görüşlerini değil, gördüklerini ve duyduklarını aktarırken, siyer yazarları ise eserlerinde Miraç hadisesi ile ilgili kendi yorumlarını da belirtmişlerdir. Çalışmanın bu bölümünde de ilgili örnekler mevcuttur.

2.4. Sünni Mezhebinin Çağdaş Kaynaklarının Değerlendirilmesi

Günümüzde İslam âleminin İsra ve Miraç hadiselerine olan bakış açısı geleneksel bir formda karşımıza çıkmaktadır. Bazı araştırmacılar ise farklı birtakım tarihî olguları göz önünde bulundurarak söz konusu hadiseler karşısında çeşitli görüşleri öne sürmüşlerdir (Karadaş, 2019: 67). Bu farklı görüşleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. İsra ve Miraç hadiselerinde zaman ve mekân kavramları belirgin değildir. İsra hadisesi Kur'an'da net ifadelerle geçtiği tartışılmaz bir konumdur ancak Miraç hadisesi için aynı ifadeyi söylemek mümkün değildir. Öte yandan söz konusu iki hadisenin arka arkaya gerçekleşmiş olmasını kabul etmemekle beraber, birbirlerinden farklı zaman dilimleri içerisinde gerçekleştiği ileri sürülmüştür (Karadaş, 2019: 67).

2. İslam dininin erken döneminde yazılan kaynaklara bakıldığında Miraç hadisesi ile bağlantılı olan bir bilgi ya da rivayet söz konusu değildir. Dolayısıyla olay örgüsü hakkında da herhangi bir malumat bulunmamaktadır. Bu bağlamdan hareketle bazı araştırmacılar söz konusu hadisenin gerçekliği hakkında şüpheler duymaktadır. Bu şüpheye dayanak olarak erken dönem kaynaklarında Miraç hadisesi ile ilgili bir bilginin bulunmayışını öne sürmüşlerdir (Balcı, 2012: 223).

3. İsra ve Miraç kavramları aslında birbirlerinden ayrı kavramlardır. İsra kavramı doğrudan Kur'an-ı Kerim'de geçerken Miraç kavramı ise hadis kaynaklarında geçmiştir. Bu sebeple iki kavram birbirinden ayrı olarak düşünülmüştür. Sonrasında ise kaynaklarda Miraç kavramı İsra kavramını da içinde barındırarak olay örgüsü çıkarılmış ve kurgu halinde değerlendirilmiştir (Karadaş, 2019: 67-68).

Aslına bakılacak olursa sıralanan tüm bu eleştirilerin açık şekilde tarihî kaynaklarda cevaplarının bulunduğunu savunan araştırmacılar da mevcuttur. Söz konusu iki hadise için de kaynaklarda yer alan bazı bilgileri göz ardı etmek araştırma metotları bakımından da uygunsuzdur. Erken dönemde yazılan kaynaklarda Miraç hadisesinin olmadığını ileri sürmek ve konuya bu şekilde yaklaşmak da uygunsuzdur. Kur'an'dan sonra gelen kaynaklar sünnettir ve sahabeden gelen anlatılar sonrasında zihin süzgecinden geçerek söz konusu kavramlar hakkındaki bilgiler günümüze kadar ulaşmıştır. Söz konusu iki hadise ayrı ayrı değerlendirilmelidir ve bu ayırım zaten tarihsel dönemlerde ve kaynaklar eşliğinde fazlasıyla yapılmıştır. Miraç kandiline denk gelen Cuma hutbelerinde önemle vurgulanan bir konu ise; Kur'an'da geçtiği gerekçesiyle İsrâ hadisesine inanmak zorunlu, ancak Miraç hadisesi Kur'an da yer almadığı için inanmak zorunlu olmayarak bireylerin kendi tercihinin bırakılmıştır. Hz. Peygamber'in Miraç hadisesinin Müslüman bireyler tarafından önemsenmesinin en önemli etkeni ise sahih olarak kabul gören hadis kaynaklarında sıklıkla geçmesidir. Erken dönemde yazılan hadis kaynaklarında Miraç anlatısının geçmemesi bu olayın yaşanmamış olması anlamına ya da Miraç hadisesinin bilinmiyor olduğu anlamına gelmez. Sahih olarak kabul gören kaynaklar III. asır hadis kaynaklarıdır. Miraç hadisesinin I. asır ve II. asırda yazılan hadis kaynaklarında bahsedilmemiş olması Miraç hadisesinin kurgulanmış ya da uydurulmuş olduğu anlamına gelmemektedir çünkü hadisler derleme yolu ile alınarak hazırlanmıştır (Karadaş, 2019: 68).

Hız. Peygamber'in Miraç hadisesine dair bilgiler tarih boyu hadis, siyer ve çeşitli tarihî kaynaklarda kendine yer bulmuştur. Bu kaynaklarda çeşitli fikir ayrılıklarının olması da doğaldır ancak bu fikir ayrılıklarına rağmen İslam dünyası içerisinde genel olarak Miraç hadisesi ile ilgili ortak bir kanaate varılmıştır. Miraç hadisesini geçmiş Peygamberlerin de yaşamış olması, İslam dininden önce ki toplulukların destan anlatılarında Hız. Peygamber'in Miraç hadisesine benzer öğelerin ya da bazı durumların bulunması Miraç hadisesinin yaşanmadığını ya da kurgulandığını göstermez aksine Miraç hadisesinin yaşandığına ilişkin destekleyici durumlar olarak delil niteliğindedir. Buna en büyük gerekçe olarak ise; dinlerin oluşmasının iki temel noktası vardır: İlki pozitivistlere göre, ilkel dönemden gelişmiş döneme doğru seyreden bir inanç durumunun oluşmasıdır. İkincisi ise bunun tam tersi konumunda yer alan tevhit temelli olarak başlangıçtan itibaren tek tanrılı bir dinin varlığı,

sonrasında ise çok tanrılı dinin ortaya çıkmasıdır (Demirci, 1985: 15; Karadaş, 2004: 114; Eliade, 1990: 50-51).

İslam tarihinde Hz. Peygamber'in İsra ve Miraç hadiseleri, tarihsel süreçte ve kaynaklarda çeşitli tartışma konularını beraberinde getirse dahi bu zaten bilinen ve kabul edilen bir gerçekliktir. Konu hakkında fikir ayrılıklarının ya da tartışma konularının olması, Miraç hadisesinin araştırmacılar tarafından; hayali, uydurma ya da kurgu gibi değerlendirilmesi, tarihi bir kenara itmek ve tartışmalardan yoksun olan bir geçmiş yaratmak çabası içerisinde olmakla eşdeğerdir (Karadaş, 2019: 69).

Görüldüğü üzere her ne kadar farklı fikir ya da tartışma konuları olsa dahi, Hz. Peygamber'in Miraç hadisesine de ortak kanaatin olduğu görülmektedir. Miraç hadisesinin yaşandığını ve kaynaklarla beraber sahabeler yardımı ile günümüze ulaştığını savunan araştırmacıların varlığı ile birlikte, söz konusu hadisenin; İslam dininin erken dönem kaynaklarında yer almayıp, gelecek dönem kaynaklarda yer alması eşliğinde Miraç hadisesinin uydurma ya da senaryo olduğu yönünde değerlendirme yapan araştırmacıların varlığı da söz konusudur.

Değerlendirmede ya da yorumda bulunan araştırmacıların çoğunluk olarak geleneksel çizgiye yakın olduklarını bir kez daha söylemekte fayda var. Çalışmanın bu bölümünde de görüldüğü üzere araştırmacıların Miraç yolculuğu hakkındaki ilk kaynağı Kur'an-ı Kerim olurken, kendi görüşlerini de yine Kur'an-ı Kerim ve çeşitli dini kaynaklar çerçevesinde desteklemeye çalışmışlardır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ŞİİLİKTE MİRAC

3.1. Şii Mezhebinde Miraç

Sünni mezheplerin miraca bakış açısını ele aldıktan sonra, İslam dininin bir diğer büyük mezhebi olan Şia'nın da Hz. Peygamberin Miraç hadisesine bakış açısını değerlendirmek kıyas olması açısından elzemdir.

Şii mezhebinin de tıpkı Sünni mezhebinde olduğu gibi kendi içerisinde farklı fırkaları ve çeşitli kolları mevcuttur. Şii inancının önde gelen bazı mezhep ve tarikatları; Caferilik, Keysanilik, Zeydilik, İsmaililik, Karmatilik, Dürzilik, Nizarilik, Mustalilik ve Nusayrilik şeklinde sıralamak mümkündür (Bozkurt,2010: 171-174).

Ayrıca Şii mezhebinin içerisinde yer alan ve Şiilik çatısı altında değerlendirilen inanç sistemleri de mevcuttur. “On İki İmam ve Ehl-i Beyt” inaniş biçimleri bu konuya örnek olarak gösterilebilmektedir (Bozkurt, 2010: 144-163).

İsmi zikrettiğimiz mezhep, tarikat ya da dini oluşumlardan bazılarının Şii mezhebi içerisinde değerlendirildiğini görmekteyiz. Bu hususta söz konusu oluşumların Şii mezhebinin içerisine dâhil olmadığı, Şiiliğin aslında ismi geçen dini yapıların üzerinde çatı bir kavram olduğu düşünülebilir. Bununla beraber kullanılan bazı dini motiflerin yanlış anlaşılacak ismini geçirmiş olduğumuz oluşumların kavram karmaşası dâhilinde Şii mezhebinin içerisinde yer aldıkları kanaatini taşımaktayız. Bu görüşümüze örnek olarak ise: Safevi devletinin I. döneminde görülen mezhep anlayışı, II. ve III. döneminde görülen mezhep anlayışı ya da inanç sisteminden farklı olmuştur. Arap ve Tacik din adamlarının tesirleriyle Safevi devletinin II. döneminde ortaya çıkan Şeriatçı Şii anlayışını, Safevi devletinin tamamına yaymak doğru değildir. Yani Safevi devletinin Şah İsmail döneminde ve Şah Tahmasb'ın ilk dönemindeki inanç sistemini, Türkmen Kızılbaşlarının “heterodoksi” yapısı belirlemiştir (Baharlu, 2021: 136-137).

Safevi devletinin I. döneminde görülen ve hipernim konumda olan Şia kavramı ile II. döneminde yavaş yavaş ortaya çıkmaya başlayan Şeriatçı Şia kavramı aynı anlamları

taşımamaktadır. Dolayısıyla I. dönemde görülen inancın aslında günümüzde görülen Alevilik inancıyla paralel olduğunu söylemek mümkündür. Safevi devletinin II. döneminde Türkmen Kızılbaş inancı, yerini Şeriatçı Şia'ya bırakmıştır. Türkmen Kızılbaş inancı ile Şeriatçı Şia inancı birbirinden farklı olan iki inanç sistemidir. Sadece isim benzerliği ve Alevilik'te olan On İki İmam kültü ile ortaklığının oluşundan kaynaklı Türkmen Alevi Kızılbaşlığını Şia kavramı çatısı altında ele almak gerek tarihi ve bilimsellik açısından gerekse de günümüz siyaseti açısından yerinde olmayacaktır (Baharlu, 2021: 213).

Söz konusu Türkmen inancında Safevi tarikatının şeyhlerine uluhiyet verilmiştir bu sebeple Şah İsmail hem mehdi konumundadır hem de On İki İmam'ın on ikincisinin temsilcisi konumundadır (Baharlu, 2021: 86-87).

Safevilerin ilk dönemlerinde kullanmış oldukları Şiilik kavramı “kitabî-fikhî” bir geleneği olmayan Türkmen Kızılbaşlığıdır (Baharlu, 2021: 199). Şah Tahmasb'ın 1533 yılındaki fermanından sonra ise, Arap coğrafyasından olan On İki İmam'cı ulemayı kendi sınırları içerisine davet ederek, Şii imamların selef olma durumlarını davet edilen Arap ulema sınıfına bıraktığı görülebilmektedir. Böylelikle de Şah'a ait olan mehdilik naibliği de Arap ulema sınıfına geçmiştir (Baharlu, 2021: 87, 197-198).

Dolayısıyla, adı geçen inanç sistemleri, fırkalar, kültürler, mezhepler ya da tarikatlar Şeriatçı Şiiliğin çatısı altında değerlendirilemez. Çalışmanın bu bölümünde, ismini andığımız ve Şiilik'in çatısı altında kümelenen bu inanç sistemleri ile tarikat yapılanmalarının Miraç hadisesine olan bakışlarından ziyade olarak, çalışmanın sınırlılıklarını aşmayacak şekilde özellikle 16. yüzyılın ortalarından itibaren günümüz İran coğrafyasında yayılan ve hala da devam etmekte olan Şeriatçı Şia'nın Miraç hadisesine olan bakışı ile birlikte Şia tarihiyle ilgili fikrimizi belirlemek ve anlam karmaşasına mahal vermemek adına Şia tarihini de konumuz üzerinden kısaca incelemeye çalışacağız.

Emirmoezzî'nin düşüncesine göre, İmam-Tanrı tasvirinin tarihi bir geçmişe sahip olduğunu belirtmek önemlidir. William Montgomery Watt'ın “ilk Şiilik” fikrini belirterek bu fikir hakkında: “Şiiliğin erken dönemleri için Müfret ya da Gali-Şia ile Mutedil Şia ayrımını

yapmanın tamamen sahte olduğu” sonucuna ulaşmıştır (Emirmoezzî’den (2015: 145-146) (Akt. Baharlu, 2021: 189). Elvirî’nin bu konudaki düşüncesi ise Şia tarihine bakıldığında aslında bu sürecin ilk başlarında tasavvufî boyutta olan bir Şia ile karşılaşılacaktır. Sonraki zamanlarda ise tasavvufî boyutla beraber sufilikte kaybolarak yerini yavaş yavaş Şia din âlimlerine ve bilim insanlarına bırakacaktır (Elvirî’den (2006: 265) (Akt. Baharlu, 2021: 190).

Emirmoezzî ve Elvirî’nin Şia’nın tarihî hakkında olan düşüncelerine yer vermemizin en önemli sebebi, hemen aşağıda ele almaya çalışacağımız kaynakların bazısının kimi araştırmacılar tarafından “ilk Şiilik” ya da Şii mezhebinin Gali Şia ile ayrılması gibi durumlar çevresinde değerlendirilmeye çalışılmasıdır. Bu bağlamda açıklama getirmemiz gereken şu ki aslında 16. yüzyıldan önce bu şekilde bir ayrımın söz konusu olduğu yaklaşımlar şüpheli yaklaşımlardır. Yukarıda vermiş olduğumuz Emirmoezzî ve Elvirî’nin düşünceleriyle birlikte 16. yüzyıldan önceki Şia’da “Gali” yahut “Mutedil” Şia ayrımının doğru olmadığı ve bu iki unsurun beraber olduğu görülebilmektedir. Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse, 16. yüzyıl Şia’sı tasavvufî ve batını bir Şia olmakla beraber kastedilen şariat etrafında oluşan Şia inancı ise 16. yüzyıldan sonraki dönemin bir mahsulü konumundadır. Şariatçı Şia’nın Hz. Peygamberin Miraç hadisesine olan genel bakışını ve tutumunu, mezhep âlimleri belirlemiştir. Bu durumdan hareketle Şii mezhebinin Miraç hadisesini ele alış ve kavrayış biçimlerini anlayabilmek adına Şii âlimlerinin konuya yaklaşımlarını anlayabilmek gerekir.

Ana hatlarıyla Şii âlimlerinin çoğunluğu Miraç hadisesine olan yaklaşımlarını İmam Cafer Sadık’a dayandırmışlardır. İmam Cafer Sadık’ın “dört meseleyi kabul etmeyen Şia değildir: Miraç, kabir suali, cennet ve ateş ve şifaat” cümlesine dayandırarak konuyu ilk etapta genel olarak ele almışlardır (Saduk, 2002: 50).

Görüldüğü üzere Şii mezhebi içinde Miraç hadisesi önemlidir ve kabul edilmesi gereken meselelerin en başında Hz. Peygamberin Miraç hadisesi verilmiştir. Miraç hadisesini ve sayılan diğer meseleleri kabul etmeyenlerin Şii mezhebinden olamayacağı açık şekilde ifade edilmiştir.

Şeyh Saduk (h. 306-381) ve Abdullah Şebber (h.1188-1242) gibi önemli Şia âlimlerine göre ise Hz. Muhammed'in Miraç hadisesi cisim ve ruh birlikteliği ile gerçekleşmiştir. Başka bir deyişle Hz. Peygamber'in Miraç hadisesi, cismi ve ruhuyla beraber öncesinde Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksa'ya sonrasında ise göğe doğru yükselme durumlarıyla gerçekleşmiştir (Saduk, 2013: 370; Şebber, 1997: 126).

Şii âlimlerin bazılarının tartışma konuları ise görüldüğü gibi Hz. Peygamberin Miraç hadisesi gerçekleşirken cisminin mi yoksa ruhunun mu söz konusu yolculuğu gerçekleştirdiği meselesidir.

Önemli Şia filozoflarından olan Muhammed Hüseyin Tabâtabâi (1904-1981) ise Hz. Peygamber'in Miraç yolculuğunun cismani olarak gerçekleşmediğini ve ruh ile gerçekleştiğini muhtemel olarak ileri sürmüştür. Ayrıca belirtmekte fayda var ki Tabâtabâi, Miraç hadisesinin "rüya-ı sadıka" ile gerçekleşmiş olabilmesi düşüncesini kesin bir suretle reddetmiştir (Tabatabai, 1990: 32).

Şii mezhebinin Hz. Muhammed'in Miraç hadisesine olan yaklaşımlarını anlayabilmek adına bazı Şia âlimlerinin tanımlamaları ve konuyu ele alış biçimlerini incelemeye çalıştık. Şii mezhebindeki tartışma konularına bakıldığında, Hz. Muhammed'in söz konusu yolculuğunu cismani mi yoksa ruh hali ile mi gerçekleştirmiş olabilmesi ile beraber rüya halinde gerçekleşme ihtimalinin de değerlendirilmesi tespit edilmiştir. Söz konusu tartışma konularının Sünni mezhebinde de aynı şekilde karşımıza çıktığını görebilmek mümkündür. Görüldüğü üzere Şii mezhebinin Hz. Peygamber'in Miraç hadisesine bakışı, söz konusu hadiseyi ele alış ve tartışma konularının varlığı olarak değerlendirme yapıldığında ana hatlarıyla Sünni mezhebi ile örtüşmektedir.

Şia âlimlerinin düşüncelerinden hareketle Hz. Muhammed'in Miraç hadisesinin İsra hadisesi ile birlikte bir bütün halinde değerlendirdiklerini ve konuya bu şekilde yaklaştıklarını söylemek mümkündür. Öncesinde İsra hadisesinin yaşanması hemen akabinde ise göğe olan yolculuğun başlaması olarak genel kabul görmüştür. Şii mezhebinde olan bu durumun benzeri Sünni mezhebinde de karşımıza çıkmıştır. Bu görüşümüze en güzel örnek ise:

Ehl-i Sünnet âlimlerinin büyük çoğunluğu İsrâ ve Mirâç hadiselerinin aynı gece içerisinde gerçekleştiğini ve Hz. Peygamber'in uyanık bir biçimde yolculuğunu gerçekleştirdiği konuları olarak ortak tutum içerisinde oldukları görülebilmektedir. Bu konuda Ali Şeriati'nin görüşüne göre ise Şii âlimleri de tıpkı Ehl-i Sünnet âlimleri gibi düşünmektedir ve iki mezhep de bu konuda ortak görüştedir (Şeriati, 1998: 25). Görüldüğü gibi Ali Şeriati de Hz. Peygamber'in Mirâç hadisesi üzerine, Şii mezhebi âlimlerinin, Sünni mezhebinde olan düşünce yapısıyla ortak doğrultuda ilerlediğini belirtmiştir. Hz. Peygamber'in söz konusu yolculuğunu ise cismani olarak değerlendirip, önce İsrâ hadisesinin gerçekleştiğini, sonrasında ise Mirâç hadisesinin yaşandığını ve ismi geçen hadiselerin bir bütün olarak ele alındığını belirterek Sünni-Şii mezheplerinin bu konularda ortak görüş bildirdiklerini belirtmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ALEVİLİKTE MİRAC

Aleviliğin Anadolu coğrafyasındaki tarihi arka planına bakıldığında, Alevilik; tasavvufi yorumların meydana getirdiği akımlar ve bu akımların oluşturduğu ortak kültürün ürünüdür. Anadolu coğrafyasında olan söz konusu akımların hemen hepsi ortak kültüre sahip oldukları için birbirlerinden etkilenmişlerdir. İslam dininin Arabistan yarımadasından kültür bağlamında farklı bölgelere yayılmasında tasavvufi yorum ve düşüncenin önemi büyüktür. Horasan, Hint yarımadası, Türkistan, İran, Anadolu, Balkanlar ve hatta Kuzey Afrika'ya kadar söz konusu tasavvufî düşünce ile ulaşmıştır. Tasavvufî düşüncenin sadece coğrafya konusunda değil aynı zamanda müzik, şiir ve mimari gibi alanlarda da etkisinin olduğunu söylemek mümkündür. Hoca Ahmed Yesevi, Yunus Emre, Hacı Bektaş Veli ve Ahi Evran gibi önemli isimler söz konusu coğrafyalarda yaşayarak tasavvufî düşünceleri ve eserleri ile yaşadıkları döneme imzasını atmış şahsiyetlerdir. İsmi geçen şahsiyetler aynı zamanda Anadolu coğrafyasında hoşgörü, sevgi, saygı kavramlarının yaygınlaşmasını kendine prensip edinmiş şahsiyetlerdir (Yıldırım, 2009: 106).

Alevi inancının tarihi bağlamında şekillenmesi ve farklı coğrafyalara sirayet etmesiyle beraber önemli şahsiyetlerinin de Horasan'dan çıkması, Horasan coğrafyasını son derece önemli kılmaktadır. Bu bağlamda:

Horasan'ın coğrafi konum olarak günümüz siyasi haritalarında İran'ın kuzey doğusunda yer aldığını söyleyebiliriz. Nişabur, Herat, Belh, Merv, Serahs ve Tus şehirlerinden meydana gelen Horasan coğrafyası günümüzde ise; Merv, Nesa, ve Serahs yöresi Türkmenistan, Belh ve Herat yöresi Afganistan, geriye kalan bölümü ise İran coğrafyası içerisinde kalan bir bölgedir (Varol, 2004: 116).

Alevi inancının gerek mitik olarak gerekse de teolojik olarak Kırklar kavramı üzerine inşa edildiğini söylemek mümkündür. Alevilik Hz. Ali kültü, On İki İmam kültü, Hz. Hüseyin ya da Kerbela kültü olarak karşımıza çıksa da Alevi inancının sürekliliği ve yol/erkân kuralları olarak ve köken olarak aslında Kırklar ismine sahip olan gaip erenler grubuna dayandığını

belirtebiliriz. Gaip erenler topluluğunun gerçekleştirdiği düşünülen ayinler günümüz Aleviliğinin tarihsel arka planını meydana getirmektedir. Dolayısıyla da Kırkların ya da gaip erenlerin Alevi inancının kurucuları, gerçekleştirilen ibadetlerin de kaynağı konumundadır (Akın, 2020: 4).

Günümüzde birbirinden farklı olan birçok kültürde kırk sayısına önem verilmiş ve çeşitli manalar yüklenmiştir. Yazılı kaynaklarda ve sözlü kültürde kırk sayısına yüklenen bu anlamların Anadolu coğrafyasında da yaygın şekilde kullanılmış olmasında, kolektif hafızasında Kırklar anlatılarını yaşayan ve yaşatan Alevi inancına sahip bireylerin rolü büyüktür. Günlük yaşantılarında ise “Kırklara karışmak, kırklanmak, Kırkların semahı, kılı kırk yarmak, bir fincan kahvenin kırk yıl hatırı var, kırkı çıkmak, kırk dereden kırk su getirmek, kırk yılda bir, kırk yılın başı, kırkıktan sonra azmak, kırk bir kere maşallah ve kırk yıllık” gibi deyimleri sıklıkla kullanmışlardır (Mustan, 2010: 192).

Alevi inancının Tasavvufî düşüncesi ve teolojik olarak arka planına bakıldığında karşımıza yine Hz. Peygamber’in Miraç hadisesi çıkmaktadır. Alevi inancında Miraç kavramının yerine Kırklar kavramı oturtulmuştur. Buradan hareketle çalışmanın Alevilik bölümlerinde Miraç kavramıyla beraber Kırklar kavramını da sıklıkla kullanmaya çalışacağız.

Alevi inanç sistemi ve çalışmamız için önemli kabul edilebilecek bir başka konu da müziktir. Müzik; Alevi bireylerin hem sosyal yaşantılarına hem de dini yaşantılarına etki etmiştir. Alevi inanç sisteminin ayinlerinde müziğin ayrı bir önemi vardır. Cem törenlerinde kullandıkları ruzba, balta sazı ve dede sazı gibi isimlerle zikredilen enstrümanların söz konusu ayinlerde önemli görevleri vardır. Bu isimlendirmeye sahip olan enstrümanların tamamının “Telli Kur’an” olarak nitelendirilmesi, aslında Alevi inancı bağlamında çok fazla önem teşkil ettiklerinin göstergesidir (Baldane, 2018: 62).

Alevi inanç sisteminde Miraç kavramı açısından da müziğin yeri önemlidir çünkü yazılan Miraçnameleri Miraçlama olarak anıp müzik eşliğinde besteleyerek dini uygulamalarında sürekli olarak icra etmişlerdir.

Miraçlama kavramının karşılığı ise: Melek Cebrail'in Hz. Muhammed'i Miraç'taki yeşil kandile çıkarmasını konu edinen cem müzik türüdür. Bu nedenle birçok yörede Alevi dedeleri, Cebrail meleği betimleyebilmek adına Miraçlama semahını “beyaz” bir kıyafet giyerek dönerler. Kırklar söylencesinin ön aşaması olan Miraçlamada Miraç olgusu betimlenir. Yörelere göre farklı sözler ve ezgiler ile ifade edilebilen miraca çıkma söylencesini konu alan Miraçlama, cem içinde “Tevhidin akabinde gerçekleşmektedir ve Miraçlamanın ardından da Kırklar semahı gelecektir” (Mustan, 2010: 197).

Bilindiği üzere Cem kavramı, Alevi bireylerin ibadetlerine verilen isimdir ve toplanma anlamına gelmektedir. Aleviler ibadetlerini ise dini liderleri olan dedeleri eşliğinde yapmaktadırlar. Alevi inancında olan cem ritüeli tam olarak Kırklar semahı temellidir. Teolojik olarak Kırklar semahından beslenir ve günümüzde yapılan cemler de bir nevi Kırklar semahının küçük bir taklidi konumundadır.

Görüldüğü üzere Alevi-Kızılbaş inancına sahip olan derviş ya da sufi çevrelerin yaşadığı coğrafyalar, Alevi inancının doğasında olan tasavvufî bakış ve bu bakışı temsil eden bazı şahsiyetler ile kültür kaynaklarıyla birlikte örneklendirilmiştir. Öte yandan çalışmanın Alevilik bağlamında gelecek olan bölümlerinde verilen örnekler detaylandırılarak konu genişletilecektir.

Alevi inancının dini uygulamalarında müzik ciddi öneme sahiptir. Bu bağlamda da önemli Alevi şahsiyetlerden olan Şah Hatayi, Feyzullah Çelebi, Hüseyin Fevzî Çelebî, Kul Himmet ve Aşıkî gibi şahsiyetlerin yazdıkları Miraçnameleri besteleyerek Miraçlama olarak isimlendirmeleri ve yukarıda sıraladığımız enstrümanlar eşliğinde cem törenlerinde yazılı kaynak ve sözlü kültür olarak nasıl icra ettikleri görülmeye çalışılacaktır.

4.1. Aleviliğin Yazılı Kaynaklarında Miraç

4.1.1. Türk İslam Tasavvufunda Kırklar Kavramı

Türklerin İslamiyet'i kabulü ile birlikte tasavvufî tarikatlarda vahdet-i vücud, hulûl ve devir nazeriyesi bağlamında; velayet, gaip erenler, (ricâlü'l gayb) kutup, üçler, yediler ve Kırklar

gibi olguların tasavvufi ve tarikat çevrelerince dolayısıyla da halk bilgisi ürünlerine işlediği görülür (Akın, 2020: 35).

Gaip erenler açıklamasını ortaya koyarak tanımlamaya çalışan ve ilk sufilerden olan mutasavvıf Muhammed b. Kettanî den yola çıkarak: Sülemî, Kuşeyrî ve Gazzali gibi sufilerin de gaip erenler kavramına değindikleri görülebilir (Uludağ, 2009: 82).

İbn-i Haldun ise; gaip erenleri detayları ile anlatan ilk sufînin Hâkim et-Tirmizi olduğunu belirtmiştir. Tirmizi, ricalü'l gayb yani gaip erenler kavramını her ne kadar net bir biçimde kullanmış olmasa da velayet şemasında resul, nebi ve hatemü'l- evliyadan sonra toplamda kırk kişi olan 'büdela'ya değinmiştir. Tirmizi'ye göre ise бүdela: Hz. Peygamber'in ehlibeytinden olanlardır ve bütün bir âlem onlar ile beraber ayakta durmaktadır. Yine İbnü'l Arabî ise kendi tasavvuf anlayışının merkezine ricalü'l gayb ve velayet anlayışını koymuştur. Muhyiddin İbnü'l Arabî'ye göre ise gaip erenlerin sayısının belli olanları vardır ve bunlara ricalü'l-adet denir. Sayısı belli olmayanlara yani sayılarının artıp azalabilen ve gaip olan erenler de vardır. Bunlara ise ricalü'l-meratib denmektedir (Uludağ, 2008: 81-83).

Hücviri de gaip erenler konusunda detaylı bilgiye yer vermiştir hatta Hücviri gaip erenleri "ehl-i hal ve'l-akd" olarak tanımlamıştır ancak kendisine gelecek olan tepkilerden çekindiği için fazlaca detay vermemiş ve konuyu yüzeysel olarak değerlendirmiştir. Hücviri'nin Keşfü'l Mahcub isimli eserinde gaip erenler içerisinde olan velilerin sıralamasını şu şekilde yapmıştır: Ahyar üç yüz kişiyi, Abdal (büdela) kırk kişiyi, ebrar yedi kişiyi, evtad dört kişiyi, nükeba üç kişiyi, kutub (gavs) ise bir kişiyi temsil etmektedir (Uludağ, 2008: 82).

Hâkim et-Tirmizi'nin, abdalların Hz. Muhammed'in Ehl-i Beyt'inden olduklarını destekleyen görüşe benzer olarak bazı mutasavvıflarda gaip erenlerin başında bulunan kutbü'l-evliyanın yani gavs'ın Ehl-i Beyt'ten biri olduğu fikrini destekler nitelikte görüşler belirtmişlerdir. İbnü'l Arabi ise rical lafzının sadece erkek şahsiyetleri çağrıştırmamasını ve gaip erenlerin içerisinde kadınlarında olabileceğini ileri sürmüştür (Akın, 2020: 46-47).

Ricalü'l-gayb kavramına inanmayan mutasavvıflar da mevcuttur. Ricalü'l-gayb kavramına

inanmayan mutasavvıfların tasavvuf ehlinden olmamaları dikkat çekicidir. Ricalü'l-gayb kavramına inanmayan mutasavvıflar ise İbn-i Haldun ve İbn-i Teymiyye'dir. Söz konusu kavrama inanmama gerekçeleri ise, ricalü'l-gayb olarak nitelenen grubun içerisinde yer alan veli ya da evliyaların Gali Şia, Batınlık ya da İsmaililik kaynaklı olduğu düşüncesidir (Uludağ, 2008: 82).

İslam tasavvufundaki Kırklar olgusu kendisini XII. yüzyıldan itibaren net bir şekilde göstermeye başlamıştır. Özellikle Hoca Ahmed Yesevi ve daha nice mutasavvıfın yazılı eserlerine Kırklar konu olmuştur (Akın, 2020: 48). Hoca Ahmed Yesevi'nin Divan-ı Hikmet ve Risale der Makamat-ı Erbain adlı eserlerinde tasavvufta "Dört Kapı Kırk Makam" anlatılarına sık bir şekilde yer verdiği görülmektedir.³⁵ Divan-ı Hikmet eserinde Kırklar anlatısı:

*On sekizde Kırklar ile şarap içtim
Zikrini söyleyip hazır durup göğsümü deştim (Yesevi, 2017: 53).
Kırklar ile şarap içtim yoldaş oldum;
İç ve dışım hak nuru ile doldu dostlar (Yesevi, 2017: 56).
Mansur bir gün ağladı, erenler rahm eyledi
Kırklar şerbet içirdi Mansur'a değerini koyup (Yesevi, 2017: 206).
Yine hem Kırklara hem de Mansur'a vurgu yapılan bir başka eserde: Âşık Mansur;
Ene'l-Hak dedi ve yaşı aktı,
Kırklara yoldaş olup, keni vücudun aştı. Yüreği kebab olup, eriyip aktı,
Kabir içre Kırkları gören ve bilen var mı? (Tosun & Eraslan, 2019: 449).*

Ahmed Yesevi'nin Divan-ı Hikmet isimli eserinde her ne kadar Hz. Peygamber'in Miraç yolculuğunda Kırklar anlatısına yer verilmemiş olsa da Hz. Ali'nin de Miraçta bulunduğunu gösteren kısa bir vurgu yapılmıştır:

*Dördüncüsü dost olan şir-i Huda Ali'dir.
Hem Miraçta yar olan şir-i Huda Ali'dir (Yesevi, 2017: 128).*

35 Dört kapı kırk makam gibi terimler Alevi inancı ile doğrudan bağlantılı olup, bazı yörelerde dedelerin yetiştirilmesi için bir yöntem olarak kullanılır. Bir pirin erkek çocukları arasında dedelik makamına en uygun olanı seçerek deneyimlerini ve yol/erkân kurallarını öğreterek söz konusu dört kapı ve kırk makam eğitimlerini sürdürür. Söz konusu olan eğitim pirin yaşadığı hayatı boyunca devam eder. Pir'in hakka yürümesinin ardından ise yetiştirilen bir erkek çocuğu ilgili yöredeki ocak ve aşiret mensupları olan talipleri ile beraber cem yapar ve bu taliplerin dedelik görevini üstelenerek dedelik görevine başlar detaylı bilgi için bk. (Yıldırım, 2021).

XII. yüzyıldan sonra gelen XIII. yüzyılda ise Yunus Emre'nin şiirlerinde de tıpkı Hoca Ahmed Yesevi'nin eserlerinde olduğu gibi günümüzde olan ve yaşanan Aleviliğin arkaik şekillerine rastlamak mümkündür. Tam olarak bu kısımda küçük bir parantez açmak gerekirse, bu önemli şahsiyetlerin yazdıkları eserlerde ya da şiirlerde Alevilik inancı ile doğrudan ilgili olan ve bağdaşan anlatılar söz konusudur. Bu bağlamdan hareketle söz konusu olan şahsiyetleri Alevi inancı kategorisinde ele almayı tercih ediyoruz. Yunus Emre'nin yazmış olduğu şiirlerde Kırklar kavramına Miraç hadisesi kaynaklı olarak yer verdiğini söyleyebiliriz. Yunus Emre'nin şiirleri de yine ricalü'l gayb kavramı üzerinden Miraç anlatısı olarak ele alınmıştır.

Muhammed ile miraca çıkan benem
Ashab-ı Suffa'yıla yalınca olan benem

Sabrıla kana'atı virübidüm bunlara
Kırkını bir gönlege kana'at kılan benem

Ol kırkdan birisine çaldumıdı neşteri
Kırkından kan akıdup ibret gösteren benem (Tatçı, 1998: 193).

XIV. yüzyılın önemli şairlerinden olan Âşık Paşa'da Garipname isimli eserinde Kırklar kavramına yer vermiştir. Hiyerarşik bir şekilde üçler, beşler, yediler, Kırklar ve son olarak üç yüzler olarak vurgu yapan Âşık Paşa yine ricalü'l gayb kavramı üzerine Kırklar anlatısını inşa etmiştir. Âşık Paşa Garipname'sinde Kırklar:

Halk içinde tagıludur üç yüzi
Taşı halkun bunlarundur iç yüzi

Halk görür ol iç yüzi dir işidür
Liki bunlar gayb erenler işidür

Kırkı şoldur kim göremez halk anı

Adı Kırklardur veli göster kanı

Yidi şoldur kim bulardur yidiler

Yidi iklimde bu adı didiler

Bişler ol gayb ehlinün hod rengidür

Ya'ni vahdet cisminün penç hissidir

Bişinün biş dürlü nesne işidür

İlla bunlar birbirinün işidür

Üçler ol si payedür kim bu çerağ

Eylemişdür anun üstinde durag

Bu çerağ ol bir kim ol Kutb ol-durur

Allah anunla bu mülki toldurur

Ol-durur şol gayb erenler serveri

Hak ana leşker virüpdür bunları (Paşa A, 2000: 318-319).

XIV. yüzyılda yaşamış olan Mevlâna Celaleddin-i Rumi'nin Mesnevisinde ise açıklamaya çalıştığı “Tanrı abdallarından az kişi agâh oldu” beytinde değinilen konu yine ricalü'l gayb erenleri ile doğrudan ilişkilidir. Hiyerarşik bir yapının olduğu burada da karşımıza çıkmaktadır (Akın, 2020: 39-40). Mevlâna Celaleddin-i Rumî'nin oğlu olan Sultan Veled'in yazmış olduğu İbtida-Name isimli eserinde:

Ümmetin abdalları kırk kişiden ibarettir. Yirmi iki tanesi Şam'da bulunur. On sekiz tanesi ise Irak'ta bulunur. Kırklardan birisi öldüğü zaman, Allah halktan birisini ölenin yerine

geçirir. Kıyamet kopacağı zaman ise hepsi vefat etmiş olur (Veled, 1976: 365).

Kırk kavramı görüldüğü üzere çoğunluk olarak Aleviliğin tarihi arka planında olan arkaik şekilleri ile bağlantılı olarak çeşitli şahsiyetlerin kaynaklarında ele alınmıştır. Her mezhep ve inanç sistemi ya da daha çatı bir kavram olarak dinlerin neredeyse tamamında toplumların yer yer kültür olarak birtakım ortaklıklar göstermesi olağandır. Mezhepler ya da daha yerel konumda olan inanç sistemleri arasında olan bazı uygulamaların, geleneksel örf adet ve yaşama biçimlerinin benzer olmasının en büyük dayanağı toplumların eski dinlerinden yeni dinlerine geçiş dönemlerinin oluşudur. Tam olarak bu dönemde kendi kültürlerinden birtakım öğeleri yeni mensubu olunan dine aktarıp harmanlayarak yaşadıklarını söylemek mümkündür. Alevilik bağlamında bunun en güzel örneği ise hulül inancının varlığıdır. İslam dini ve mezheplerinin büyük bir kısmı hulül inancını kabul etmezken, Alevi inanç sistemi ise söz konusu inancı koşulsuz bir biçimde kabul etmiştir.

4.1.2. Buyruk Kitaplarında Miraç

Alevi inancı içerisindeki buyruk kitapları hem Alevi bireyler için hem de dinî konumunda olan dedeleri ya da pirleri için önemli bir kaynak olmuştur. Bu bağlamda buyruk kitaplarının genel tanımı:

Alevi inancının kurallar bütünü ve Alevi bireylerinin davranış biçimlerini altıncı imam olan İmam Cafer Sadık'a dayandırarak yazılan metinlerin genel adıdır. Bu bağlamla Alevi inancı için buyruk kitapları büyük önem teşkil etmektedir. Araştırmacılar tarafından buyruk kitapları bağlamında sıklıkla kullanılan ve vurgulanan “Buyruk, yol ve süreğin içtüzüğü programı ve bir tür ilmihalidir” yorumundan da buyruk kitaplarının önemini anlamak mümkündür. XVI. Yüzyıldan itibaren söz konusu kaynaklar Alevi Kızılbaş çevrelerce yaygın şekilde okunmuştur. Alevi inancının asıl esasları ve geleneksel yapının dinamikleri bu şekilde korunmuştur. Kısacası buyruk kaynakları için Alevi inancının en temel başvuru kitapları yorumunu yapmak mümkündür (Yıldız, 2004: 7).

Alevi inanç sisteminin Hz. Peygamber'in Miraç hadisesine bakış açısını görebilmek adına

Aleviliğin yazılı kaynaklarından biri olan buyruk kitapları incelenmeye çalışılacaktır. Bütün buyruk kitaplarını ele almak çalışmanın sınırlarını bir hayli aşacağı için belirlenmiş buyruk kitaplarından hareketle anlatının ana hatları incelenecektir. Belirlenen buyruk kitaplarına göre Alevi inancının Miraç hadisesine dair anlatısı şu şekildedir:

“Rivayete göre Hz. Muhammed bir gün miraca doğru yükselirken karşısına beklenmedik şekilde bir aslan çıkar. Aslan Hz. Peygamber’e doğru kükreyince, peygamber korkar ve ne yapacağını bilemez. Tam olarak bu esnada bir ses duyar ve ses kendisine:

Ey Muhammed! Hatemini aslanın ağzına ver.

Hz. Muhammed söyleneni yapar ve hatemini çıkarıp aslanın ağzına verir. Böylelikle nişane verilmiş oldu ve aslan sakinleşti. Aslanın oradan ayrılması ile Hz. Muhammed yoluna kaldığı yerden devam etti ve bir süre sonra Sidretü’l Munteha’ya kavuştu. Böylelikle dost dostu ulaşmış oldu. Doksan bin kelam danışıldı ve otuz bini şariat olarak yeryüzündeki bütün inananlara indi. Altmış bini ise sır oldu ve bu sır Hz. Ali’de kaldı.

Cennette Hz. Peygamber’e süt, bal ve elmadan oluşan bir ikram sunuldu. Bu ikramlar hak tarafından özenle seçilen ikramlardı ve her birinin ayrı anlamları vardı. İnsanlar için hem balın hem de sütün ayrı ayrı yüz yararı vardı. Elma ile beraber ise bin bir çeşit yarar sağlanmış oldu. Balın peteği insanın mayası, sütün memesi ananın rahmi ve elmanın kabuğu ise insanın derisi konumundaydı. Allah bu üç ikramı cennet yemeği olarak insanlara sundu. Süt sevgiye, bal aşka ve elma ise dostluğa karşılık geldi.

Hz. Muhammed Miraçtan dönerken yolda yeşil çatılı bir yapı gördü ve bu yapının yanına doğru yaklaştı ve içeridekilerin seslerini duyarak sohbet ettiklerini anladı.

İçeriye girebilmek adına kapıyı çalınca içeriden bir ses kendisine:

-“Kimsin, ne için geldin?” diye sordu. Hz. Muhammed:

-“Ben Peygamberim. Açın kapıyı ki siz erenlere katılabileyim, sohbet edip yüzünüzü görebileyim.” dedi.

İçeriden:

-“Bizim içimize Peygamber sığmaz, git Peygamberliğini ümmetine eyle.” dedi.

Hız. Peygamber bu cevap üzerine geri dönerek yürümeye başladı. Bu esnada hak tarafından bir ses duydu:

-“Ya Muhammed o kapıya geri dön.” diye buyurdu.

Hız. Peygamber bu sesi duydu ve geri dönerek tekrar kapıyı çaldı ve içeriden:

-“Kimsin?” diye soruldu. Hız. Peygamber cevapladı:

-“Ben Peygamberim kapıyı açın içeri girip mübarek yüzlerinizi göreyim” dedi. İçeriden:

-“Bizim aramıza Peygamber sığmaz ayrıca bize Peygamber gerekmez.” cevabını aldı.

Hız. Peygamber bu cevap üzerine yine geri dönüp içerlenerek yürümeye başladı ve tam bu esnada yine haktan bir ses duydu:

-“Ya habibim nereye gidersin, geri dön ve o dergâha katıl.”

Bunun üzerine Hız. Peygamber geri dönerek kapıyı tekrar çaldı. İçeriden:

-“Kimsin?” diye sordular. Hız. Peygamber:

-“Sırru’l Kayyum, hadim-ül fukarayım.” diye cevapladı. Bu cevabın ardından kapı açıldı ve içeriden:

-“Merhaba. Hoş geldin, uğur getirdin. Gelişin hayırlı olsun.” diyerek kapıyı açtılar ve eklediler “kapıları açan.” dediler.

Hız. Peygamber:

-“Kutsal olan hayırlar kapısı açıldı. Bismillahirrahmanirrahim.” dedi.

Önce sağ ayağı ile içeri girdi. İçeride otuz dokuz kişinin oturduğunu gördü. İçlerinden birisi Şeydullah’a gitmişti. Giden kişi Selman-ı Farisi idi. Bu esnada Muhammed Peygamber’in geldiğini gâipten bir ses oradakilere duyurdu. Hız. Ali de bu ortamda hazır ve nazırdı. İçeride bulunanlar Hız. Peygamber’i gördükleri esnada kıyama durup Hız. Peygamber’e buyurması için yer gösterdiler. Hız. Peygamber de Hız. Ali’nin yanına oturdu ancak yanına oturduğu kişinin Hız. Ali olduğunu bilmiyordu. Hız. Peygamber oturanlara bakınca bunların yirmi ikisinin erkek, on yedisinin ise kadın olduğunu gördü. Oturanlara doğru dönerek:

-“Siz kimlersiniz? Sizlere kimler derler?” diye sordu. Oturanlar ise:

-“Biz Kırklarıız.” şeklinde cevapladılar. Hız. Peygamber ise:

-“Ben anlayamadım. Sizin küçüğünüz ve ulunuz kimdir?” diye sordu. Onlar da:

-“Bizim ulumuzda uludur küçüğümüz de uludur.” dediler. Hız. Muhammed ise:

-“Biriniz eksiktir, eksik olanınıza ne oldu?” diye sordu. Kırklar şöyle cevapladı:

-“Eksik olan birimiz Selman’dır. Pars’a gitti. Sen onu da burada bizimle hazır ve nazır olarak bil.” dediler.

Hız. Peygamber bu cevap üzerine onlardan bu durumun ispatını istedi. Bu istek üzerine yanında oturan Hız. Ali kolunu sıyırıp uzattı ve içlerinden birisi destur isteyerek kola küçük bir neşter darbesi vurdu ve kan akmaya başladı. Kan aktığı esnada Kırkların tamamının da

kolundan kan akmaya başladı ve eksik olan Selman'ın kanı ise pencereden içeri süzülerek meydana damladı. Bu ispatın ardından Hz. Ali'nin kolunu sardılar ve Kırkların da kanı durdu. Hemen ardından Selman'ın Hü! Deyip içeri girmesi ile Kırklar tamam oldu. Selman elindeki üzüm tanesini getirdi ve Kırklar da bu üzüm tanesini Hz. Muhammed'e sunarak:

-“Yoksulların hizmetkârı, bize de hizmet eyle ve bu üzüm tanesini bizlere paylaşır.” dediler. Hz. Muhammed bu durum karşısında, “Bunlar kırk kişiler ama üzüm bir tane. Bu üzümü herkese nasıl pay edeyim?” diye düşüncelere daldı. Tam olarak bu esnada hak Cebrail meleğe buyurdu ki:

-“Habibim düşünceli. Hemen yardımına yetiş ve cennetten bir nur tabak alarak kendisine teslim et ki üzüm tanesini bu tabak içerisinde ezerek şerbet eylesin. Kırklara pay etsin.”

Cebrail aleyhisselam, kendisine söylendiği gibi cennetten bir nur tabak alarak Hz. Peygamber'e getirdi. Hakkın kendisine olan selamlarını ileterek tabağı sunarak:

-“Şerbet eyle ya Muhammed.” dedi.

O esnada Kırkların hepsi üzümü nasıl pay edeceğini görebilmek için Hz. Muhammed'e bakıyorlardı ve kendisinin önüne nurdan bir tabağın belirdiğini gördüler. Tabak güneş ışığı gibi parlıyordu. Hz. Peygamber Ay'ı ortadan ikiye ayıran elleri ile tabağın içerisine bir damla su akıttı ve üzümü bu suyun içine bırakarak ezdi. Üzüm tanesini şerbet yaparak Kırklara sundu. Şüphesiz hakkın hikmetiyle gerçekleştiği aşikârdı. Kırklar kendilerine sunulanı içtiler ve kendilerinden geçtiler. Kendilerini kaybettiler ve birden ayağa kalkarak “Ya Allah” diyerek el ele verip üryan ve büryan olarak semaha durdular. Hz. Muhammed de Kırklara katılarak semaha durdu. Hz. Muhammed semah döndüğü sırada kemeri belinden düştü ve kırk parça oldu. Kırklar her bir parçayı alarak kendileri kuşandılar. Hz. Muhammed sakinliğe erince onlara sordu:

-“Sizlerin piri ve rehberi kimdir?” Kırklar:

-“Pirimiz şeksiz şüphesiz Şah-ı Merdan Ali’dir. Rehberimiz ise Cebrail aleyhisselamdır.” dediler.

Tam bu esnada Hz. Muhammed, Hz. Ali’nin geldiğini anlayarak ona tecella ve temenna ile oturması için yer gösterdi. Sohbet o noktada tamamlandı. Hz. Peygamber geri dönüp evine ulaştı. Evine geldiğini haber alana sahabeler Hz. Peygamber’i ziyarete geldiler. Hz. Ali’nin orada olduğunu görüp sahabelerin tamamı Hz. Ali’ye tecella ve temenna ettiler. Hz. Peygamber de Hz. Ali’ye temenna ettiği sırada yolda karşısına çıkan aslanın ağzına verdiği yüzüğü Hz. Ali’nin parmağında gördü ve müşkül bir hale uğradı.

Tam bu sırada sahabeler şöyle söylediler:

-“Ya Resulullah, hak tarafından sana söylenenler neler ise bize de söyle ki biz de bilelim anlayalım.”

Hz. Peygamber ise şöyle buyurdu:

-“Ey sahabeler, hakkın sırrı hakikat olandır.” Sahabeler:

-“Hakikat olan nedir?” diye sordular. Hz. Peygamber:

-“Hakikat, dil ile söz verip kalp ile inanmaktır.” Sahabeler:

-“Ya Resulullah sen bize anlat bizde uyalım.” dediler. Hz. Muhammed:

-“Hakikat, önce özünü yar et, sonra ehlini yar et, dilini yar et, cesedini yar et ve kendini bir pire teslim et. Kendini teslim ettiğin pirinin tavsiyelerine kulak ver ki hakikate ermiş ve hakikati kabul etmiş olasınız.” dedi.

Sahabeler:

-“Ya Muhammed bize hakikatin ne olduğunu söyle ki ona biz de biat edelim.” dediler. Hz. Muhammed:

-“Ey sahabeler, hakikat Şah-ı Merdan Ali’nin üzerine geldi. Gidip ona ikrar ve iradet getirin” (Aytekin, 1958: 7-10; Bozkurt, 2018: 22-27; Korkmaz, 1997: 11-20; Cura, 2012: 12-15; Vaktidolu, 2018: 13-22).

Alevi teolojisinin de beslendiği kaynak Kırklar söylencesidir. Kısaca ve ana hatları ile Kırklar söylencesi, Hz. Muhammed’in Miraçtan dönerken görüp etkilendiği ve içeriye dâhil olmaya çalıştığı Kırkların dergâhıdır.

İncelenen buyruklarda Kırklar Semahı anlatısının olay örgüsü ve Alevi inancına göre detayları yukarıda olduğu gibi anlatılmıştır. Özellikle belirtmekte fayda var ki günümüze gelmiş buyruk kitaplarında Miraç anlatısı “Kırkların Semahı, Kırkların Cemi ve Kırkların Sohbeti” gibi kavramlar ile ele alınmıştır. Alevi inancında anlatı genel olarak bu şekilde olurken, tüm Alevi bireyler tarafından Aleviliğin temel direği ve teolojisi olarak genel kabul görmüştür (Vaktidolu, 2018: 13-22; Bozkurt, 2018: 22-27).

Anadolu Aleviliği bağlamında durum değerlendirmesi yapıldığında, Kırklar semahının anlatısına ve kutsallığına son derece önem verilmiştir ve bu önem günümüzde de devam etmektedir.

Alevi bireylerin dini törenleri olan cemlerde de bu önem gözle görülebilir niteliktedir. Hemen hemen her cem töreninin mutlaka Miraç yolculuğu ile birlikte Kırklar semahına ayrılmış olan bir bölümü ya da bölümleri mevcuttur. Daha öncesinde de belirttiğimiz gibi Miraç hadisesi Alevi inancının teolojisini oluşturduğu için cem törenlerinin ana amacının Kırklar semahını canlandırmak ve Alevi inancı bağlamında olan Miraç anlatılarından yola çıkarak Kırklar semahını biraz da olsa yaşayabilmek adına, cem törenlerinde Miraçlamalara ve Miraç

semahına yer verilmiştir. Tam olarak bu bağlamda günümüzde yapılan cem törenlerinin aslında bir nevi Kırklar semahı kökenli ve Kırklar semahının küçük bir taklidi ya da simgesi olduğunu söylemek mümkündür.

4.1.3. Erkannamelerde Miraç

Erkannamelerde Kırklar kavramından çoğunlukla tasavvufî makamlar aracılığıyla bahsedilmiştir. Şeyh Safiyüddin ile taliplerinin soru cevap şeklinde yol ya da erkân kuralları hakkında olan konuşmalarının yazılarak aktarıldığı yazılı metinlerdir. Söz konusu metinlerin Türkiye Türkçesine aktarılmış olan örneklerinde içeriklerinin bu yönde oldukları tespit edilebilmektedir³⁶ (Akın, 2020: 63).

Erkannamelerin bu kısa tanımlamasının ardından bu tanıma uyabilecek ve konumuzla da ilgili olarak Kırklar bahsine en güzel örnek ise; Şeyh Safiyüddin Erdebili ile oğlu Şeyh Sadreddin Musa arasında yol/erkân ve yol talipleri hakkında soru cevap olarak ilerleyen diyaloglarıdır:

Şeyh Sadreddin: Yol talipleri kimlerdir ve yola talip olanlar nice itsunlar? dedi.

Şeyh Safiyüddin: “Gözlem yapıp birbirlerinin didarına baksınlar. Taliplerin üçü bir araya gelse içlerinden bir tanesi evliyadır. Taliplerin yedisi bir araya gelse sıdk-ı evliyadır. Taliplerin kırkı bir araya gelse Kırklar makamıdır. O zaman tecella-i zat ortaya çıkar” (Kaplan, 2014: 46).

Erkanname’de bir başka Kırklar bahsi ise yine karşılıklı soru cevap olarak gelişip, çeşitli meseleler başlığı altında ele alınmıştır.

Halifeler, pirlar, talipler, gaziler ve şah-ı cihan tarikat ehlini bilgilendirmek amacıyla Mürşid-i Kamil’in önünde sohbet etiler:

³⁶ Erkannamelerin içeriğine bakıldığında işlenen konuların neredeyse tamamı sorular ve cevaplar üzerinden ilerlerken, yine işlenen konuların büyük bir dilimi ise tasavvuf çerçevesinde yol uluları tarafından değerlendirilmeye çalışılmıştır.

-Padişah'ın (şahın) cemaatinde niyaz nasıl edilir? Kısmet (bölüşme) nedir ve nasıl yapılmalıdır?

-İman üstadı, tarikat mürşidi kâmil ve mükemmel şöyle buyurdu: Kırk kişinin bulunduğu cemaate kırk elma gelse, her bir kişiye bir elma verilmelidir. Eğer yirmi elma gelirse, iki kişiye bir elma verilmelidir. Bunun sebebi ise; yol içinde büyük-küçük olmaz (Kaplan, 2014: 70).

Yine Erkannamelerde geçen bir başka Miraç hadisesi örneği ise; talip, mürebbiye nasıl hizmet etmelidir başlığı altında Mürşid-i Kamil'in; Hz. Peygamber'in miracıyla ilgili örnek vererek konuşulan konuyu ispat etmeye çalışmasıyla karşımıza çıkmıştır. Konu ise talibin ve mürebbinin arasındaki ilişkinin nasıl olacağı üzerinedir.

Kale'n-Nebiyu (a.s): Men la murşide lehu la dine lehu buyurmuşdur. Bu hadis mucibince bir kimsenin mürebbisi veya şeyhi olmasa ol kimsenin şeyhi şeytandır. Zira ki delil olmayınca yola gidilmez. Resul hazretleri buyurmuşdur ki: Cebrail olmasaydı ben Sidretu'l-muntehayı kande bulaydım (Kaplan, 2014: 117).

Erkanname'de geçen bir başka kırk kavramı ise, İmam Cafer-i Sadık'ın Hz. Ali ile konuşması olarak değerlendirilen başlık altında kendisine yer bulmuştur. Bu başlıkta kırk kavramına şu şekilde yer verilmiştir:

“Şimdi üç sünnet, yedi farz, kırk makam, üç yüz altmış menzil üzerinde olmayana talip getürmek delülüdür şöyle bilesiz.”

“Üç sünnet, yedi farz, kırk makam, üç yüz altmış menzil üzerinde olmayana talip götürülmez” (Kaplan, 2014: 209).

Anadolu sahasında yaşayan ve Alevi inancına sahip olan bireylerin buyruk kitaplarına verdikleri önemi daha önceki bölümlerde belirtmiştik. Yine önceki bölümlerde belirttiğimiz

üzere Aleviliğin etkileşim içerisinde olduğu ve Anadolu sahasına da yakın olması sebebiyle ortak kültürün inşa edildiği Irak, İran, Suriye ve Balkanlar gibi coğrafyalarda da Alevi inanç sistemine mensup olan geniş nüfus kitleleri vardır. Söz konusu sınırlar dâhilinde yaşayan Alevi topluluklarında Miraç hadisesine bakış açılarını değerlendirmek önemlidir. İsmi geçen bölgelerde yaşayan Alevi toplumların yazılı kaynakları da Anadolu coğrafyasında yaşayan Alevi bireylerin yazılı kaynakları kadar önemlidir.

Bu bağlamda Anadolu ve Balkan sahalarında yaşayan Alevi inancına sahip olan toplulukların kabul ettikleri buyruk kaynaklarında Miraç hadisesi ele alınmaya çalışıldı. Araştırmanın bu bölümünde ise özellikle İran sahasında yaşayan Ehl-i Hak hipernimi ile anılan Alevi topluluklarının önemli kaynaklarından olan Serencam eserlerinde Miraç hadisesinin ele alınması bir bütünü oluşturması açısından önemlidir.

Özellikle İran ve Irak'ta yerleşik bir konumda olan Ehl-i Hak inancına mensup toplulukların varlığını belirtmek gerekmektedir. Bu toplulukların önem verdikleri ve hatta kutsal olarak kabul ettikleri “Serencam” ya da Kelam-ı Serencam” isimlendirmesini yaptıkları bazı yazılı kaynakları mevcuttur. Bu kaynakların içeriği ise yol/erkân kuralları ve bu bağlamda gelişme gösteren ayinleridir (Akın, 2020: 63-64).

Kelam-ı Serencam kitapları Ehl-i Hak Alevilerindeki erkân ve ritüel kuralları ile beraber bu inanç için önemli olan bazı zuhur devirlerine de işaret etmektedir. Önemli ve kutsal sayılan şahsiyetlerin hangi zaman dilimlerinde yeniden ortaya çıkacaklarını ya da tekrar görüneceklerini içinde barındırır. Tıpkı Anadolu sahasında olan buyruk kitapları gibi Kelam-ı Serencam kitaplarının da birden fazla örnekleri vardır. Hem buyruk kitaplarında hem de bazı Velayetnamelerde olan anlatıların Kelam-ı Serencam kitaplarındaki anlatılarla büyük bir benzerlik içerisinde olduklarını söylemek mümkündür. Buyruk kitaplarında kullanılan ve sırlı olarak nitelendirilen bazı kavramların hem velayetnamelerde hem de Kelam-ı Serencam kitaplarında da sırlı olarak aynı şekilde devam ettirilmesi de tespit edilmiştir (Soltani, 2017: 252).

Kelam-ı Serencam kitaplarında Kırklarında zuhur edecek olan önemli bir motif olarak işlenmesi dikkat çekicidir. Ehl-i Hak Alevilerinin önemli pirlerinden olan Pir Davud Kırkların zuhur etmesi ile ilgili Kelam-ı Serencam kitabında şu şekilde buyurmuştur:

“Kırklar, bir ustanın yarattıkları ve var ettiği'dir. Kanaati bir üzüm tanesinden aldılar. Onların şerbeti nurdur ve kurbanları zat'tır. Nezir ve lokmaları ölümsüzlük getirir. Dezaver, Sultan Sahhak'ın zuhur yeridir. Sultan Sahhak, Dezaver'de Hakk'ın didarının bulunduğu yerdedir. Buradaki perdeyi Kırklar açar. Kırklar'ın hizmeti budur. Remzbar, saklı bir melektir. Cemali görünmezdir. Hiç kimse onun yüzünü, yani remzi bu alemde göremez. O zahirde beş duyu ile algılanmaz. Ancak kıyamet gününde aşikâr olarak Remzbar'ın sadece yansımasını arkadan görmek mümkündür. Padişah, o gün ikrar tahtına oturmuş, saf bağlamış olacak. Kırklar da saf bağlamış uyanık olarak bekleyecekler. Sırlar aşikâr olacak, sırlar evinin ölçü ve tartısı konulacak. Bu âlemin hesabını tutan Musî iyi ve kötüyü birbirinden ayıracak. Alemlerin padişahı temiz ve pak olanların üstüne nurunu yayacak, işte o zaman iyi ve kötü birbirinden tamamen ayrılacaktır” (Soltani, 2017: 268-269).

Sultan Sahak'ın Kelam-ı Serencam kaynağında Kırklar bağlamında söyledikleri ise şu şekildedir:

“Şenervi- (Şendervi)'ye yemin ederim ki, Kırklar'ın altın fidanı (varlığı) benim bedenimdedir. Çünkü benim bir benim kırk tendir. Sultan, Kırklar'ın donudur ve 7'lerin de. Benim habibim (Hz. Muhammed) cisme/bedene giriftar olmuştur. Ey erenlerim! Kırklar'ı arayın, Kırklar'ı bulun! Alemde Kırklar'ın batınını ve sırrını bulun, Kırklar'ın sesi o saat yücecek ve aşikâr olacaktır, onların zatını taleb edin ve zikrini zikredin, kaybetmeyin ve azaltmayın. Ömrünüz güz olmasın. Yeşillenin! İnanç çadırınız ayakta ve güçlü kalsın” (Soltani, 2017: 269'dan akt. Akın, 2020: 65).

Kelam-ı Serencam kitaplarında olan bir başka Kırklar anlatısı ise Kırkların hakkın dergâhında yaptıkları cem ile ilgilidir. Söz konusu anlatı:

Kırklar Cemi'nde, padişahın dergâhında Kırklar Cemi vaki' oldu. Sana feda olayım ey Mekk,

hüner ve sanat sahibi padişah! Sen nice kimseleri deneme küresinde (ocağında) taştan ateşe çevirdin! Sen onlara varlıkta sınırsızlık, ölçsüzlük hissi verdin. Makam ve rütbe sahibi kıldın ki, zaaf ve güçsüzlüğünü görmeyerek haddini aşsın da kendini Hüdavend olarak tasavvur etsin. Sonunda hüsrana uğradı. Sen böyle nicelerinin yüzlerini kara ettin. Amandır aman (Soltani, 2017: 269'dan akt. Akın, 2020: 65).

Aleviliğin yazılı kaynaklarından olan Kelam-ı Serencam ve Erkanname eserlerinde Kırklara ve dolayısıyla da Hz. Peygamber'in Miraç hadisesine işaret edilen bölümler aktarıldığı gibidir. Önceki bölümlerde de belirttiğimiz gibi Alevi inancında ki Kırklar kavramı ile Miraç hadisesi birbiri ile bağlantılıdır. Aleviliğin çeşitli yazılı kaynaklarında da Miraç hadisesinin olay örgüsü ya da işleyişi Kırklar kavramı ile ele alınmıştır. Bu doğrultuda Kelam-ı Serencam ve Erkanname kaynaklarında da durumun aynen bu şekilde devam ettiğini söylemek mümkündür.

4.1.4. Velayetname ve Menakıbnamelerde Miraç

Alevi inanç sisteminin diğer yazılı kaynakları ise Velayetnameler ve Menakıbnamelerdir. Alevi inancı bağlamında değerlendirme yapılırsa, ismi geçen iki kaynaktan son derece önemli kaynaklardır. Önemli Alevi önderlerin ve yer yer de dede babaların ya da başka bir deyişle yol gösterici konumda olan rehberlerinin yazdıkları bu kitaplardan hareketle Kırkların kendilerine ne ölçüde yer bulduklarını görebilmek mümkündür.

Velayetname ve menakıbname eserlerinin; buyruk ve kelam-ı serencam kitaplarına göre Alevi inancına mensup olmayan bireylerce okunabilir olması, Alevi bireyler için daha çok tercih edilen bir konumdadır. Buyruk ve kelam-ı serencam kaynakları önceki bölümlerde de belirtildiği üzere doğrudan Aleviliğin yol/erkân kurallarını içerisinde barındırmaktadır ve bu bilgiler Aleviler için sır olarak nitelendirilmektedir. Dolayısıyla da Alevi bireyler, kendi inancına mensup olmayan bireylerin buyruk ve kelam-ı serencam kaynaklarını okumalarını istemezler. Bu durumun en büyük sebebi söz konusu kaynakların doğrudan Alevi inancının iç dinamiklerini konu edinmesiyle bağlantılıdır. Ayrıca Alevi bireylerin sır kavramını da söz konusu kaynaklara atfetmeleri bir diğer neden olarak görülmektedir. (Akın, 2020: 68-69).

Bu hususa somut bir örnek vermek gerekirse: Bir pir kendi elinde olan buyruk ya da kelam-ı serencam kaynaklarını Alevi olmayan bireylerle paylaşmamayı ve mümkün olduğunca söz konusu kaynakları gizli tutmayı özenle tercih eder. Yine aynı pirin elinde olan velayetname ya da menakıbname kaynaklarından; bir konu hakkında bilgi verip kaynak gösterirken, cem esnasında ya da muhabbet halindeyken, söz konusu kaynaklardan yararlanıp örnekler gösterebilir ve hatta manzum olarak yazılan eserleri dahi icra edebilir.

Çalışmanın bu bölümünde Hacı Bektaş Velayetnamesinden ve Makalat ile Fevaid eserlerinden, Abdal Musa Velayetnamesi'nden, Demir Baba Velayetnamesi'nden, Otman Baba Velayetnamesi'nden ve Dediği Sultan Menakıb'ından yararlanmaya çalışılacaktır. İsmi saydığımız kaynakların Hz. Peygamber'in Miraç hadisesini merkeze alarak Kırklar kavramı çerçevesinde olan anlatıları da gözden geçirilmeye çalışılacaktır.

Velayetname-i Hacı Bektaş-ı Veli isimli velayetnamede Kırklar makamının ele alınması ve Hac-ı Bektaş-ı Veli'nin Kırklara dâhil olması şu şekilde aktarılmıştır:

Çü Kırklar zümresine oldu dâhil
Edip hizmet muradın kıldı hâsıl

Edip Kırklar ile kırk gün itmam
Alıp hüsn-i nazar ol nik-fercam

Gelip hıızr ona erlerle dediler
Makamındır senin Bektaş yediler

Yedilere dahi ol dem erişti
Miyan-bend oldu hizmetde turuşdu (Kurtoğlu, 2015: 53-54).

Bu eserin son beyti bir diğer nüshada ise:

Yediler zümresine oldu lahık

Ona t'ayin olundu kar-ı layık (Kurtoğlu, 2015: 54) olarak yer almıştır.

Yine Hacı Bektaş Velayetnamesinde Sarı Saltık konusunun geçtiği bölümde Kırk Abdal kavramının geçmesi önemlidir ve anlatı şu şekildedir:

Öküz, Tanrı'nın isteği ile dile geldi ve Eçek dedi; önceden sana ettiğim hizmetlerde kusur görmezdin beni hoş tutardın. Şimdi ise yaşlandım eski gücüm kuvvetim kalmadı. Beni üvendireyle incitip kanattın. Yarın Sarı Saltık "Kırk Abdalı" ile beraber gelir ve beni kurban eder (Gölpınarlı, 1958: 47).

Abdal Musa Velayetnamesinde Abdal Musa'nın Horasan erenlerinden olduğu kabul edilirken Anadolu sahasına kırk dervişi ile beraber gelip yerleştiği aktarılır (Vaktidolu, 1996: 124).

Alevi inancı bağlamında konumuzla ilgili olarak yazılmış olan bir başka kaynakta Deddiği Sultan Menakıbidir. Söz konusu eserde Hz. Peygamber'in Miraç hadisesini Kırklarla bağdaştırarak hem gaip erenler hem de Kırklar cemi bağlamında ele alındığını şu izahat ile görmek mümkündür:

Doksan bin tabakat erenleri

Yediler Kırklar cümle yarenleri

Sultan gelip türbeyi tavaf kılar

Üçler yediler Kırklar cem olur

Türbeye girip ziyaret kıldılar

Bir zaman içinde semalar kurdular (Taşgın, 2013: 229-258).

Demir Baba Velayetnamesi'nde de Kırklar konusu işlenmiştir. Söz konusu velayetnamede Kırklar anlatısı Anadolu sahasında olan farklı yörelerdeki cem törenlerinde yer yer yaygın

olarak söylenen bir semah dizeleri ile anlatılmıştır:

Kırklar sohbetine vardım
Gel beri hey can dediler
İzzet ile selam verdim
Gir işte meydan dediler

Kırklar ulıdurdılar
Otur diye yer verdiler
Önüme sofraya yaydılar
Lokmamıza sun dediler

Kırkların gönlü durudur
Varanın kalbi arıdır
Gelişin kandan beridir
Söyle be hey can dediler

Gördüğünü gözün ile
Ayan etme sözün ile
Ondan sonra bizim ile
Olasın mihman dediler

Kalk bizimle sema oyna
Silinsin pak olsun ayna
Kırk yıl şu meydanda kayna
Daha çiğ bu ten dediler

Talip ol hak hazretine
Düşme dünya mihnetine
Ab-ı Kevser şerbetine
Parmağınla ban dediler

Hatayi'yem nedir halin
Hakka şükret kaldır elin
Kesegör gıybetten dilin
Cümlesine yeksan dediler (Kılıç, Arslan, & Bülbül, 2007: 44).

Otman Baba Velayetnamesi'nin yazarı olan Köçek Abdal, aynı zamanda Otman Baba'nın yakın halifelerinden biridir. Köçek Abdal söz konusu velayetnameyi, Otman Baba'nın ölümünden kısa bir süre sonra kaleme almıştır. Velayetname-i Otman Baba eserinde Kırklar kavramı kendisine şu şekilde yer bulmuştur:

Kırkların, Otman Baba'nın yanında yer alan abdallar topluluğundan oluştuğu görülür. Aynı zamanda söz konusu abdalların; üçler, yediler ve Kırklar olarak isimlendirildiği de görülebilmektedir. Bu bağlamda asıl dikkat edilmesi gereken husus ise: Kırkların Otman Baba'nın yanında yer alan ve Otman Baba'ya bağlı olan asker grubu olarak tanıtılmasıdır (Akın, 2020: 73).

Hac-ı Bektaş Veli'nin Makalat isimli eserinde ise Der Mehd-i Hızır-ı Nebi 'aleyhi's- selam' başlıklı kısımda gaip erenler dahilinde Kırkların anıldığını görmek mümkündür. Aynı zamanda Hac-ı Bektaş Veli ise söz konusu olan gaip erenlerin durağı olarak nitelendirilmektedir.

Hem ondan üçler Kırklar yediler
Onun ilmi ile oldular veliler

...

Cihanda üçler Kırklar yediler
Senin hükmüne fermanız dediler

...

O din çırağı iman nuru bağı
Gayp erenlerin odur durağı (Güzel, 2002: 290-291,295).

Yine Hacı Bektaş Veli'nin eseri olduğuna inanılan bir başka eser ise Fevaid'dir. Söz konusu eserde gaip erenler olgusu içerisinde Kırkların ele alınışı görülmektedir. Belirtmekte fayda var ki gaip erenler arasında anılan velilerden gaybın pirleri olarak bahsedildiği görülebilmektedir:

Evtad dört kişidir. Budala yedi kişidir. Nudema on kişidir. Nuceba kırk kişidir. Nukaba ise altmış kişidir. Efrad olanın ise sayısı bilinmezdir. Cism tabakasında olan kimseler, Efrad'da olanlardan yardım isterler. Tabiat tabakasında olan talipler ise Nukaba'dan himmet beklerler. Cesed tabakasında olan sadıklar, Nuceba'dan yardım umarlar. Nefs tabakasındaki muhibler, Nudema'dan teselli bekleyip imdat ederler. Akıl tabakasında olan âşıklar ise, Budala'dan himmet dilerler. Kalp tabakasında olan arifler, Evtad'dan yardım ve imtidat isterler. Ruh tabakasında olan ve gerçeğe ermiş olanlar ise, Guvesa'dan yardım ve himmet dilerler (Altınok, 2010: 117-119).

Tarihsel süreçte Alevi inancının yazılı kaynaklarına yansıyan “Kırklar” anlatıları bu şekildedir. Birbirinden farklı dönemlerde yazılmış olan ve çalışmada kronolojik olarak yer alan eserlerde Kırklar inancı kendini bu şekilde göstermiştir.

4.2. Aleviliğin Sözlü Kaynaklarında Miraç

4.2.1. Miraçlama

Alevilik ağırlıklı yazılı kaynaklardan ziyade olarak sözlü kaynaklar ile günümüze gelebilmiştir. Sözlü kaynakların arasında ise en güvenilir olanlar “deyiş, semah ve Miraçlama” gibi Aleviliğin ibadet boyutunda yer alan müzik türleridir. Söz konusu kaynakların güvenilir olarak nitelendirilmesi, ilgili kaynakların yaratıcılarının ve bu şahsiyetlerin mahlaslarının değiştirilmesinin kesinlikle yasaklanmış olmasıdır (Mustan, 2010: 192). Çalışmanın bu bölümünde ise Miraçlamalarla beraber Kırkların anlatıları bir arada ele alınacak ve Kırkların çeşitli anlatılarının da söz konusu sözlü kaynaklar ile ilişkisi değerlendirilecektir.

Alevilik inancı yazılı kaynaklar ile beraber önemli ölçüde sözlü kaynaklar vasıtasıyla da varlığını koruyarak kendisini günümüze kadar getirebilmiştir. Alevi inanç sisteminin beslendiği en büyük sözlü kaynakları ise dede/babalar, pirlar ve zakirlerdir.

Dünyanın sürekli olarak hemen her konuda gelişmesi ve gelişimini sürdürmesiyle paralel olarak pirların de kendilerini geliştirmekte olan şartlara adapte ederek çağın koşullarına uygun olup ancak Aleviliğin de genlerinden kopartılmayarak gerekli olan güncellemeleri sağlamaları gerekmektedir. Bunula beraber Aleviliği günümüze getiren önemli bir ölçüt de tam olarak budur.

Alevi inancı esaslarının günümüze dek gelmesinde ve cem törenlerinde olan uygulamaların unutulmamasında şüphesiz olarak en az dedeler kadar zakirlerin de payı yadsınamaz. İnanç esasları ile Kırklar gibi önemli kültlerin günümüzde hala unutulmamış olması ve kutsallığını koruması Aleviliğin aynı zamanda Alevi bireylerce adeta yaşama biçimi olarak kabul edilmesiyle doğrudan bağlantılıdır. Bu hususta inanca sır gözü ile bakıp inanç içerisinde olmayanlara bilgi vermemeye gayret eden kanaat önderlerinin bu tutumu da etkili olmuştur. Alevi inancında önemli olan önderlerin ya da pirların yazdıkları manzum şiirleri besteleyerek cemlerde semah, duvaz-ı imam, Miraçlama, tevhid vb. gibi söyleme yollarıyla enstrüman eşliğinde icra ederek zihinlerden bu inancın ve ritüellerinin silinmemesini sağlamak Aleviliğin sözlü kaynakları olarak günümüze ulaşmasının bir başka faktörünü oluşturmuştur.

Alevi inancında Kırklar kültü, cem törenlerinde söylenen Miraçlamalar ya da Miraçnameler ile hem yaşatılmış hem de ibadetin önemli bir parçası olmuştur. Bu bağlamda cem törenlerinde söylenen Miraçlama örneklerine bakmak, Alevi inancı içerisinde olan Kırklar kültürünün günümüzdeki önemini ve inançtaki yerini anlayabilmek adına önemli olacaktır. Bu sebeple çalışmada Hz. Peygamber'in Miraç hadisesini ve Alevilik bağlamında değerlendirilmeye çalışılan Kırklar anlatısını bir arada işleyen, aynı zamanda da Aleviliğin sözlü kaynakları konumunda olan Miraçlamaları, cem esnasında icra edilen çeşitli semahlar, dua ve gülbenk metinleri de bu bölümde değerlendirilecektir.

4.2.1.1. Miraçlama Örneği 1

İncelenen ilk Miraçlama örneği Anadolu sahasında olan her Alevi ocağı ve aşiretinin cemlerinde yaygın olarak kullandığı, Şah İsmail'in Şah Hatayi mahlaslı olarak yazmış olduğu bir Miraçlama örneğidir. Söz konusu Miraçlamanın Anadolu sahasının farklı bölgelerinde müzik ve ritim olarak farklı icra edilebildiğini, yöresel ağızların farklı olması sebebiyle sözcük ya da kelimelerin yer yer farklılık gösterebildiğini ve bazı yörelerde de bazı kıtaların yer değiştirdiğini söylemek mümkündür.

Söz konusu Miraçlama cem törenlerinde okunduğu esnada bazı kıtalardaki sözler dâhilinde ceme katılmış olan canların ayağa kalkma ve secde etme gibi uygulamaları gerçekleştirdiklerini belirtmek önemli bir durumdur.

Geldi çağırdı Cebrail
Hak Muhammed Mustafa'yı
Hak seni miraca okur
Davete kadir hüdaya

Evvel emanet budur ki
Pirin rehberin tutasın
Kadim erkâna yatasın
Tarıkıyı Mustakiyme

Muhammed sükûta vardı
Vardı hakkı zikreyledi
Şimdi senle el tutalım
Hak buyurdu vedhüdaya

Muhammed belin bağladı
Anda ahiri Cebrail

İki gönöl bir oluban
Hep yürüdüler dergâha

Vardı dergâh kapısına
Gördü orda aslan yatar
Aslan onda hamle kıldı
Korktu Muhammed Mustafa

Buyurdu sırrı kâinat
Korkma ya habibim dedi
Hatemi aslana ver ki
Aslan ister bir nişane

Hatemi aslana verdi
Aslan orda oldu sakın
Muhammed'e yol veriben
Aslan gitti nihaneye

Vardı hakkı tavaf etti
Evvela sözün söyledi
Ne heybetli şirin varmış
Hayli cerveyledi bize

Gördü ki biçare derviş
Hemen yutmayı diledi
Ali yanımda olaydı
Dayanırdım ol şahıma

Gel benim sırrı devletlim
Sana tabip ey ümmetim

Eğiliben secde kıldı

Eşiği kiblegahına

Ol kudretten üç hon geldi

Sütü elma baldan aldı

Muhammed destini sundu

Nuş etti Azmetullaha

Doksan bin kelam danıştı

İki cihan dost dostuna

Tevhidi armağan etti

Yeryüzündeki insana

Muhammed ayağa kalktı³⁷

Hep ümmetini diledi

Ümmetime rahmet olsun

Ümmetime rahmet olsun

Ümmetime rahmet olsun³⁸

Anda dedi kibriyaya

Eğiliben secde kıldı

Hoşça kal sultanım dedi

Kalkıp evine giderken

Yolun uğrattı Kırklara

Vardı Kırklar makamına

³⁷ Bu mısra zakir tarafından okunduğu esnada ceme katılmış olan canların tamamı ayağa kalkar.

³⁸ Bu mısra okunmaya başlandığı andan itibaren önceki kıtalardan farklı olarak ritim hızı ve icra şekli değişmektedir.

Oturuben oldu sakin³⁹

Cümlesi de secde kıldı⁴⁰

Hazreti Emrullah'ına

Muhammed sürdü yüzünü

Hakka teslim etti özünü

Cebraîl getirdi üzümü

Hasan Hüseyin ol şaha

Canım size kimler derler

Şahım bize Kırklar derler

Cümleden ulu yolumuz

Eldedir küllü varımız

Madem size Kırklar derler

Nerdedir noksan biriniz

Selman Şeydullah'a gitti

Ondandır eksik birimiz

Cümleden ulu yolumuz

Eldedir küllü varımız

Kırkımıza neşter vursan

Bir yere akar kanımız

Selman Şeydullah'tan geldi

Hü deyip içeri girdi

Bir üzüm tanesi koydu

³⁹ Bu mısra zakir tarafından okunduğu esnada ceme katılmış olan canların tamamı tekrar yerlerine oturur.

⁴⁰ Bazı yörelerde bu mısra okunduğunda ceme katılan canlar bir kere secde eder.

Selman'ın keşküllahına
Ol kudretten bir el geldi
Ezdi engürü eyledi

Hatemi parmakta gördü
Uğradı bir müşkül hale
Uğradı bir müşkül hale

Ol şerbetten biri içti⁴¹
Cümlesi de oldu hayran
Mümin Müslüm üryan büryan
Hep girdiler semaha

Cümlesi de el çırpıben
Dediler ki Allah Allah
Muhammed'de bile girdi
Kırklar ilen hep semaha

Muhammedim coşa geldi
Tacı ser başından düştü
Kemerı kırk pare oldu
Hepsi sardı Kırklara

Muhabbetler galip oldu
Edep erkân yerin aldı
Muhammed'e yol göründü

41 Zakir bu dizeyi okumaya başladığı andan itibaren Miraçlamanın ritim olarak en hızlı seviyeye ulaştığı bölüm başlar. Bu bölümün başlamasıyla beraber semah dönmekle görevli olan hizmetliler ve semaha katılmak isteyen canlar semaha kalkar.

Hatıralar oldu sefa

Muhammed evine gitti

Ali hakkı tavaf etti

Hatemi önüne koydu

Dedi saddaksın ya Ali

Evveli sen ahiri sen

Zahiri sen batını sen

Cümle sırlar sana ayan

Dedi şahı evliya

Şah Hatayım vakıf oldum

Ben bu sırrın ötesine

Hak sözün inandıramadım

Özü çürük ervaha (Akın, 2017: 370-375).

4.2.1.2. Miraçlama Örneği 2

Çelebiler Hac-ı Bektaş Veli dergâhına bağlı olan bir silsileden gelmektedirler. Çelebilere bağlı olan Alevi topluluklarının cem törenlerinde söylediği Miraçlama örneğini ise Feyzullah Çelebi, Geda Feyzi mahlası ile kaleme almıştır. Aynı zaman da Feyzullah Çelebi'nin "Feyzi, Feyzullah ve Seyyid Feyzullah" mahlasları da bilinmektedir. Bu Miraçlama örneği çelebilere bağlı; Şanlıurfa'nın Kısas beldesi, Akpınar köyü, Hakimdede ve Sırrın mahallelerinde yerleşik olarak yaşayan Alevi topluluklarının cem törenlerinde icra edilmektedir (Akın, 2020: 94).

Bu Miraçlama örneğinin sözlerinin neredeyse doğrudan aynı ancak farklı bir müzik ve ritim ile icra edilen başka bir varyantı da bilinmektedir. Erkan Çanakçı'nın kendine ait olan derlemelerinden oluşan bireysel çalışmasında varyantın Âşık Hüseyin Şaban'dan derlendiği görülmektedir. Belirtmekte önem var ki mevcut Miraçlama örneğinin bu varyantının

çoğunlukla Amasya-Tokat yörelerinde yerleşik olarak yaşayan Alevi topluluklarının mahalli/yerel cem törenlerinde yaygın olarak kullanıldığı da yine Erkan Çanakçı'dan edinilmiştir.

Mıraç okudu Cebrail
Muhammed Mustafa mahi
Hak emrine oldu kail
Eyledi hem azm-i rahi

Gaipten yandı bir çırak
Çünkü yakın oldu ırak
Cebrail getirdi Burak
Bindi ol habibullahi

Burak kadem bastı arşe
Erişti fevk ile ferşe
Hak kadirdir cümle işe
Eyledi bu gez-nigahi

Bir nida erişti haktan
Ya Muhammed'in Burak'tan
Göz kamaşır şerer-naktan
Müminlerin kıblegahı

Yolda ı-rast geldi bir şir
Ya nedir bu işe tedbir
Hatemini ağzına ver
Sundu iki cihan şahı

Çıktı sidr'el müntehaya

Erişti ilanihaya
Kavuştu sırr-ı hüdaya
Seyretti cemalullahı

Onda gördü bir nevcivan
Yüzü şemsi mahi taban
Cemaline oldu hayran
Nazar kıldı al-allahı

Sordu doksan bin kelamı
Hak ile nik-i namı
Bir dem eyledi aramı
Bu ne sırdır ya ilahi

Gaipten geldi yeşil el
Verdi sib, şir, engür, asel
Ol demde gördü bir mahfel
Selman-ı şey'en lillahi

Ayak üstü kalktı server⁴²
Oldu gönöl gözü enver
Sır ile oldu münevver
Dedi bu hikmet ilahi

Oldu miracın mübarek
Hak kıldı Kur'an tabarek

42 Zakirin bu mısrayı okuması ile beraber ceme katılmış olan erkek canların tamamı ayağa kalkarak sağ ayak başparmağını sol ayağın üzerine yarım şekilde koyar. Sağ el kalbin üzerine doğru çekilirken, sol el de göğsün diğer tarafına doğru çekilerek, başlarını hafifçe öne doğru eğip darda dururlar. Kadınlar ise; Miraçlamanın en başından itibaren aynı pozisyonda ayakta darda durdukları için bu şekilde durmaya devam ederler.

Şanına levlak-e levlek

Padişahlar padişahı

Vardı Kırkların cemine

Oturdu hak makamına⁴³

Hü dedi gerçek demine

Dem-be-dem Resulullahı

Buyurdu ol nuru vahid

Size armağan bu tevhid

Cümlesi de oldu sacid

Zikretti kelimullahı

Kırklar bir şerbet içtiler⁴⁴

Can ile baştan geçtiler

Cezbe-i aşka düştüler

Ettiler Kırklar semahı

Gözleri kurret-ül ayn

Ali bin Hasan Hüseyin

İmam Zeynel-i Abidin

Güruh-ı naci güvahi

İmam Bakır İmam Cafer

Musa Kazım Rıza server

Şah Taki ba Naki Asker

⁴³ Zakir tarafından okunan bu dize ile beraber ayağa kalkmış olan canların hepsi yerlerine tekrar otururlar.

⁴⁴ Zakir tarafından bu dizinin okunması ile beraber Miraçlamanın ritmik olarak en yüksek hıza ulaştığı bölüm başlar. Miraçlamanın icrasında müzikal anlamda gerçekleşen değişiklik ile semah dönmekle görevli olan hizmet sahipleri eşliğinde ceme katılan ve semah dönmek isteyen canların da katılımlarıyla beraber semah dönülmeye başlanır.

Muhammed Mehdi penahı

Ata bahş eyle lütfundan

Dur eyleme rahmetinden

Mahrum koyma şefkatinden

Geda Feyzi pür günahı (Ulusoy, 1986: 279-281).

4.2.1.3. Miraçlama Örneği 3

Üçüncü Miraçlama örneği ise üzerinde çalışılan buyruk kaynaklarında yer almaktadır. Aşıkî'nin yazmış olduğu bu Miraçlama Kırklar anlatısı içerisinde buyruk kitabına konu olmuştur. Söz konusu Miraçlama örneğinin diğer örneklerde olduğu gibi Kırklar anlatısı üzerine yazılması ve Kırklar kültürünün daha iyi anlaşılması adına vurgu edilmesi önemlidir.

Peygamberi miraca okudu çalap,

Önüne bir aslan geldi ne acep?

Cebrail der bunda üşenme Habip!

Medet Allah ya Muhammed ya Ali!

Onda aslana baş verdiler hatemi,

Ali'nin sırrına kimse yete mi?

Münkirlere sürdürürler sitemi,

Medet Allah ya Muhammed ya Ali!

Ondan aslan sakın oldu gittiler.

Orada iki gönülü bir ettiler.

Varuben arşı alaya yettiler.

Medet Allah ya Muhammed ya Ali!

Peygambere st getirdi hediye,
Perd-altından bir el geldi, “ye” diye,
Bu Allah’ın elleridir dedi ya,
Medet Allah ya Muhammed ya Ali!

Perd-altından gelen eli tanıdı.
Ta ezelde ikisi bir can idi.
“Lahmike Lahm” idi iki nur idi.
Medet Allah ya Muhammed ya Ali!

Orda şad oluben gldyd Resul.
Kırkların cemine vardı usul usul.
Kapı açın Peygamberim ben asıl
Medet Allah ya Muhammed ya Ali!

mmetine Peygambersen bilesin,
Benlik ile bizi nerde bulasın?
El fakiri fukaradan olasın
Medet Allah ya Muhammed ya Ali!

Özden fahri attı açıldı kapı.
Bir ayağa durdu oturdu hepi.
Muhammed der taptığınız ne tapı?
Medet Allah ya Muhammed ya Ali!

Kırklar der ki taptığımız Ali’dir.
Kırkımızın biri cömert velidir.
Şah’ı merdan cmlemizden uludur.
Medet Allah ya Muhammed ya Ali!

Muhammed der sizden nişan isterim.
Kırkınız da bir nişanı gösterin
İbrevan koluna vurdu neşteri
Medet Allah ya Muhammed ya Ali!

Kırkından kan geldi birisi sail,
Ondan da kan geldi oldular kail,
Keşkürün ortaya koydu tufail,
Medet Allah ya Muhammed ya Ali!

Keşkürde var idi bir tane üzüm
Bunu bize bahş eylemeli gözüm
Muhammed der bunu bir engür ezin
Medet Allah ya Muhammed ya Ali!

Kuduretten bir el geldi engüre
Hatemin nişanın hep cümle göre
Birisi içüben cümle mest ola
Medet Allah ya Muhammed ya Ali!

Semaha girdiler Peygamber coştı
Ser tacın ortaya serini açtı
Mümin kullarına ı-rahmet saçtı
Medet Allah ya Muhammed ya Ali!

Anda kırk pare ettiler
Şemle'yi I-rahmete bandırırlar cümleyi
Aşiki'nin yaresini emleyi
Medet Allah ya Muhammed ya Ali! (Vaktidolu, 2018: 13-19).

4.2.1.4. Miraçlama Örneği 4

Hac-ı Bektaş Veli dergâhına bağlı olan çelebilerin kendi cem törenlerinde söyledikleri bir başka Miraçlama örneği ise Hasreti mahlaslı, Mehmet Hamdullah Çelebi tarafından kaleme alınmıştır. Bu Miraçlama örneği çoğunlukla Anadolu'nun orta kısımlarında yer alan Amasya, Tokat, Sivas ve Çorum gibi bölgelerdeki yerleşik olarak yaşayan çelebi topluluklarının cem törenlerinde icra edilmektedir.

Kün dedi karar eyledi
Yeri göğü arşullahı
Çar ana sırdan yarattı
Âdem Safiyüllahı

Evvel Âdem hakkı bildi
Başına çok haller geldi
Alnına bir top nur indi
Âdem bildi Nurullah-ı

Velekad keramına dedi
Melekler secdeye indi
İblis lain etmem dedi
Takındı lanetullahı

Âdem'den zürriyet geldi
Hak emri dört güruh oldu
Dördünde dört ta'at verdi
Evvel zikri zikrullah-ı

Bir katre nutfdeden oldu
Âdem'den nur Şit'e geldi

Ehl-i Hakk tahkik kıldı
Ve hem Şit Nebiyullah'ı

Açıldı Haşimi necli
Mustafa Murtaza nesli
Yüz yirmi dört bin nebi
İbrahim Halilullah'ı

Halil'in evladı gelip
Abdül Muttalip Ebu Talip
Ol zaman nur iki olup
Bilen bildi Beytullah'ı

Abdullah'tan nebi zuhur
Dü cihanda oldu fahir
Ebu Talip'ten etti zahir
Ali'yy-ün Veliyullah'ı

Dü cihan güneşi Ahmed
Vahiy geldi oldu irşad
Münkir ne bilsin Ahad
Ol bir nur'u nurullah'ı

Hak emretti Cebrail'e
Habibi miraca geldi
Önünde delili bile
Cebrail Emrullah'ı

Dostunun selamın aldı
Gönülleri şadi kıldı

Cebrail rehberi oldu S
eyr eyledi Arşullah'ı

Sidret'ül müntehaya vardı
Anda Cebrail durdu
Bundan öte sana dedi
Sen görürsün ol Allah'ı

Yetmiş iki perde geçti
Hakk'ın emri ile aştı
Birinci perdeye ulaştı
Gördü hikmetullah'ı

Arş-ı muazzam'a vardı
Anda çok haller gördü
Orda bir nişan verdi
Hatem-i Nebiyullah'ı

Nalinin çıkarmak ister
Hatiften nida dost der
Arş-ı Azim'i göster
Halini habibullah'i

Uçmak babına vardı
Destur Ya Rabbim dedi
Gel dedi Rab virdeyledi
Uzattı desd-i Yedullah'ı

Azizullah el uzattı
Nur-ı âlemi bezetti

Âlem bu anı gözetti
Gördü hatemin vallahi

Âşık maşuğunu gördü
Habib maksuduna erdi
Doksan bin kelam sordu
Danıştı kelimullahı

Otuz bini şeriata
Otuz bini tarikata
Otuz bini hakikate B
Bilenler bildi vallahi

Onları bilir bilen
Hakikate âşık olan
Gördü bir mahbup civan
Habip bildi sırrulahi

Kudret lokması geldi
Sütü elma baldan aldı
İkisi de bile tattı
Yediler nimetullahı

Gelmek için destur aldı
Muhammed ayağa kalktı
Mümin'e tevhid verdi
Tutmak için illallahı

Kudret hazinesin buldu
Üzümü ikiye böldü

Engürü bergüzar aldı
Secde edip Babullah'ı

Kırklar yolunu gözettiler
Vardı Kırkları bezm etti
Oturuben niyaz etti
Selman sundu keşkullahı

Selman'a bir üzüm verdi
Yar yârî ol demde gördü
Cümlesi pervane girdi
Tutundular arşullahı

Hü! Hü! Hü!

Kırklar muradını aldı
Esrar-ı hak galip oldu
Muhammed evine geldi
Gördü Ali Keremullah-ı

Ali anda tevaf etti
Doksan bin kelamı vâsfetti
Hatemi nümâyen etti
Verdi Şah Emrullahı

Çar emanet fahri geldi
Muhammed Ali'ye verdi
Ahir sahibi var dedi
Bektaş Kaddesallah'ı

Şah Hasan Hüseyin geldi
İmam Zeynel parelendi
İmam Bakır şehit oldu
Ol sırr-ı Kutbullah'ı

İmam Ca'fer din rehberi
Musa Kazım din serveri
Olalım Rıza'nın çekeri
Veririm canı billahi

Taki Naki Şah Askeri
Onlar birbirinin yâri
Mehdi mü'min intizarı
Tez gel zamanullahi

Kutb-u âlem Hünkâr geldi
Emanet sahibini buldu
Cümle erler nasib aldı
Bağlandı rızaullahi

Bendesin almış araya
Varınca baki saraya
Bu Hasreti bi-çareye
Şefaat eder inşallahi (Ulusoy, 1986: 93-96)

4.2.1.5. Miraçlama Örneği 5

Değerlendirmeye çalışılan ve Kul Himmet'in yazmış olduğu bu Miraçlama örneği de Erkan Çanakçı'nın bireysel derlemesi olan arşivinden edinilmiştir. Erkan Çanakçı ise söz konusu Miraçlamayı Âşık Mustafa Çanakçı'dan edinmiştir. Bu Miraçlamanın yöresi ise yine

Amasya ve Tokat bölgeleridir. Amasya ve Tokat'ta yaşayan ve yerleşik konumda olan Alevi topluluklarının mahalli/yerel cem törenlerinde bu Miraçlamaya yer verdiklerini belirtmek mümkündür.

Sebat gönül idrak edip fehmeyle
Kimdir şu cihanın gaim makamı
Muhammed'e etti levlak e levlak
Ali evliyanın hatmi tamamı

Ol gece Muhammed miraca erdi
Erdi de talibin yarasın sardı
Hakkın kudretinden konukluk gördü
İzzet etti dosta döktü ta'am

Muhammed taama etti bismillah
Bileşince el sundu hazreti şah
Dedi bu el kimin ya resul Allah
Buyurdu Ali'nin eli ola mı?

Ol gecede kabul oldu dilekler
Lerzan oldu bütün cem-i felekler
Hak katında saf saf durur melekler
Ziyaret ettiler güzel şahıma

Ol demde sohbetin hali bilindi
Allah bir Muhammed Ali denildi
Anda seyrettiler levhü kalemi
Görüldü âlemin onda encamı

Ali aladır hak divanında
Hak teala kün buyurdu şanında
Yedi kat semada Arslan donunda
Hikmette gördüler keremkanımı

Selman arşa çıktı eyvallah etti
Rahmetten bir üzüm şeydullah dedi
Kırklar ezdi içti eyvallah etti
Ali'nin verdiği engür olanı

Hak Muhammed Ali üçü o demde
Cümlesi de veli deli o demde
Şahım hazırda bulundu kelimda
Anda danıştılar bin bir kelamı

Doksan bin kelamı şerh edip buldu
Kimin nihan kimin aşikâr kıldı
Otuz bini belli şeriat oldu
Setretti bağladı nevsı avamı

Otuz bin tarikat iptida hali
Evvel rehberinden tuttular eli
Gösterdi erkânı sürdüler yolu
Bekle hoş gönülle postu kıyamı

Otuz marifet zat sıfat olmaz
Aslı türap olan hesaba gelmez
Hakikatin künhüne her akıl ermez
Danış rehberine bozma nizamı

Sen bu tecellayı serde görmezsın
Bu arada eremezsen eremezsin
Âşık'ın mührünü canda göremezsın
Dolaşır gezersin beytül haramı

Kul Himmet'im tecellasin kıldığım
El kavşurup divanında durduğum
Günahım çok gözlerini sevdiğim
Mürüvvet et bağışla gör suçumu

4.2.1.6. Miraçlama Örneği 6

Alevi inancının asıl köklerinin aslında Horasan sınırlarına kadar uzandığını belirtmek mümkündür. Bu durum günümüzde her Alevi bireyin sıklıkla dile getirdiği ve söylemekten de çekinmediği bir gerçekliktir. Çalışmanın seyri her ne kadar Anadolu sahası üzerinde olsa da kültürel aktarım, komşuluk ilişkileri ve kökenin aslında Horasan çıkışlı oluşu Anadolu sahasından farklı olarak İran coğrafyası içerisinde olan ve Alevi inancına mensup olan topluluklarca da Miraçlamalar cem törenlerinde kullanılmıştır.

İran sınırları içerisinde olan İlhicı şehrinde yaşayan ve Kırklar (Celten) ocağına bağlı olan Alevi toplulukların cem törenlerinde söylenen bu Miraçlama örneğini yine Şah İsmail, Hatayi mahlasıyla kaleme almıştır. Cem ritüeli esnasında Kırklar ceminde olan üzümün ezilerek şerbet yapılmasını temsil eden bölümde söz konusu Miraçlama icra edilmektedir. Miraçlamanın icrası esnasında semah dönülmez ancak ritüel esnasında zikir icrası yapılır.

Yakin bil ebced ü bürhan Ali'dir
Beyan-ı nokta-i Kur'an Ali'dir

Muhammed miraca vardığı gece
Kapuda gördüğü arslan Ali'dir

Çıkardı yüzüğün verdi nişane
Hakikat gördü kim Sübhan Ali'dir

Doksan bin kelime kıldı hak ilen
Otuz min sırr ile seyrân Ali'dir

Çıkarub yeryüzünden göğe ol dem
Aparan getüren Rahman Ali'dir

Görüb yer üzre bir günbet yasinmiş
Acayib Günbed-i hadran Ali'dir

İçinde sürülür sırr-ı hakikat
Kurulmuş mahşer ü mizan Ali'dir

Yeriyüb ileri yürüyüb kakdı kapını
Ana kimsin deyu soran Ali'dir

Menem hadim Muhammed el-fukara
Hem ol dem kapuyu açan Ali'dir

Çü gördü kırk er var sırr-ı kudret
İçinde server-i merdan Ali'dir

İçerü girüben verdi selamın
Biri kırk kırkı bir duran Ali'dir

Acayib remz içinde kaldı Ahmed
Bu müşkili asan kılan Ali'dir

Birine çaldı kırkından kan akdi
Hem ol de neşteri çalan Ali'dir

Çıkardı bir üzüm sail donunda
Eline hadimin sunan Ali'dir

Kim ezdi şerbeti nuş etti anlar
Âşıklık cura'sı hayran Ali'dir

Çalındı keff ü dest kopdu sema'ı
Onları mest eden mestan Ali'dir

İçildi şerbet ü yırtıldı tülband
Hatemin gösteren nişan Ali'dir

Yoğ iken yer ü gök arş ile kürsi
Hakikat mizanın kuran Ali'dir

Bu ma'niden Ali sırdır yekin bil
Havaric gözüne sinan Ali'dir

Bu biçare Hatayi'nin penahı
Cemi dertlilere derman Ali'dir
(Akın, 2020: 97-99).

4.2.1.7. Miraçlama Örneği 7

Anadolu coğrafyasındaki olan bazı Alevi ocaklarında yapılan cem törenine göre değişen iki farklı Miraçlama icra edilmektedir. Söz konusu cem türlerinin bazılarında küçük Miraçlama adı altında Âşık Hüseyin'e ait olduğu bilinen bir şiiri okumaktadırlar. Ordu ilinin

Gürgentepe ilçesinde yaşayan Güvenç Abdal ocağına mensup olan Alevi toplulukların cem törenlerinde yer alan bu Miraçlama eserine yer verdikleri görülmektedir. (Akın, 2020: 99)

Hak tealanın hak nefesinden
Can güfere dutuşdu
Köpüğünden durdu dağlar
Bütün arşa kürş dedi

Arif olan arşın aradır
Hak özünde bile dir
Ya Ali keramet gösterdi
Kamber sofrayı ser dedi

Kamber sofrayı serdi nem buldu
Destur dedi beri aldı
Dolandı bir dahi geldi
Zefilem kapıyı aç dedi

Zefilem kapıyı açtı içeri girdi
Kırklar cemine selam verdi
Birine neşter vurdu
Kırkından kan deşildi

Kan deşildi men döküldü
Gizli bedenler söküldü
Kalktı bir engür getirdi
Ez de Muhammed'e iç dedi

Muhammed engürü ezdi içti

Coş verdi Kırklar semaha yörüdü
Selman elmayı kırk pare böldü
İn başımdan taç dedi

Taç devlettin sırrıdır
Gül Muhammed'in nurudur
Seyis hizmetçinin eridir
Yalan söylemez hiç dedi

Yalan sözler mat olur
Ali'nin kürzü zat olur
Muhammed miraca giderken
Dur ey muallak taş dedi

Muallak taş havada durdu
Arafat'a bir kurban geldi
Muhammed miraca vardı
İsmail'e inen koç dedi

Kurban koçun meledir
Muhabbet tuzun yaladır
Can Hüseyin'em böyledir
Selman'a Miraç dedi (Kayhan Kılıç, 2018: 250-251)

4.2.2. Cem Törenlerinde İcra Edilen Farklı Semahlarda Miraç

Çalışmanın Alevilik ile ilgili bölümlerinde Miraç kavramının Kırklar kavramı ile beraber anılacağı belirtilmiş ve bununla beraber Aleviliğin yazılı kaynaklarında da bu şekilde ele alındığı söylenmişti. Kırklar kültü Alevi geleneğinin ibadet boyutu olan cem ayinlerinde icra edilen Miraçlamalar ile sınırlı değildir. Kırklar kültü söz konusu inanış açısından son derece

önemli olduğu için farklı semah türlerinde de kendine yer bulmuştur. Semah kavramı Alevi inancında ibadet kavramının karşılığı konumundadır. Yapılan cem törenlerinin teolojik olarak dayanağı Kırklar semahıdır. Bu bağlamdan hareketle günümüzde dahi yapılan cemlerin aslında Kırkları yaşamakla beraber Kırkların semahını anlamak adına yapılan cemler olduğu önceki bölümlerde vurgulanmıştı.

Semah kavramının aslında üç farklı aşamasının olduğunu düşünen tarihî şahsiyetler de mevcuttur. İlk aşama ‘tevacüt’ aşamasıdır. Bu aşama tarikatta müptedi olan kimselerin semahıdır. Bu kimselerin kalpleri çeşitli marazlardan kurtulmuştur fakat tamamıyla sıhhate kavuşmamıştır. Gerçi bu kimseleri an coşturur ve zevke getirir ancak yine de ihtiyar ellerindedir. İkinci aşama ise ‘vecd’ aşamasıdır. Vecd sahibi olmuş olanların kalpleri de sıhhate kavuşmuştur ve cismani halleri ruhani boyuta geçmiştir, aynı zamanda kalbi tanrıdan gelenlerin meskeni olmuştur. Bireyin gönlüne inen, bireyin vecd durumunu da belirler. Yani bireyin hal ve hareketlerini belirleyen şeyin kaynağı aslında Tanrı tarafından kendisinin gönlüne inenlerdir. Hal güçlü ve vecdi yüksek ise bedeninin ağırlığı hafifler ve hareketlerinin hızı tam aksi olarak artar. Vecd halinin yüksek olması durumunda kişinin bedeninden bir parçayı kesseler dahi kişi bunu hissedemez. Ancak vecd halinin zayıf olması bireyin hareketlerini ve coşku halini de yavaşlatacaktır. Üçüncü aşama olarak ise ‘vücut’ makamı vardır. Vücut makamı ihtiyar sahibidir. Gönlüne inenler ile birey kendi vücudunu kontrol eder. Hareketli olup ya da hareketsiz kalmak bireyin kendi elindedir. Kısaca semah üç makamdır. ‘Tevacüt’ gövde ile yapılan semahtır ve ‘vecd’ ise kalp ile yapılan semahtır. Son olarak ‘vücut’ ise beden olarak değil de ruh olarak yapılan semahtır. ‘Tevacüt’ genel sufilerin semahı olurken, ‘vecd’ has sufilerin semahı olmuştur. ‘Vücut’ semahı ise haslar hasının semahı konumundadır (Baharlu, 2021: 13-14).

Semah kavramı üzerine Alevi bireyler dâhilinde belirtilmesi gereken en önemli durum, içten gelerek hissedilerek yapılmak istenmesidir. Bu durumda cem törenine katılan canların aşk ve büyük bir coşku eşliğinde semaha durmaları kaçınılmazdır. Tam olarak burada Kırklar semahının yani Miraçlamaların bazı bölümlerinin sakın bazı bölümlerinin ise daha hızlı metronomda seyretmesi ceme katılan canların coşku haline geçmesinde de etkili olmuştur.

Canların semah ibadetini gönülden yapmalarını desteklemek için cemlerde sürekli olarak dedeler tarafından “Hak için ola seyir için olmaya” lafzı gibi niyet ya da farklı dualar da zikredilmektedir.

Coşku halinin en büyük sebebi ise çalışmanın hem yazılı kaynaklar kategorisinde buyruk kitaplarında hem de sözlü kaynaklar kategorisinde ele alınan ve cem törenlerinde söylenen Miraçlama şiirlerinde Kırklarla birlikte Hz. Muhammed’in coşku ile semah ibadetini gerçekleştirmesi anlatıdır.

Cem törenlerinde icra edilen Miraçlamaların neredeyse hepsinde belirli bir kıtada söylenen sözlerden hemen sonra canlar tarafından semah dönülmeye başlanır ve semahtan önceki uygulamalarda (secde etme, ayağa kalkma, oturma) büyük bir benzerlik içerisindedir. Miraçlamalardan hariç olarak ise Anadolu’nun farklı yörelerinde Kırklar semahı ya da Kırkların semahı olarak icra edilen semahlarda genel olarak bilinmektedir. Söz konusu olan semahların büyük bölümünde Kırklar kavramı geçmektedir. Miraçlamalara zakirler tarafından uygulanan icra teknikleri ile semahlara uygulanan icra tekniklerinin benzer oluşu ve dönülen semahlarında bazı bölümleri itibarıyla benzer oluşu dikkat çekicidir (Akın, 2020: 81-101).

Anadolu coğrafyasının kimi yörelerinde Tercan Semahı, Erzincan Semahı, Arguvan Semahı ve Divriği Semahı gibi isimlerle Kırklar semahı anılarak yöre ve ocak yapılanmasının farklılığı sebebiyle uygulamalardaki birtakım farklılıklar dâhilinde Kırklar semahı dönülmektedir. Genel olarak bu semahların bir bütün olarak okunması ancak üç ayrı bölümden oluşması (dua, ağırlama ve yeldirme) dikkat çekicidir (Akın, 2020: 102-104). Çalışmanın bu bölümünde Kırklar isminin geçtiği ve geçmediği örneklerle kısaca değinilecektir.

4.2.2.1. Semah Örneği 1

“Erzincan Semahı” olarak isimlendirilen bu semah, Kırklar semahının farklı bir varyantı olan ve Erzincan bölgesinde yerleşik olarak ikamet eden Alevi topluluklarının cem törenlerinde icra ettiği bir semah türüdür. “Erzincan Semahı” olarak bilinen söz konusu

semah metninde Kırklar ismi geçmemektedir fakat cem törenindeki yeri ve icra ediliş şekliyle bağlantılı olarak Kırklar semahı isimlendirmesi yapılabilmektedir. Dedemoğlu ve Âşık Dertli mahlaslı olarak söylenmektedir. Ağır lama, yürüme ve yeldirme gibi farklı bölümleri vardır.

Ağır lama Bölümü

Gitme turnam gitme nerden gelirsin
Sen nazlı canana benzersin turnam
Her bakışta beni mecnun edersin
Gönülden mihmana benzersin turnam

Has nenni nenni dost nenni nenni

Kaşlarına mim duası yazılır
Cemaline türlü benler düzülür
Seni sevmeyenler Hak'tan üzülür
Pir Balım Sultan'a benzersin turnam

Has nenni nenni dost nenni nenni

Yürüme Bölümü

Pir Balım Sultan'a benzersin turnam
Yürü turnam yürü canana yürü

Turnam gökyüzünde pervane döner
Dertli âşıklara badeler sunar
Âşıkların senden inayet umar
Tabib-i Lokman'a benzersin turnam

Yeldirme Bölümü

Allah Allah Allah Allah
Hü dey hü dey hü dey hü dey

Bugün ben pirimi gördüm
Gelir salını salını
Selamına karşı durdum
Bağrım delini delini

Hü dey hü dey hü dey hü dey
Bağrım delini delini

Gel dedim yanıma geldi
Gamzesi sinemi deldi
Bir izzetli selam verdi
Aldım sevini sevini

Hü dey hü dey hü dey hü dey
Aldım sevini sevini

Kaynadı karıştı kanım
Ezelden severdi canım
Sen benimsin bende senin
Dedim sevini sevini

Hü dey hü dey hü dey hü dey
Dedim sevini sevini

Kıymetin paha biçilmez
Cemalin nurdan seçilmez
Vakitsiz güller açılmaz

Derdim gülünü gülünü

Hü dey hü dey hü dey hü dey

Derdim gülünü gülünü

Dedemoğlu der ağlatma

Yüreğim oda dağlatma

Varıp yâdlara bağlatma

Zülfün telini telini

Hü dey hü dey hü dey hü dey

Zülfün telini telini (Onatça, 2004: 145-147).

4.2.2.2. Semah Örneği 2

Şanlıurfa'nın Haliliye ilçesine bağlı olan Kısas beldesinde yaşayan ve Çelebi süreğine bağlı olan Alevi topluluklarının cem törenlerinde Miraçlamanın okunmasının hemen ardından dede gülbenk (dua) verir. Duanın hemen ardından ise bir düvazı imam icra edilir. Hemen sonrasında ise yazacağımız semah örneği okunur.

Birinci Yürüyüş

Çağrışa çağrışa havada turnam

Bağdat'tan mı geldin ağzında hurma

Emanetin sana sılama uğra

Eğlen turnam eğlen pire gidelim

Ali'nin çağırdığı yere varalım

Hasan'la Hüseyin'i zeyrat edelim

On İki İmam lara yüzler sürelim

Eğlen turnam eğlen pire gidelim

Kerbela ölünden sakin mi geldin
Ne yaman ötersin bağırmı deldin
Sen de benim gibi yetim mi kaldın
Eğlen turnam eğlen pire gidelim

Ağlamışam ela gözde yaşım var
Boyamışam her boyakta işim var
İmam Hüseyin eşiğinde başım var
Eğlen turnam eğlen pire gidelim

Kul Hüseyin'im der ki kaynadım coştum
Bu aşkın elinden serimden geçtim
Çağrışa çağrışa aralar aştım
Eğlen turnam eğlen pire gidelim

İkinci Yürüyüş

Devredip gezersin dar-ı fenayı
Bağdat diyarına vardın mı turnam
Medayin şehrinde Fatma Ana'yı
Makamı ordadır gördün mü turnam

Medayin şehrinde Selman'a varıp
Bağdat'ta Kazım'ın kabrini görüp
Baş eğip hem eşiğine yüz sürüp
İkrara bend olup durdun mu turnam

Hazreti Eyyüb'ün nikabın kaldır
Tende iki kurt var neye maildir
Biri ipek sara birisi baldır
Bunların sırrına erdin mi turnam

Veysel Karan gezer idi Yemen’de
Serin verdi On İki İmam yolunda
İmam Mehdi hangi vakt-i zamanda
Nasıl zuhur eder sordun mu turnam

Bizde beli dedik bizden uluya
İman alıp ikrar verdik Veli’ye
Necef deryasında İmam Ali’ye
Bu deryaya yüzler sürdün mü turnam

Hür şehit de Kerbela’da çürümez
Haktan izin yoktur kalkıp yürümez
İmam Hüseyin’in kanı kurumaz
Şehitler serdarın gördün mü turnam

Behlül evcik yapar idi zeminde
Makamını gördü uçmak evinde
Kul Yusuf’um erenlerin ceminde
Kırkların darına durdun mu turnam

Kul Hüseyin’im der ki Hakk’a varalım
Varıp dergâhına yüzler sürelim
Can baş feda edip Şah’ı görelim
Sen de o sultanı gördün mü turnam

İkinci Çark

Allah Allah sen dururken
Ya ben kime yalvarayım
Senin ismin Gaffar iken

Ya ben kime yalvarayım

Kabrinden kalk deyince
Aç defteri bak deyince
Hayırlı amel yok deyince
Ya ben kime yalvarayım

Od kazanı kaynayanda
Başta beyin kaynayanda
Karanlık kabre varanda
Ya ben kime yalvarayım

Habibin şafı kılmazsa
Sualin kolay gelmezse
Ya senden imdat olmazsa
Ya ben kime yalvarayım

Ağırlama

Yaralarım göz göz oldu oyuldu
Hon etti bağrıma bir pire sebep
Her gelenler bizi taşlar ayaklar
Budur ahvalimiz bir pire sebep

Nenni de nenni nenni dost nenni nenni has nenni nenni

Cemalin şulesi düştü cihana
Sendeki dilbere olmaz bahane
Yitirdim aklımı kaldım divane
Hep mecnun gezerim bir pire sebep

Nenni de nenni nenni dost nenni nenni has nenni nenni

Delili der aşk kitabın açarım
Gözüm yaşın deryalara saçarım
Pir elinden ağı olsa içerim
Koy desinler ölmüş bir pire desinler

Nenni de nenni nenni dost nenni nenni has nenni nenni

Çıkış

Eğer gider isen dost ellerine
Bir namemiz vardır alın turnalar
Gönül hayran kaldı hub tellerine
Arayıp o piri bulun turnalar

Başına geleni söyle prime
Merhamet eylesin ah u zarıma
Yüzlerin sürün ol hünkârıma
Bir saat üstünde dönün turnalar

Ordan zeyrat edin Sultan Balım'ı
Huzurunda arz eyleyin halimi
Varamadım kış bağladı yolumu
Acıyıp benim için yanın turnalar

Aklım aldı bir güzelin mevali
Gitmez derunumdan aşk u hayali
Görmeden geçmeyin nur-ı cemali
Bir saat üstünde dönün turnalar

Sıtkı der ki kurban Ali soyuna
Kurban olam kaşlarının yayına
Gökte melaikler durdu darına
Arzu halim pire sunun turnalar

Son Çark

Derdim ondur çün dokuzu diyemem ağyare ben
Sekizinde kaldı aklım yedide avare ben

Çün altısı bende ise beşte çekmenem elem
Dörtte Huda'm lütfeylerse üçte bulam çare ben
Der Nesimi çün bu gönül ikiden hali değil
Ol sebepten gece gündüz yalvarırım bire ben (Akın, 2020: 126-130).

4.2.2.3. Semah Örneği 3

Dertli Divani'nin seslendirdiği ve İstanbul'da yapılan cem törenlerinde yaygın olarak icra edilen semah örneğidir. İlgili semahın içerisinde Kırklar ismi geçmektedir.

Başım açık yalın ayak yürüttün
Sen merhamet eyle lebb-i balım yar
Yüreğimi ceviz gibi çürüttün
Senin aşkın büktü kadd-i dalım yar

Çektirme cefalar yandırma nara
Yitirdim aklımı oldum divane
Köşeyi vahdette koyma avare
Dar-ül aman Cemalettin Veli'm yar

Sıtkı yakma ömrüm kal-u kıl ile

Hazine bulunmaz kuru fal ile
Yırtık gömlek ile eski şal ile
Daha böyle nasıl olur halim yar

Kerbela çölünden sakın mi geldin
Ne yaman fırgatlı ötersin turnam
İmam Ali katarına uyuban
Kırkların semahın tutasın turnam

Kırklar senin ile bilebilir bile
Yediler hizmetin ol mail ola
Ol Hızır Nebi'de yardımcın ola
Güruh-u Naci'ye eresin turnam

Evvel bahar yaz ayları doğanda
Semah tutup gökyüzüne ağanda
Yavru şahin tellerine değende
Ali'm dost dost diye ötesin turnam

Ali'nin avazı sende bulundu
Ne yaman ötersin bağrım delindi
Ol pirden bir haber al da gel şimdi
Gönlümün gamını atasın turnam

Dedemoğlu Durmuş katlini yazar
Oturmuş ağdevin bendini çözer
Mecnun Leyla için çölleri gezer
Can ver ki canana yetesin turnam

4.2.2.4. Semah Örneği 4

Malatya ilinin Hekimhan ilçesine bağlı olan Ballıkaya (Mezirme) beldesinde yaşayan Alevi topluluklar Şah İbrahim Veli Ocağı mensubudur. Bölgedeki söz konusu ocak ve mensuplarının yürüttükleri cem törenlerinde icra edilen Ali Nur semahından bir dörtlükle Kırklar söylencesi şu şekilde yer almıştır:

On İki İmam lara perva tutanlar
Cahd edip menzile Şah'a gidenler
Hazreti Fatıma'yla pervane dönenler
Uğradım Kırklara tevhide doğru (Akın, 2020: 132).

4.2.2.5. Semah Örneği 5

Balıkesir ilinin Bigadiç ilçesine bağlı olan Güvem Çetmi köyü merkezli olan Köse Süleyman Ocağı'na bağlı taliplerin cem törenlerinde Fatma Ana (Garipler) olarak isimlendirilen semahın bazı bölümlerinde Kırklar ismi geçmektedir. Söz konusu semah iki yahut üç bacı ile söylenmektedir. Semah örneğinden iki kıtalık bir bölüm:

Kapıyı çaldı Kırkların birisi
Birisinden var oldu cümle varısı
Sarıkaya derler Şah'ın korusu
Konalım İmam Hüseyin aşkına

Sarayın altından akıyor arklar
Kuruldu semahlar dönüyor çarklar
Bir üzümü kırka bölen o Kırklar
Bölelim İmam Hüseyin aşkına (Kayhan Kılıç, 2018: 129).

4.2.3. Cem Törenlerinde Okunan Gülbenkler Bağlamında Kırklar

Alevi inancının sözlü geleneğinde gülbenklerin önemli bir yeri vardır. Cem törenleri

içerisinde dedelerin ve zakirlerin okudukları gülbenkler varken, cem töreninde görevli olan ve çoğu zaman on iki hizmet olarak anılan cem görevlilerinin de yer yer gülbenk okuduklarını söylemek mümkündür. Cem törenine katılmış olan canlarında okunan gülbenklere eşlik edebildiğini, dualarda ise duanın son kısmında ve belirli yerlerinde Allah Allah diyerek okunan gülbenklere katılım gösterdiklerini söyleyebiliriz.

Hizmet sahipleri olan ve cem esnasında sıralı bir şekilde gelecek olan bölümlerin görevlileri hizmetlerini gerçekleştirdiği anda okudukları gülbenk ya da dualarda bu bağlamda değerlendirilebilir⁴⁵.

4.2.3.1. Gülbenk Örneği 1

Mersin’de yaşayan Tahtacı Alevilerinin cem törenlerinde dede tarafından okunan ve “Dar Hayırlısı” olarak isimlendirilen gülbenkte Kırklar ismi şu şekilde geçmektedir: Yüzün yerde, özün dar-ı Mansur’da ola, Hak Muhammed Ali yardımcın, gözcün bekçin ola. Şah erenler demine Hü! (Selçuk, 2005: 98).

4.2.3.2. Gülbenk Örneği 2

Balıkesir’de yaşayan Tahtacı Alevilerinin cem törenlerinde, cemin hemen başlangıç kısmında dede tarafından okunan gülbenk metninin bir kısmında Kırklar kendine şu şekilde yer bulmuştur:

... üçler, beşler, yediler, on ikiler, on dört masumlar, on yedi kemerbestler, Kırklar, pirimiz hünkâr Hacı Bektaş Veli yardımcımız, bekçimiz ve gözcümüz ola... (Şahin, 2013: 127).

4.2.3.3. Gülbenk Örneği 3

Eskişehir’de yaşayan ve Şücaüddin Veli Ocağı’na mensup olan Alevi bireylerin cem törenlerinde dedenin posta oturmasının ardından okuduğu gülbenk metninin iki ayrı bölümünde Kırklar ismi şu şekilde geçmiştir:

45 Cem töreninde olan ve on iki hizmet olarak isimlendirilen hizmet grubunda yer alan görevliler: Mürşit, Rehber, Gözcü, Çerağ, Zakir, Faraş, İznikçi, Kurbancı, Sakacı, Peyik, Semahçı, İbrikçi.

Darlarınız, menzilleriniz kabul, muratlarınız hâsıl olsun. Üçler, beşler, yediler, On İki İmam lar, on dört masum paklar, on yedi kemerbestler, Kırklar, yetmiş iki şehid-i Şüheda durduğunuz dardan, çağırdığınız pirden haberdar olsun. İmam Hüseyin'in, Ehl-i Beyt'in yolundan ayırmasın. Seyyid Sultan Şücaüddin Veli Hazretleri şefaatiniz olsun. Gerçeğe Hü! (Demirtaş, 2015: 236).

... üçler, beşler, yediler, On İki İmam lar, on dört masum paklar, on yedi kemerbestler, Kırklar, yetmiş iki şehid-i şüheda yapacağımız ibadetlerden haberdar ola... (Demirtaş, 2015: 237).

4.2.3.4. Gülbenk Örneği 4

İmam Cafer-i Sadık buyruğunda ise cem kapanışında okunan gülbenkte Kırklar şu şekilde yer bulmuştur:

Oturan, duran, kolsuz gaybetsiz evine varan hazıran, gaiban, piran, civanan, üçler, beşler, yediler, Kırklar, kerem-i evliya. Allah eyvallah. Cümle gerçekler demine Hü! dost (Aytekin, 1958: 270).

4.2.3.5. Gülbenk Örneği 5

Diyarbakır yöresindeki Alevi ocaklarına ve aşiret yapılanmalarına mensup olan Alevi bireylerin cem törenlerinde okudukları bir başka gülbenk örneği ise: Allah Allah! ... Ahir zaman peygamberi, şefaatkanımız Muhammed Mustafa'nın yüzü suyu hürmeti için! Bindiği Burak'ın, çıktığı miracın, gördüğü aslanın, ağzına attığı hatemin, konuştuğu doksan bin kelamın, yüzü suyu hürmeti için; indirdiği tarik-i tercümanların yüzü suyu hürmetine bin günahımızı bir gerçeğe bağışlamış olasan. Ya Rabbim cemimiz cem ola, cemimiz Kırkların cemi ola, Kırklar gelmiş, görmüş göz, gönül katmış ola. Gerçeğe Hü! mümine Ya Ali! (Akın, 2017: 301-305).

Bütün gülbenk örnekleri ve özellikle en son yazmış olduğumuz gülbenk örneğinin

içeriklerine bakıldığında, Aleviliğin yazılı kaynaklarında geçen terimlerin tamamını bu bölümde de görmek mümkündür. Hz. Peygamber'in Miraç yolculuğu bağlamında kullanılan bütün terimlerin Aleviliğin yazılı ve sözlü kaynaklarına önemli ölçüde yansımış olması, Alevi inancının Miraç hadisesine kendi özgün yaklaşımı ile çok fazla önem verdiğinin göstergesi niteliğindedir. Söz konusu terimleri sıralayacak olursak: Burak, aslan, hatem, doksan bin kelim, Miraç ve Kırklar gibi terimleri öncelikli olarak sıralamak mümkündür.

4.3. Alevi İnancında Kırkların Zahir Yönü

Alevilik inancı çerçevesinde olan Kırklar kültürünün dolayısıyla da Hz. Peygamber'in Miraç hadisesinin anlaşılabilmesi için tasavvufi bakış ile birlikte batını değerlendirme yapmanın da gerekliliği önceki bölümlerde vurgulanmıştı. Çalışmanın bu aşamasında ise Kırklar kültürünün tasavvufi ya da batını aşamalarından ziyade olarak zahir olan yönleri incelenecektir. Daha net ifade etmek gerekirse; Alevi bireyler için Kırklar olarak nitelendirilen grubun aslında Hz. Peygamber'in yanında yer alarak, daimî olarak kendisine destek olmuş ve sahabeleri konumunda olan şahsiyetleri temsil ettiğini söylemek yerinde olacaktır. Yani zahiri olarak değerlendirme yapacak olursak Kırkların aslında yaşamış olan kişiler olduğu yorumunu yapmak ve Aleviliğin Kırklar kavramının zahir ve batın olan yönlerinin varlığını belirtmek mümkündür.

Kırkların tam olarak kim ya da kimlerden oluştuğu Alevilik araştırmacıları tarafından farklı görüşler belirtilerek izah edilmeye çalışılmıştır. Bu görüşler arasında on yedi kemerbestin ve on iki hizmet görevlilerinin de Kırklara dâhil olduğunu, bunlarla birlikte dört tane meleğinde söz konusu topluluk içerisinde yer aldığını söylemek mümkündür. Belirtmekte fayda var ki Hz. Muhammed'in sahabelerinden olan bazı kimseler ve peygamberliği döneminde kendisine desteklerini koşulsuz olarak sunan yakınları da söz konusu topluluğun içerisinde yer almışlardır (Akın, 2020: 193-198).

Esat Korkmaz'a göre Kırkların arasında yer alan şahsiyetler:

- Hatice'tül Kübra

- Muhammed Mustafa
- İmam Ali
- Fatımatüz-Zehra
- İmam Hasan-ı Müçteba
- İmam Hüseyin Şehid-i Kerbela
- Selman-ı Farisi
- Veysel Karani
- Huzeyfetül Yemani
- Ebuzer Gaffari
- Ammar bin Yaser
- Ümmü Seleme
- Ümmü Hani
- Ümmü Mektum
- Üsame
- Salih
- Bilal-i Habeşi
- Zeyd bin Haris
- Zeynep
- İbni Abbas
- Akil (Ukayl)
- Cafer-i Tayyar
- Fazıl bin Cebel Kamber
- Kümeyl bin Ziyad
- Malik bin Harisül Ejder
- Meysemi Temmar
- Reşid-i Nacer
- Hacer bin Adiy
- Amr bin Hümeysra
- Muhammed bin Ebubekir

- Sait bin Cübeyr
- Cabir (Cabir el-Ensari)
- Suheybi Rumi
- Dıhyetil Kelbi
- Ümmü Eymen
- Ebu Deccene
- Kırklara dâhil edilen melekler (Korkmaz, 2008: 47).

Kırkların; yirmi üç erkek ve on yedi kadından olmayıp Hz. Muhammed'in etrafında kümelenen, sayısını da tam olarak bilmediğimiz kadın, erkek ve çocuklardan oluşan bir grup ile tanımlanması dikkat çekicidir. Adı geçen şahsiyetlerin birçoğunun Hz. Peygamber ve Hz. Ali'ye yakın olan kimseler olduğu da görülebilmektedir. Esat Korkmaz Kırkların isimlerini bu şekilde sıralayarak kaynak belirtmeksizin bu grubun içerisinde meleklerinde olduğunu belirtmiştir (Akın, 2020: 195).

Bu isimlerden yola çıkarak Kırkların ceminin erkekler ya da kadınlar olarak ayrılması söz konusu değildir. Her iki cinsin de ibadetlerini bir arada gerçekleştirdiklerini ve beraber cem yaptıklarını belirtmek mümkündür. Kadınların ve erkeklerin söz konusu cem töreninde birbirlerinden ayrı olarak bulunmadıklarını hem kaynaklarda hem de dedelerin anlatılarında görmek mümkündür.

Bülent Akın'da on yedi kemerbest olarak anılan şahsiyetlerin, Kırkların içerisinde yer aldığı düşüncesini desteklemiş ve çeşitli kaynaklardan örnekler göstermiştir. Kırkların içerisinde yer alan on yedi kemerbestin isimlerini şu şekilde sıralamıştır:

On yedi Kemerbest:

- Selman-ı Farisi
- Muhammed ibn-i Ebu-Bekir
- Malik-i Ejder
- Ammar ibn-i Yaser

- Veysel Karani
- Ebu-Zer-i Gaffari
- Huzeyme ibn-i Haris
- Abdullah ibn-i Bedi-i Hazai
- Abdullah ibn-i Adil Haris
- Ebül-Heysemüt-tihani
- Haris-i Şeybani
- Haşim ibn-i Utbe İbn-i Ehi-Vekkas
- Muhammed İbn-i Ebi-Huzeyfe
- Kamber Ali Sultan
- Mürtefi' İbn-i Vezza'
- Sa'd İbn-i Kays-i Hemedani
- Abdullah İbn-i Abbas (Oytan, 1956: 258-260; Türkmani'den (1948: 32-33) Akt. Akın, 2020: 196-197; Ulusoy, 1986: 192-193).

Bülent Akın aynı zamanda on iki hizmetle görevli olan şahsiyetleri de Kırkların içerisinde değerlendiren görüşü destekleyerek bu hizmetle görevli olan şahsiyetleri farklı kaynaklar eşliğinde örneklendirip on ikiden fazla olduğunu belirterek şu şekilde sıralamıştır:

On İki Hizmet:

- Muhammed Mustafa (Mürşit)
- Aliyyü'l Mürteza (Rehber-Saki)
- Cebail (Gözcü-Rehber-Peyik)
- Cabir el-Ensari (Çarağcı)
- Bilal-i Habeşi (Zakir)
- Selman-ı Farisi (Süpürgeci-Tezzekar)
- Huzeymet el-Ensari (İznikçi)
- Mahmud el-Ensari (Kurbancı)
- Ebu-Zer-i Gaffari (Semahçı)

- İmam Hasan (Kapıcı-Tarikçi)
- İmam Hüseyin (Saka)
- Amri Eyyar (Peyik)
- Kamber (Lokmacı/Sofracı)
- Veysel Karani (Çaycı/Kahveci)
- Fatıma-tüz-Zehra (Semahçı) (Akın, 2020: 197-198).

Çalışmanın bu aşamasında, Alevi inancındaki Kırklar kültü dolayısıyla da Hz. Peygamber'in Miraç hadisesinin zahir olan yanına değinildi. Bu bölümde vurgu yapmak istenilen temel noktanın; Alevilikte olan Kırklar kavramının tasavvufi ya da batını yanlarının varlığı ile birlikte, zahir olan yanının varlığını da göstermeye çalışmak olduğunu belirtmekte fayda var. Belirtilmesi gereken bir başka önemli husus ise ismi geçen şahsiyetlerin arasında erkeklerle beraber kadınların da olması ve Kırkların ceminin, erkekleri ve kadınları ayırmaksızın gerçekleştirilmiş olmasıdır.

SONUÇ

Sünni ve Şii mezhepleri ile Alevi inanç sisteminin Miraç hadisesine olan yaklaşımlarını, ilk etapta benzer olması bağlamında Sünni ve Şii mezheplerini değerlendirip, sonrasında ise Alevi inanç sistemini değerlendirerek birbirleri arasındaki fark ve benzerlik hususlarına değinilmeye çalışılacaktır. Sünni ve Şii mezhepleri ile Alevi inanç sisteminin ilk kaynağı olarak Kur'an-ı Kerim'i belirleyip, ilgili bölümlerinden hareketle çalışmanın rotası belirlenmiştir.

Sünni ve Şii mezheplerinde önceki bölümlerde belirttiğimiz gibi gözle görünen ciddi bir farklılık yoktur. Buradan hareketle Hz. Muhammed'in yaşadığı zaman diliminde yaşayan ve kendisine yarenlik eden kişilerin görüşleri ile fikirlerini, yani erken dönem hadis kaynaklarındaki Miraç anlatılarını ele alıp sahabelerin Miraç hakkındaki söylem ve düşüncelerine bakarak fikir edinmeye çalışılmıştır. Hemen ardından ise sahih olarak genel kabul görmüş bazı hadis yazarlarının Miraç hadislerini ele aldık ve Sünni ile Şii mezheplerinde Miraç hadisesinin genel olay örgüsünü ortaya koymaya çalıştık.

Çalışmada Sünni mezhebi için ilgilendiğimiz kaynakların ve Şii mezhebi için önemli olan bazı ulema görüşlerinin, Hz. Peygamberin Miraç hadisesi üzerine olan bakış açılarının ana hatlarıyla aynı olduğunu söylemek mümkündür. Miraç hadisesini anlayabilmek ve yorumlayabilmek için iki mezhep de söz konusu hadisenin ruhen mi yoksa cismen mi yaşandığı ya da rüya halinde mi gerçekleştiği gibi sorular üzerine hareket ederek konuyu çözüme kavuşturmaya çalışmışlardır. Bu sorular iki mezhep için geçerlidir ve ortaya konulan cevaplar da çoğunluk olarak ortak cevaplardır. Sünni mezhebinde ve Şii mezhebinde Miraç hadisesinin cismani olarak ya da ruhen yaşandığını savunan şahsiyetlerin görüşleri ilgili bölümlerde ayrıntılarıyla verilmiştir.

Sünni ve Şii mezheplerinin Miraç hakkında olan bazı çağdaş kaynaklarına bakıldığında aslında söz konusu kaynakların da çoğunluk olarak yukarıda bahsedilen bakış açıları dâhilinde geleneksel bir formda kaldıklarını belirtmek mümkündür. Bu bağlamda Sünni ve Şii mezheplerinin Hz. Muhammed'in Miraç hadisesine dair görüşleri ve tartışma konuları ortaktır. İki mezhep de çoğunluk olarak Hz. Muhammed'in İsra ve Miraç hadiselerini bir

bütün şeklinde değerlendirmiş, ruh beden birlikteliği ile yaşandığını ileri sürmüştür. Sünni-Şii mezheplerinin ardından Alevi inanç sisteminin Miraç hadisesine olan yaklaşımına bakacak olursak:

Özellikle Anadolu sahası ve komşusu olan diğer bölgelerde yaşayan sufilerin ve Alevi topluluklarının büyük çoğunluğu konuyu gaip erenlere, velayet makamına, abdallara, üçlere, beşlere, yedilere, on ikilere, Kırklara ve üç yüzler gibi kutsal kabul edilen makam ve sayılara dayandırmışlardır.

Alevi inancındaki Miraç hadisesinin karşılığının “Kırklar” olduğunu ve Miraç kavramının yerine “Kırkların Semahı, Kırkların Cemi ya da Kırkların Sohbeti” olarak kullanıldığını söylemek mümkündür ve bu konu buyruk kaynaklarında da bu şekilde izah edilmeye çalışılmıştır. Miraç kavramı ise kısaca Hz. Peygamberin Miraç yolculuğunda başına gelenleri ve dönüş yolunda gördüğü yeşil çatılı mekâna dâhil olmaya çalışması ile başlamıştır. Hemen akabinde dâhil olması, Kırklarla beraber cem yapması, Kırklar ile birlikte semah dönmesi, bir üzüm tanesini Kırklara cem esnasında lokma olarak pay etmesi ve tekrar yeryüzüne geri dönmesini konu edinen şiirlerin bestelenerek cemlerde zakirlerin sazları eşliğinde çalınıp söylenmesine Alevi inancı içerisinde Miraçlama isimlendirmesi yapılmıştır. Söz konusu olan besteler ise Miraçlama ya da Miraçname olarak anılmıştır.

Alevi inancının yazılı kaynakları birbirinden ayrılarak kısa tanımları yapılmış ve kategorize edilerek ele alınmaya çalışılmıştır. Bu bağlamdan hareketle ele alınan yazılı kaynaklarda Alevi inancı bağlamında Kırklar olgusunun bir hiyerarşik sisteme dayandığı anlaşılmıştır. Kırklar kavramı Aleviliğin temel direğini oluşturarak teolojisinin beslendiği en büyük kaynak olmuştur. Ricalü'l Gayb kavramını merkeze alarak: Kırkların aslında Alevi inancının kurucuları olduğunu ve yine yol/erkân kurallarının belirleyicileri olduklarını belirtmek mümkündür (Akın, 2020: 68).

Kırklar inancı bağlamında önemli olan bir başka konu ise Kırkların aslında bir kült olarak değerlendirilebileceği ve Kırkların kutsallığı ile beraber bir inanç sisteminin de aslında

kurucusu olduğu gerçeğini kaynaklarda görmek mümkündür. Kült kavramı hemen her dini unsurda ya da dinler arası ortak kültür etkileşiminde kendini göstermiştir. Buna en güzel örnek ise Dağ/Tepe kültü, Taş/Kaya kültü, ya da Ağaç kültü gibi eski Türk inancında yeri ve önemi olan kültler olarak sıralanabilmektedir (Ocak, 2017: 113-128). Kırklar kavramına da Alevi bireylerin bir noktada tapınma durumlarının olması ve yine Kırkların kutsallığına olan inanın son derece sağlam olması Kırklar kültü tanımlamasının yapılabileceğinin farklı göstergeleri niteliğindedir.

Alevilik bağlamında Miraç hadisesinin daha iyi anlaşılabilmesi için sözlü kaynakları da ele almak önemlidir. Çalışmada cem törenlerinde icra edilen Miraçlama ve semah örneklerine bakıldığında Kırklar olgusunun ne denli önemli bir konumda olduğunu görmüş durumdayız. Öte yandan Miraçlamaların ya da semahların belirlenmiş olan kısımlarında cem töreni içerisinde olan canların kurallara uygun olarak hareket etmesi ve gerekenleri yapması, ritüelin ve cem törenindeki canların aslında Kırklar kültüne ne kadar önem verdiğinin bir başka ispatıdır.

Daha öncede belirttiğimiz gibi farklı yörelerde gelenek görenek ve kültür gibi kavramlarla doğrudan bağlantılı olduğu anlaşılan ritüel içerisindeki bazı uygulamaların farklılaşması ise Alevi inancı içerisinde çoğunluk olarak dedeler ve alan araştırmacıları tarafından sıklıkla söylenen bir söz ile açıklanabilmektedir: “Yol bir sürekin bin bir.” Yani aslında çoğunluk olarak ana hatları ile yapılan uygulamalar aynıdır fakat ismini zikrettiğimiz kavramlar neticesinde bazı uygulamalar küçük noktalarda birbirlerinden ayrışabilirler. Kırklar kültü de yöresellikle beraber çeşitli anlatılar içerisinde cem törenlerinde söylenen semahlar, deyişler, gülbenkler ve Miraçlamalar olarak, ibadetin belirlenmiş bölümlerinde ceme katılanlar tarafından yapılacak olan uygulamalar (ayağa kalkma, secde etme, tekrar oturma vb. gibi) bağlamında bazı farklılıklar göze çarpmaktadır. Kırklar kültünün; Alevi bireylerin dini uygulamalarında, okudukları dualarda, gülbenklerde sıklıkla yer aldığı görülmüştür. Kırklar kavramının Aleviler tarafından; kötülüklerden ya da çıkmazlardan kurtulabilmek adına sığınılan kutsal bir yapı olduğuna inanılması ve sosyal yaşantılarında da sıklıkla dile getirilmesinden dolayı Alevi bireylerce kutsallığı sorgulanamayacak olan bir kült halini

almıştır. Sıraladığımız bu unsurların tamamını erken döneme kadar uzanan XII. yüzyıl Anadolu sahasında ve komşu coğrafyalarda aktif olarak görmek mümkündür. Ayrıca belirtilmelidir ki Kırklar anlatısının ve semahının hatta daha çatı bir kavram olarak Kırklar kültürünün tamamının günümüze getirilmesinin ve unutulmamasının en önemli sağlayıcıları şüphesiz olarak yazılı kaynaklar ile beraber sözlü kaynak konumunda olan dedeler ve zikirlerdir. Bununla beraber yazılı kaynakları kaleme alan önemli tarihi şahsiyetlerin ve günümüzde çalışmaları ile bu inanca hizmet etmiş araştırmacıların emeklerine değinmeksizin geçmek haksızlık olacaktır.

Tarihsel süreç boyunca toplumlar birbirleri ile gerek bireysel gerekse de toplumsal olarak etkileşim içerisinde olmuşlardır. Bu etkileşimin sonucunda ise kültürler arası irtibat gerçekleşmiş ve bununla beraber ortak kültürün oluşması sağlanmıştır. Ortak kültürün oluşmasıyla beraber farklı toplumların sosyal, ekonomik, siyasi ve hatta dini konularda yer yer birleşirken yer yer de ayrıştığı görülmüştür. Hz. Peygamberin Mîraç yolculuğu ise ortak kültürün birçok konuda oluşması sebebiyle bazı mezheplerde ortak bakış açısı sağlarken, bazı inanış biçimlerinde ise kendini genel kabulden daha farklı şekilde göstermiştir.

Sünni ve Şii mezheplerinde Hz. Peygamberin Mîraç yolculuğuna dair yapılan tartışmaların ya da araştırmaların konuları ve bakış açıları birbirlerine son derece yakındır. Alevi inanç sisteminde ise bu durum adı geçen diğer iki mezhepten daha farklı olarak karşımıza çıkmıştır. Aleviliğin konuya yaklaşımı ve uygulama biçimi izah etmeye çalıştığımız şekilleri ile biraz daha kendine özgüdür, Sünni ve Şii mezheplerinden daha farklı bir noktadır.

Alevilik inancının tarihsel olarak daha arkaik görülme şekillerinin, tasavvufî bakışını anlamak ve buna uygun değerlendirmeler yapmanın daha doğru olacağı kanısındayız. Bu hususa değinilmesinin en önemli sebebi ise Alevi inancının büyük oranda sözlü kaynaklardan beslenmiş olmasıdır. Kırklar anlatısı da Aleviliğin arkaik oluşumlarından geçerek günümüze ulaşmıştır. Aleviliğin arkaik oluşumlarında yaşamış sufilerin hem Aleviliğin günümüze evrilişinde hem de Kırklar inancı gibi inançlar bütünüünün anlatılarında önemi büyük olmuştur.

Anadolu topraklarında yaşayan Alevi topluluklarının tarihsel süreçte ve günümüzde düştükleri en büyük yanlış ise Şii mezhebi ile Alevi inanç sistemini birbirlerine denk görme yanlışsıdır. Günümüzün Şii mezhebi ile Alevi inanç sistemini birbirine yakın gören bu yanlışın naçizane olarak bizce asıl sebebi iki tarafın da Hz. Ali şahsiyeti üzerine olan hassasiyet durumundan kaynaklanmaktadır. Bu durum her ne kadar bu şekilde algılanmış olsa dahi aslında Alevi inanç sisteminin ve Şii mezhebinin Hz. Ali'ye bakış açıları farklıdır. Şii mezhebinin en büyük dayanağı şeriat kavramı olurken, Alevi inancının ise en büyük dayanağı kendi tasavvuf anlayışı olmuştur. Dolayısıyla Hz. Peygamberin Miraç yolculuğunu Şii mezhebi tıpkı Sünni mezhebi gibi algılayıp yorumlarken, Alevi inanç sistemi ise başvurduğu tasavvuf anlayışı ile Şii mezhebinden daha farklı olarak ilgili konuya yaklaşmış ve yorumlamaya çalışmıştır.

Alevi inanç sisteminin Miraç hadisesine bakış açısının söz konusu iki mezhepten farklı olmasının en büyük nedenlerinden biri de belirttiğimiz üzere kendine ait bir tasavvuf anlayışının olmasıdır. Tam olarak buradan hareketle Kırklar kavramının dolayısıyla da Miraç hadisesinin günümüz teknolojisi ve bakış açısıyla anlamlandırılmaya çalışılması kuvvetle muhtemeldir ki sonuçsuz kalacaktır. Kırklar kavramını sağlıklı bir şekilde anlayıp yorumlayabilmek için Aleviliğin tasavvuf anlayışına hâkim olmak gereklidir ve ilgili tasavvuf anlayışına göre olaylara bakıp değerlendirme yapmak son derece önemlidir. Yapılacak olan değerlendirmelerin yerinde olması için zahir yaklaşımdan ziyade olarak batın bir bakış ile konuya yaklaşmak gerekmektedir.

Çalışmanın bu bölümünde yaptığımız değerlendirmelerin ardından, Alevi inancındaki Kırklar algısını dolayısıyla da Hz. Muhammed'in Miraç yolculuğunu Sünnilik ve Şiilik mezheplerinden ayıran birçok konu mevcuttur. Söz konusu olan farklılıklara daha yakından bakıldığında aslında Alevi inancının Sünni-Şii mezheplerine göre Miraç kavramını ele alış şeklinin son derece kendine özgün bir biçimde olduğunu görmek mümkündür. Miraç hadisesini ilgili mezhepler ve inanç sistemi bağlamında ele aldığımızda Alevi inanç sistemini diğer mezheplerden ayıran çeşitli bulgular şunlardır:

1. Sünni ve Şii mezheplerinin kaynaklarına ve önemli şahsiyetlerinin görüşlerine bakıldığında Hz. Muhammed'in Miraç yolculuğunun anlatısı ve olay örgüsü birbirleri ile neredeyse aynı iken, Alevi inanç sisteminde olay örgüsü ve hatta aktarılan çeşitli kaynaklarda yer alan anlatılar Alevi inancına özgü anlatılardır, bu bakımdan diğer iki mezhepten ayrılmaktadır.
2. Sünni ve Şii mezheplerinde "Miraç" ismi genel kabul olarak kullanılırken, Alevi inanç sisteminde ise Miraç kavramı yerine çoğunluk olarak "Kırklar" kavramı oturtulmuştur. Alevi inancında Miraç ismi ise; daha çok karşımıza cem törenlerinde söylenen semahlarda çıkmıştır ve söz konusu semahlara da "Miraçlama" ya da "Miraçname" isimlendirmesi yapılmıştır. Bu husus da Aleviliği, Sünni ve Şii mezheplerinden ayıran başka bir durumdur.
3. Özellikle Sünni mezhebinde olan Miraç yolculuğunun anlatılarında Hz. Ali'nin yeri yoktur. Şii mezhebinde de bu durum hemen hemen aynı şekildedir. Ancak Alevi inanç sistemine bakıldığında ise "Hz. Muhammed ile birlikte Hz. Ali de" yapılan anlatılarda ve birçok yazılı kaynakta çoğunluk olarak kendini gösteren bir şahsiyet konumundadır. Bu durumda Alevi inanç sistemini, Miraç hadisesine bakış açısı olarak Sünni ve Şii mezheplerinden ayıran başka bir bulgudur.
4. Sünni ve Şii mezheplerinin Hz. Peygamberin Miraç yolculuğu üzerine yaptıkları tarihi ve çağdaş tartışma konularına bakıldığında, Miraç hadisesinin; mucize olup olmadığı, rüya halinde ya da ruh beden birlikteliğinde yaşandığı gibi çeşitli tartışma konuları ile karşılaşmıştır. Bu tartışmaların detayları ve cevapları çalışmanın ilgili bölümlerinde ayrıntıları ile verilerek ilgili tartışmaların sadece Sünni ve Şii mezheplerinde aynı olduğu tespit edilmiştir. Alevi inanç sisteminde ise anlatılan olay örgüsü

aynı kalmış, bu tartışmalara yer verilmemiş ve diğer mezheplerden farklı olarak Miraç yolculuğuna bu şekilde bir yaklaşım yapılmayarak daha geleneksel bir tutum takip edilmiştir. Bu konuda Miraç hadisesinin tartışma konuları bakımından Aleviliği, Sünni ve Şii mezheplerinden ayırmıştır.

5. Sünni ve Şii mezheplerinde Hz. Peygamberin Miraç yolculuğu ile doğrudan bağı bulunan bir ibadet ya da uygulama biçimi söz konusu değildir. Alevi inanç sisteminde ise tam aksi olarak cem törenlerinde Miraç yolculuğunu ve yolculuk esnasında Hz. Peygamberin başına gelenlerle beraber Hz. Ali ile On İki İmam ı da konu edinen Miraçlamaları vardır. Önemle belirtilmesi gereken bir diğer husus ise Alevi inancının cem törenlerinde Miraç yolculuğuna ayrılmış olan bölüm ya da bölümlerinin de mevcut olduğudur. Bu da Alevi inanç sistemini Sünni ve Şii mezheplerinden ayırmıştır.
6. Sünni ve Şii mezheplerinde Hz. Muhammed'in Miraç yolculuğunu müzikal anlamda bestelemek ya da notaya almak konusunda öne çıkan ciddi çalışmalar göze çarpmazken, Alevi inanç sisteminde ise Alevi inancı için önemli kabul edilebilecek şahsiyetler tarafından kaleme alınan şiirler bestelenmiş ve zaman içerisinde notaya da alınmıştır. Sünni mezhebinde edebi olarak yazılan manzum şiirler (miraciyeler) dikkat çekerken, Şii mezhebinde ise Hz. Muhammed'in Miraç hadisesini konu edinen temsili resimler ya da tasvirler kendini göstermiştir. Sünni-Şii mezhepleri ile Alevi inanç sisteminin Hz. Peygamberin Miraç hadisesi üzerine olan sanatsal çalışmaları bu şekilde olmuştur.
7. Sünni ve Şii mezheplerindeki Miraç anlatılarının Alevi inancındaki Kırklar anlatısı ile uyuşmadığı daha önceki bölümlerde de belirtilmişti. Konuya ayrı bir parantez açmak gerekirse, Alevi inancının Kırklar anlatılarında Hz. Peygamber'in dâhil olduğu semah ve ibadette kadınlarda mevcuttur ve aynı alanda erkeklerle beraber ibadetlerini gerçekleştirirler. Bu durum Sünni ve

Şii mezheplerine aykırı bir durumdur dolayısıyla bu yönden de Alevi inanç sistemi söz konusu iki mezhepten ayrılmaktadır.

8. Çalışmada, Sünni ve Şii mezhepleri ile Alevi inanç sisteminde kullanılan ana kaynak şüphesiz Kur'an-ı Kerim olmuştur. Fakat devamında ele aldığımız kaynaklar ise Sünni ve Şii mezheplerinde ortak kabul gören genel kaynaklar olurken, Alevi inanç sisteminde ise buyruk kitapları, velayetnameler, menakıbnameler, kelam-ı serencam kitapları, erkannameler ve daha farklı bazı kaynaklar kullanılmıştır. Bu sebeple Aleviliğin kendine ait özgün ve bir o kadar da geleneksel olan anlatıları ön plana çıkararak kaynakça bakımından da Sünni ve Şii mezheplerinden ayrılmıştır.
9. Şii mezhebi ile Alevi inanç sistemini birbirlerine yakın gören ya da benzeten görüşlerde yanılmaktadır. Bu durumun en büyük sebebi ise Şii mezhebi olguları çoğunluk olarak şeriatçı bir gözle değerlendirirken, Alevi inanç sistemi ise tasavvufi bir bakış açısıyla konulara yaklaşmıştır. Tam olarak bu durumdan hareketle Aleviliğin Kırklar kavramını Şii mezhebinin şeriatçı gözüyle değerlendirecek olursak, Kırkları anlama ve yorumlama aşamalarında ciddi sıkıntılar ile karşılaşılması kuvvetle muhtemel olacaktır. Bu sebeple Alevi inanç sisteminin Hz. Peygamberin Miraç yolculuğuna bakış şekli de haliyle Şii mezhebinden farklı olmuştur.
10. Belirtilmesi gereken bir başka önemli husus ise Sünni ve Şii mezheplerinde yazılı kültür Alevi inanç sistemine göre daha gelişmiştir. Buna karşın Alevi inanç sisteminin sözlü kaynakları daha ön plandadır. Bu durumun en büyük nedeni ise tarih boyunca Alevi topluluklarının uğramış oldukları baskılar ve şiddet ortamıdır. Alevi inancına mensup olan topluluklar tam olarak bu sebepten yazılı kaynaklar yerine çoğunlukla sözlü kaynaklar eşliğinde kendilerini ifade etmeye ve inanış biçimlerini gelecek nesillere aktarmaya çalışmışlardır. Böyle bir problemin sadece Alevi topluluklarının başına

gelmesi ve Sünni-Şii mezheplerinin böyle bir sıkıntıya maruz kalmamaları küçük gibi görünen ancak son derece önemli olan bir farklılıktır.

11. Alevi inanç sisteminin yazılı ve sözlü kaynaklarında hulül inancı kendini göstermiştir. Çalışmanın ilgili bölümlerinde de bunun örnekleri verilmiştir. Sünni-Şii mezheplerinde ise bu tür inançlara kesin suretle yer yoktur.
12. Sünni-Şii mezheplerinin Miraç hadisesi anlatılarına bakıldığında; Cebrail meleğin gelerek bir evin çatısını kaldırması ve Hz. Muhammed'in göğsünü açarak yıkaması, akabinde biniti olan Burak'a bindirerek önce İsra hadisesinin yaşanması, ardından da göğe doğru yükselip Miraç hadisesinin başladığı yazmaktadır. Alevi inanç sistemi kaynaklarında ise bu rivayetlerin söz konusu olmadığı ve doğrudan Miraç yolculuğunun başladığına yönelik ifadelerle konuya giriş yapıldığı tespit edilmiştir.
13. Sünni ve Şii mezheplerinde şeriatçı bakış açısının varlığıyla Miraç hadisesine yaklaşıırken Alevi inanç sisteminde ise Alevi inancının kendine ait olan tasavvufi yaklaşımıyla Miraç hadisesi değerlendirilmiştir. Bu da Alevi inanç sistemini Sünni-Şii mezheplerinden ayıran başka bir bulgudur.

Sünni ve Şii mezhepleri ile Alevi inanç sisteminin Hz. Muhammed'in Miraç hadisesine olan değerlendirmeleri detaylarıyla izah edilmiştir. Sünni ve Şii mezhepleri birden fazla konuda birbirleri ile yakın görüş içerisinde olurken Alevi inanç sistemi söz konusu hadiseye kendi dinamikleri doğrultusunda yaklaşarak değerlendirmiş ve Sünni-Şii mezheplerinden birçok konuda farklılık göstermiştir.

KAYNAKÇA

- Ağırakça, A. (2014). *Kaynaklar Işığında İsrâ ve Miraç Olayı*. Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi İlahiyat Bilimleri Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı.
- Akar, M. (1987). *Türk Edebiyatında Manzum Mirac-Nameler*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Akın, B. (2017). *Diyarbakır Yöresi Alevi Ocakları: Tarih İnanç ve Gelenek*. İzmir: Ege Üniversitesi Yayınlanmamış DT.
- Akın, B. (2020). *Mitten Tasavvufa Alevi Ritüellerinin Sır Dili Kırklar*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Aksay, E. (2016). *15-16. Yüzyıl Timurlu, Türkmen ve Osmanlı Miraç Tasvirleri*. İstanbul: Yayınlanmamış YLT.
- Altınok, B. Y. (2010). *Hacı Bektaş Veli Fevaid*. (G. Aytaş, Dü.) Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş-ı Veli Araştırma Merkezi Yayınları.
- And, M. (2010). *Minyatürlerle Osmanlı-İslam Mitologyası*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Apak, A. (2017). *Siyer-i Nebi: Hz. Peygamber'in (S.A.S.) Hayatı, Şahsiyeti, Daveti*. Siyer Araştırmaları Dergisi, 174.
- Arslanbaş, S. (2011). *Şeyh Nazmi Efendi'nin Mi'yar-ı İlahi Adlı Eserinin Günümüz Harflerine Aktarılması ve Tasavvufi İncelemesi*. İstanbul: Fatih Üniversitesi, SBE, TDE Anabilim Dalı Yayınlanmamış YLT.
- Aytekin, S. (1958). *Buyruk*. Ankara: Emek Basım Yayınevi.
- Ayvazoğlu, B. (2010). *Malik Aksel Türklerde Dini Resimler*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Bağcı, S. (2004). *"İslam Resim Sanatında Mirac" Özümsemiş Gelenek, Çağdaş Yorum Erol Akyavaş ve Miraçnamesi*. Ankara: T.C. Dışişleri Bakanlığı.
- Baharlu, İ. (2021) *Şah'ın Bahçesinde Şah İsmail Öncesi ve Sonrası Kızılbaşlık*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Baharlu, İ. (2021). *Safeviler Döneminde Sema (Semah) (Kronikler, Seyahatnameler ve Minyatürlerde)*. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi.
- Balcı, İ. (2012). *İsrâ ve Miraç Gerçeği*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Balcı, İ. (2013). *Hz. Peygamber ve Mucize*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Baldane, O. (2018). *"Çalgıbilimde Ortak Terminoloji: Türkiye ve Azerbaycan'daki Telli Çalgı*

- Adlarının Terimleşmesinde Öne Çıkan Dil Yapıları ve Faktörler". Yeni Türkiye.*
- Bozkurt, F. (2018). *Buyruk İmam Cafer-i Sadık Buyruğu*. İstanbul: Salon Yayınları.
- Bozkurt, M. (2010). *Sünnilik Şiilik Alevilik Vehhabilik Nedir*. Ankara: Özyurt Matbaacılık.
- Cebecioğlu, E. (2004). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Corbin, J., & Strauss, A. (2008). *Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory*. Thousand Oaks: Sage.
- Cura, U. (2012). *İmam Cafer-i Sadık Buyruğu Buyruk*. Ankara: Altınpost Yayınevi.
- Demirci, K. (1985). *Dinlerin Dejenerasyonu*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Demirtaş, M. (2015). *Horasan'dan Balkanlara Şücaaddin Veli Ocağı ve Erkanı*. İstanbul: Kalender Yayınevi.
- Denzin, N.K., & Lincoln, Y.S. (1998). *The landscape of qualitative research: Theories an issue*. London: Sage Publications.
- Eliade, M. (1990). *Dinin Anlamı ve Sosyal Fonksiyonu*. Ankara: Literatürk Academia.
- Elvirî, Muhsin (2006). *Zindigî-iy Ferhengî ve Endişe-yi Siyasî-yi Şiayan ez Sokut-ı Bağdat'ta Zuhur-ı Safevîye (h.656-907)*. Tahran: Danişgah-ı İmam Sadık.
- Emirmoezzî, Muhammed Ali (2015). *Teşeyyu': Rişeha ve Baverha-yı İrfanî*. (Çev. Nureddin Allahdînî), Tahran: Namek
- Gölpınarlı, A. (1958). *Menakıbı Hacı Bektaş-ı Veli "Vilayetname"*. İstanbul: İnkılab Kitabevi Yayınları.
- Güngör, Z. (2007). *Türk-İslam Edebiyatının Kaynağı Olarak Hadisler*. M. Söylemez (Dü.), Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı Konferansı. Çorum: İslami İlimler Dergisi Yayınları.
- Güzel, A. (2002). *Hacı Bektaş Veli ve Makalat*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- İsmail Taşpınar, "Refref", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/refref#1> (02.07.2022).
- Kaplan, D. (2014). *Alevi Bektaşî Klasikleri 5 Erkanneme I*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Karadaş, C. (2004). *Din ve Büyü: İslami Nokta-i Nazardan Bir Değerlendirme*. Usul İslam Araştırmaları 1.
- Karadaş, C. (2019). *İsra-Miraç Hadisesi Mahiyeti ve Gerçekliği*. Kisbu İlahiyat Dergisi.

- Karaman, H., Çağrııcı, M., Dönmez, İ., & Gümüş, S. (2018). *Kur'an Yolu Meali*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Kayhan Kılıç, S. (2018). *"Balıkesir-Bigadiç-Güvem Çetmi Köyü Köse Süleyman Ocağı Süreklilerinin Cem Semahları."* *Alevi Bektaşî Semahları*. (M. Ersal, & S. Kayhan Kılıç, Dü.) Ankara: Barış Kitap.
- Kayhan Kılıç, S. (2018). *"Güvenç Abdal Ocağı Gürgentepe Süreği Cem Semahları."* *Alevi Bektaşî Semahları*. (M. Ersal, & S. Kayhan Kılıç, Dü.) Ankara: Barış Kitap.
- Kelpetin, H. (2000). *Yaygın İslam Anlayışı (Klasik Dönem Osmanlı Geleneği)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi SBE.
- Kılıç, F., Arslan, M., & Bülbül, T. (2007). *Otman Baba Velayetnamesi (Tenkitli Metin)*. Ankara: Grafik Ofset.
- Korkmaz, E. (1997). *İmam Cafer Buyruğu*. İstanbul: Ant Yayınları.
- Korkmaz, E. (2008). *Kırklar Cemi*. İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi.
- Kurtoğlu, O. (2015). *Yozgatlı Nihani Velayet-name-i Hacı Bektaş-ı Veli*. Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları.
- M. Kâmil Yaşaroğlu, "Necm Sûresi", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/necm-suresi> (02.07.2022).
- Molu, A. (2001). *Mi'rac Hadislerinin Hadis Bilimi Açısından Değerlendirilmesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi, SBE, Temel İslami Bilimler Anabilim Dalı, Hadis Bilim Dalı, Yayınlanmamış YLT.
- Mustafa Öz, "Burak", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/burak#1> (02.07.2022).
- Mustan, D. B. (2010). *Alevi Cem Ritüelinde Canlandırılan Kırklar Söylencesini "Şiir-Müzik- Dans" ile İlişkisi*. Uluslararası Sosyal Araştırmalara Dergisi.
- Müslim, S.-İ. (1985). *Tercüme ve Şerhi*. İstanbul: Sönmez Neşriyat.
- Nebi Bozkurt, "Mescid-İ Aksâ", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mescid-i-aksa> (02.07.2022).
- Nebi Bozkurt, Mustafa Sabri Küçükbaşçı, "Mescid-İ Harâm", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mescid-i-haram> (02.07.2022).
- Nedvi. (2008). *Rahmet Peygamberi*. İstanbul: İz Yayınları.

- Ocak, A. Y. (2017). *Alevi ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Onatça, A. N. (2004). *"Kırklar Semahlarının İnançsal ve Yerel Müzik Karakteristiği"*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınlanmamış YLT.
- Oytan, M. T. (1956). *Bektaşîliğin İçyüzü, Dibi, Köşesi, Yüzü ve Astarı Nedir*. İstanbul: Maarif Kitaphanesi.
- Öz, Ş. (2012). *Siyer'e Giriş*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Öztürk, N. (2020). *Siyer-i Veysi'nin Miraç Bölümü Muhteva Özellikleri*. Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.
- Öztürk, Y. (2014). *Muhtelif Yönleriyle Mi'rac Mucizesi*. Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.
- Pala, İ. (1986). *"Miraç" Miraciye (Miraçname) (Devirler, İsimler, Eserler, Terimler)*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Paşa, A. (2000). *Garib-Name I*. İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Paşa, A. C. (2004). *Peygamber Efendimizin Hayatı*. İstanbul: İz Yayınları.
- Saduk, M. B. (2002). *Sıfatü's-şia*. Tahran: Kanun-i Abidi.
- Saduk, M. B. (2013). *El-emali li-Şeyh Saduk*. Tahran: Kirapçi.
- Salih Sabri Yavuz, "Mi'rac", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mirac> (02.07.2022).
- Sarıçam, İ. (2003). *Hız. Muhammed ve Evrensel Mesajı*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Seguy, M. R. (1977). *The Miraculous Journey of Mahomet: Miraj-Nameh*. New York: George Braziller.
- Selçuk, A. (2005). *Tahtacılar Mersin Tahtacıları Üzerine Bir İnceleme*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Soltani, A. M. (2017). *Serencam, Velayetname ve Buyruk'ta Alevilerin Ortak İnançları*. Alevilik-Bektaşîlik Araştırma Dergisi.
- Süleyman Uludağ, "Sidretü'l-Müntehâ", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sidretul-munteha#1> (02.07.2022).
- Şahin, H. İ. (2013). *Çepniler Tarih İnanış ve Halkbilimi*. Ankara: Altınpost Yayınları.

- Şebber, A. (1997). *Hakkü'l-yakin fî Ma'rifet-i Usulü'-din*. Beyrut: 'Aalami li-Imatbuat.
- Şeriati, A. (1998). *Muhammed Kimdir*. Ankara: Fecr Yayınları.
- Tabatabai, M. H. (1990). *Tefsirü'l-mizan*. Kum: Bünyad-ı İlmi ve Ferhengi-yi Allame.
- Taşgın, A. (2013). *Dediği Sultan ve Menakıbı Konya ve Çevresinde Ahmet Yesevi Halifelerinin İzleri*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Tatçı, M. (1998). *Yunus Emre Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tatlı, B. (2000). *Kütüb-i Sitte'de İsrâ ve Miraç Hadiseleri*. İstanbul: Ulusal Tez Merkezi.
- Tosun, N. & Eraslan, K. (2019). *Hoca Ahmed Yesevi Külliyyatı*. Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları.
- Türkmani, K. (1948). *Alevilik-Doğuşu Yayılışı ve Hususiyetleri*. Ankara: Sakarya Basımevi.
- Uludağ, S. (2002). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.
- Uludağ, S. (2008). *Ricalü'l Gayb Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Uludağ, S. (2009). *Sidretü'l Münteha*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.
- Ulusoy, A. C. (1986). *Hünkâr Hacı Bektaş Veli ve Alevi Bektaşî Yolu*. Ankara: Yayımlanmamış YLT.
- Vaktidolu, A. A. (1996). *Abdal Musa Sultan ve Velayetnamesi*. İstanbul: Can Yayınları.
- Vaktidolu, A. A. (2018). *İmam Cafer-i Sadık Buyruğu*. İstanbul: Can Yayınları.
- Varol, M. B. (2004). *İlk Dönem İslam Siyasi Tarihinin Şekillenmesinde Horasan Bölgesinin Yeri ve Önemi*. Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.
- Veled, S. (1976). *İbtida-Name*. Ankara: Güven Matbaası.
- Yavuz, S. S. (2011). *İsrâ ve Miraç*. İstanbul: Pınar Yayınları.
- Yesevi, H. A. (2017). *Divan-ı Hikmet*. Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları.
- Yıldırım, R. (2009). *Tasavvufî Bir Yorum Olarak Alevilik-Bektaşîlik*. Ekev Akademi Dergisi.
- Yıldırım, R. (2021). *Aleviliğin Doğuşu, Kızılbaş Sufiliğinin Toplumsal ve Siyasal Temelleri 1300-1501*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yıldız, H. (2004). *Anadolu Aleviliğinin Yazılı Kaynaklarına Bir Bakış*. Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi.
- Yılmaz, R. (2016). *Siyer Kitaplarında Miraç Mucizesinin Ele Alınması*. Hadis ve Siyer Araştırmaları.

DİZİN

Alevi, iii, iv, vi, vii, 1, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 28, 32, 33, 34, 36, 37, 39, 45, 47, 48, 50, 51, 52, 55, 56, 57, 62, 74, 77, 79, 81, 82, 83, 86, 92, 93, 94, 95, 96, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 114

Alevilik, 3, 28, 32, 33, 34, 37, 39, 55, 56, 81, 96, 103, 104, 111, 113, 114, 116

Ayet, 9, 10

Babalar, 56

Batın, 4, 96, 105

Buyruk, 3, 5, 39, 45, 47, 48, 50, 51, 66, 83, 102, 108

Cem Törenleri, 93

Dede, 33, 50, 56, 86, 94

Dört Kapı Kırk Makam, 36

Ehl-i Sünnet, 8, 13, 23, 31

Erkân, 32, 36, 46, 48, 50, 61, 102

Erkanname, 46, 47, 50

Gaip Erenler, 33, 35

Gülbenk, 56, 86, 93, 94, 95

Hz. Ali, 5, 32, 36, 40, 42, 44, 47, 98, 105, 106, 107, 116, 117, 118, 119

Hz. Muhammed, vi, 1, 4, 7, 8, 10, 15, 20, 21, 22, 23, 30, 34, 35, 40, 42, 43, 44, 45, 49, 83, 96, 98, 101, 105, 106, 107, 109, 111, 113, 117, 125

Hz. Peygamber, 1, 2, 3, 4, 5, 8, 9, 11, 12, 13, 15, 16, 17, 19, 20, 21, 22, 23, 25, 26, 30, 31, 33, 35, 36, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 47, 50, 51, 52, 56, 95, 96, 98, 100, 110, 116, 120, 121, 122, 123, 124, 126, 127, 128

İnanç Sistemi, 8, 33, 39, 105, 108, 109

İsra, vi, vii, 1, 2, 4, 8, 9, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 19, 20, 22, 23, 24, 25, 26, 30, 31, 101, 109, 110, 112, 113, 114

İsra Hadisesi, 8, 13, 20, 24, 30

Kelam-ı Serencam, 48, 49, 50

Kırklar, vi, 3, 5, 6, 32, 33, 34, 36, 37, 42, 43, 45, 46, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 59, 60, 61, 65, 66, 67, 73, 76, 77, 80, 81, 82, 83, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 100, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 110, 112

Kur'an-ı Kerim, 1, 2, 4, 8, 9, 11, 12, 22, 24, 26, 101, 108

Menakıbnâme, 50, 51

Mezhep, 1, 27, 29, 31, 39, 101

Mi'raciyye, 2, 12

Mi'rac-Name, 2

Miraç, iii, iv, vi, 1, 2, 3, 4, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 33, 34, 36, 37, 39, 45, 46, 47, 48, 50, 51, 52, 55, 56, 63, 81, 95, 96, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 112, 113, 114, 116, 117, 122, 123, 124, 126, 128, 129

Miraç Hadisesi, 1, 7, 8, 9, 10, 12, 13, 14, 17, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 29, 30, 31, 33, 37, 45, 47, 48, 50, 101, 107, 109

Miraçlama, vii, 33, 34, 55, 56, 57, 62, 66, 69, 74, 77, 79, 83, 102, 103, 106

Necm, 1, 9, 10

On İki İmam, 27, 28, 32, 86, 88, 93, 94, 95, 107

Pir, 51

Ricalü'l Gayp, 34, 37

Rivayet, 12, 13, 14, 16, 20, 24
Semah, 81, 82, 83, 86, 91, 92, 93, 110

Siyer, 2, 4, 12, 14, 21, 22, 23, 25

Sufi, 34

Sünni, vi, 1, 4, 6, 8, 12, 14, 16, 17, 20, 21, 24, 27, 30, 31, 101, 102, 104, 105, 106, 107, 108, 109

Şii, vi, 1, 2, 4, 6, 16, 23, 27, 28, 29, 30, 31, 101, 102, 104, 105, 106, 107, 108, 109

Tarikat, 27, 28, 34, 46, 47, 76

Tasavvuf, 5, 35, 46, 105

Üçler, 34, 37, 54, 94, 95

Vecd, 82

Velayetname, 50, 51, 54, 113

yediler, 34, 37, 51, 52, 54, 94, 95

zahir, 3, 70, 96, 100, 105

yol, 21, 32, 36, 39, 46, 47, 48, 50, 58, 61,
102

zakir, 59

EKLER

Ek 1: Sünnilik, Şiilik ve Alevilikte Miraç Hadisesiyle İlgili Görseller

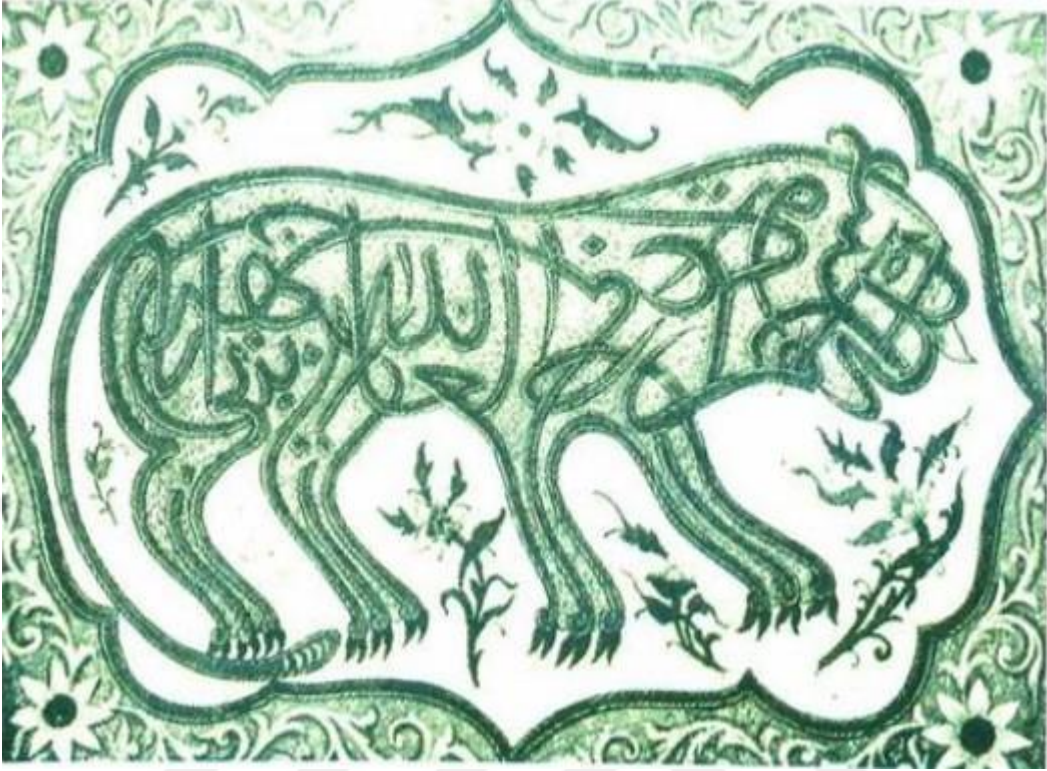
Hız. Peygamber'in Alevilik inancı değerkendirmesine göre Miraç yolculuğunu gerçekleştirdiği

esnada, aslan donunda karşısına çıkıp yolunu kesen Hz. Ali'nin tasvir edildiği minyatür alışması (Ayvazoğlu, 2010: 132).

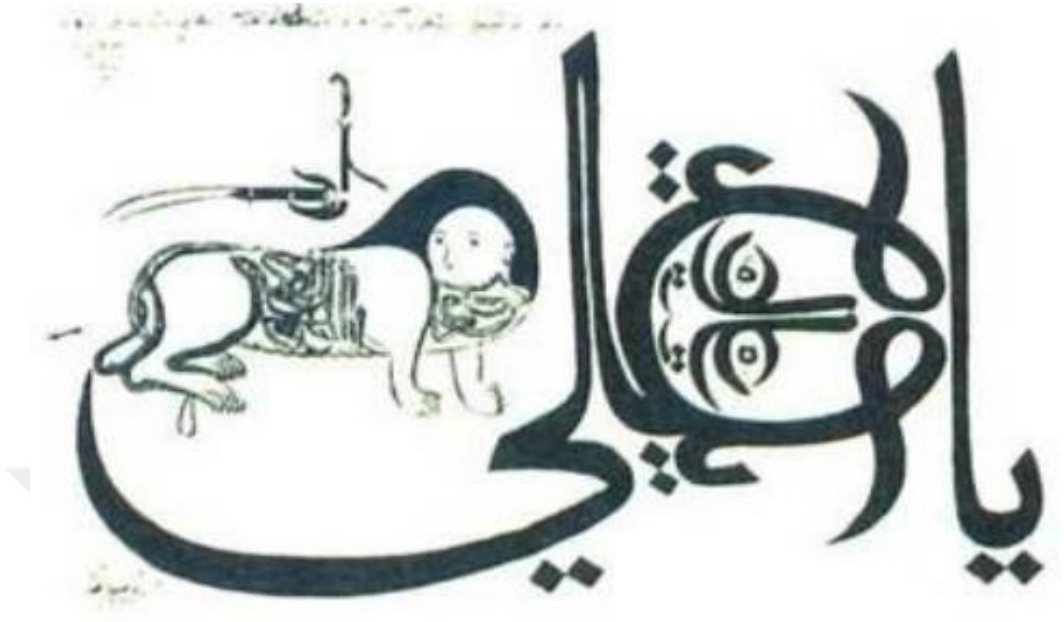

Hz. Muhammed'in Miraç yolculuğu esnasında aslan donunda karşısına çıkan Hz. Ali'ye nübüvvet yüzüğünü nişane olarak vermesini konu edinen minyatür çalışması (And, 2010: 299).

“Esadullahü'l-galib Ali bin Ebi Talib keremallahu vechehu'l-galib” ifadesini içerisinde barındıran ve Hz. Ali'yi aslan suretinde gösteren yazı ve resim çalışması (Ayvazoğlu, 2010: 77).

“Ya Ali” ifadesiyle çevrelenmiş ve aslan donunda olarak Hz. Ali’yi göstermiş olan başka bir görsel çalışma (Ayvazoğlu, 2010: 76).

Hız. Peygamber'in farz edilen elli vakit namazın beş vakte indirilmesi için Allah'a müracaat etmesini isteyen Hız. Musa ile olan konuşmasının temsili çalışması. Ayrıca bu çalışmanın Antoine Galland tarafından İstanbul'dan satın alarak Fransa'ya götürdüğü de bilinmektedir (Bağcı, 2004: 43-47).

Temiz elbiseli olan müminlerin Beytü'l Mamur içerisine girip Hz. Peygamber'in imamlığında namaz kılabilirken, temiz kıyafetli olmayan ve günahkâr olanların ise içeriye girememesini tasvir eden çalışma (Seguy, 1977: 27).

Hız. Peygamber'in Miraç yolculuğunda kendisine sunulan şarap, bal ve sütün arasından sütü seçerek içmesini konu edinen tasvir çalışması (Seguy, 1977: 35).

Hz. Peygamber'in Miraç yolculuğunda Hz. Âdem ile karşılaşmasını konu edinen çalışma. Bu çalışmada vurgu yapılan önemli konu ise Hz. Âdem'in daha uzun ve daha büyük olarak tasvir edilmiş olmasıdır (Seguy, 1977: 8).

Hız. Peygamber'in Miraç yolculuğunda Hız. İbrahim'i Beytu'l-Ma'mur'a dayanmış şekilde gördüğüne olan inancın tasviri olarak çalışması (Seguy, 1977: 26).

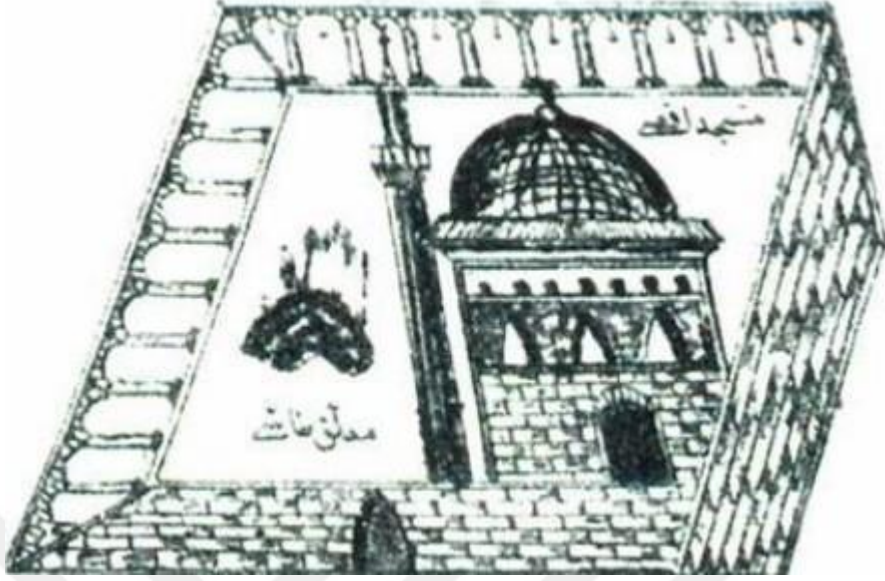
H . Muhammed'in Kudüs'te Mescid-i Aksa'ya girerken kendisinden önce gönderilmiş olan Peygamberlerin kendisini kar ılamasını gösteren  alı ma (Seguy, 1977: 4).

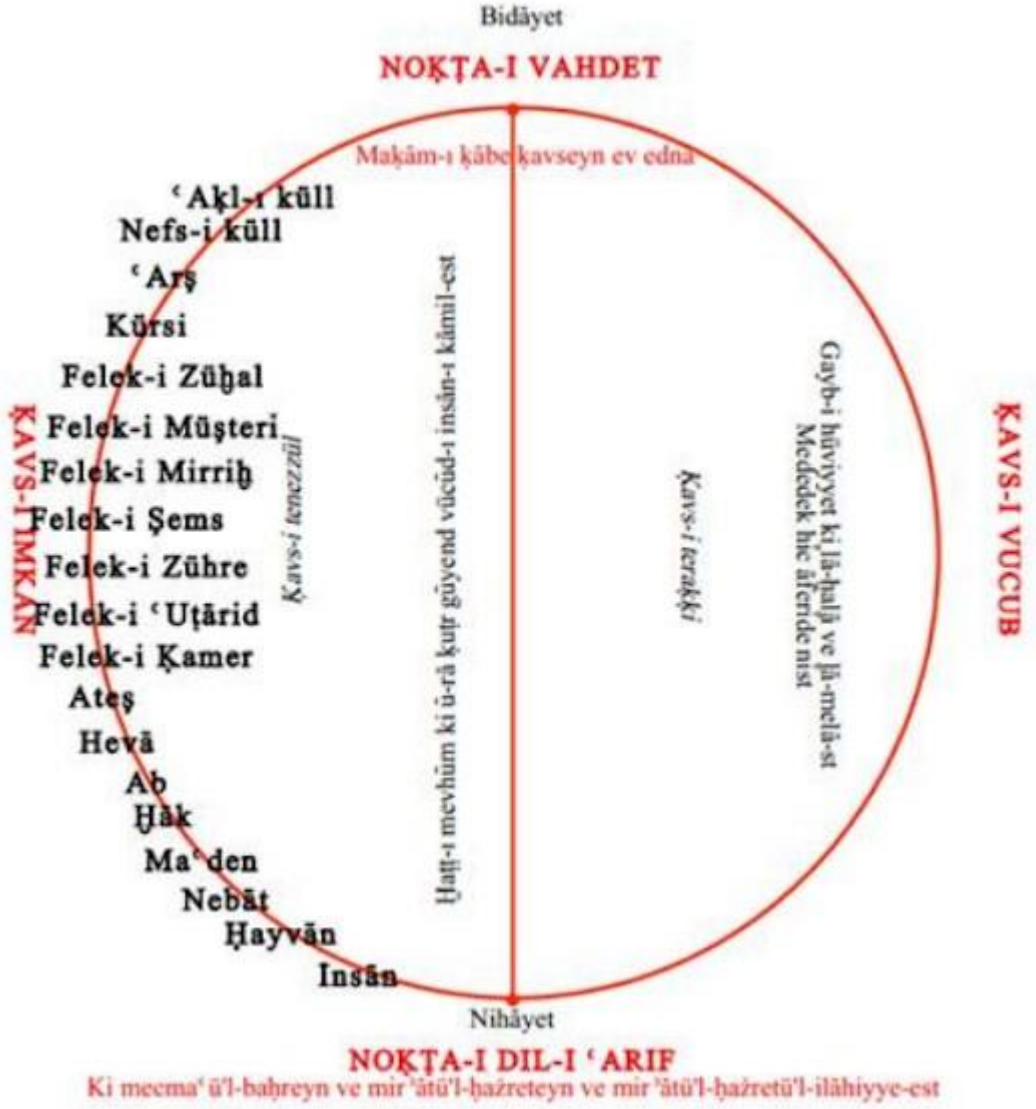
Miraç yolculuğunda, Hz. Peygamber'in üzerine binerek göğe yükseldiği Burak'ın binicisi olmadan tasvir edildiği çalışma (And, 2010: 297).

Kıyamet vaktinde Hz. Peygamber'e ve dört halifeye verilecek olan Burak'ların tasvir edildiği çalışma (And, 2010: 300).

Hız. Peygamber'in Miraç yolculuğunun göğe doğru yükselmeye başladığı nokta olarak kabul edilen yerdeki kayanın tasvir edildiğı çalışma. Bu kaya Hacer-i Muallak olarak da bilinir ve Mescid-i Aksa'nın hemen yanındadır (Ayvazoğlu, 2010: 133).

Tasavvuf makamında değerlendirilen Miraç anlayışının devir nazariyelerini konu edinen ve Muhammed Nazmi Efendi tarafından kaleme alınan çalışma (Arslanbaş, 2011: 84).